ЛЕТОПИС

МАТИЦЕ СРПСКЕ

УРЕЂУЈЕ

А. ХАЦИЋ.

КЊИГА 184.

1895. СВЕСКА ЧЕТВРТА.

У НОВОМЕ САДУ,

ШТАМПАРИЈА СРПСКЕ КЊИЖАРЕ БРАЋЕ М. ПОПОВИЋА.

1895.

ПОЗИВ НА ПРЕТПЛАТУ.

НА

ЛЕТОПИС „МАТИЦЕ СРПСКЕ.“

Као што ће нашем читалачком свету познато бити, „Летопис“ је поникао из одушевљене тежње за напретком народне просвете, из ватрене жеље, да се књижевност наша подигне и да се шири изображење у народу нашем.

Да је „Летопис“ том задатку своме одговарао савесно, показује најбоље садржина, која се налази прикупљена у „Летописима“, од којих је до сада 184 књига изашло на свет.

А да би „Летопис“ могао постати још више будиоником народне просвете, да би могао народу нашем што чешће лепо казивати све, што му ваља знати: раширен је досадањи програм „Летопису“, те тако и опет доноси забаву и поуку, а излази и чешће — четири пута у години, у свескама у величини од 8—10 табака.

Обилати садржај од шездесет и једне свеске, које су до данас изашле по овом новом програму, показује најбоље, да је „Летопис“ својски прегао да одговори тешком задатку свом: да постане књигом народном.

ЛЕТОПИС

МАТИЦЕ СРПСКЕ

УРЕЂУЈЕ

А. ХАЏИЋ.

КЊИГА 184.

1895. СВЕСКА ЧЕТВРТА.

У НОВОМЕ САДУ,

ШТАМПАРИЈА СРПСКЕ КЊИЖАРЕ БРАЋЕ М. ПОПОВИЋА.

1895.

ПРЕГЛЕД.

СТРАНА

I. Уговори између Леополда I. и српског народа. Од др Каменка Суботића. 1

II. Други додатак грађи за природошисну номенклатуру и за рибарско оруђе. Саставио Мојо Медић. 13

III. Пабирци. Прилози за оцену наших домаћих извора. V. Хронологија српских архиепископа по Данилову Родослову. Од Ст. Станојевића. 28

IV. Мелхиор Де Вогијѐ (Melchior De Vogüé). Српској омладини приказује Марко Цар. 37

V. Мртвачки обичаји и обреди код јужнијех Словена прије и сада. Говор Вида Вулетића-Вукасовића на конгресу фолклоре у Чикагу. 54

VI. Најстарија педагошка дела. Од Јов. Ј. Кпежевића. 69

VII. Неколико српских речи којих нема у Вукову речнику. Скупио их по Срему и протумачио Дамјан Прерадовић. 83

VIII. Богић Стратимировић, пуномоћник народа херцеговачког при царском двору у Бечу године 1737—1739. Од Ђорђа Стратимировића. 112

IX. Књижевност:

Учитељеве забелешке. Низ примера из васпитачког рада од Сретена М. Адића. Оцена Мите Нешковића. 166

X. Матица Српска:

Изводи из записника књижевног одељења и одбора 1895. године:

„О бактеријама“ од непознатог писца. Оцена
дра Илије Огњановића. 175
„Наше више девојачке школе“ од непознатог
писца. Оцена Аркадија Варађанина. 178
„Валенштајнов окō“ од Шилера у преводу Јов.
Живојновића. Оцена Милана Савића. 183
Исправци. 184

УГОВОРИ ИЗМЕЂУ ЛЕОПОЛДА I.
И СРПСКОГ НАРОДА.

Од Дра Кам. Суботића.

I. — О уговорима.

Правно питање о доселењу. — Две теорије. — Извори прве руке. — Опис истих и напомене о едицији. — Извори потврђују теорију „per modum pacti.“

У својој расправици „о идеји српске војводине и народно-црквене аутономије на концу XVII. века“ покушао сам питања, која се истог предмета тичу, решити у облику приповедања истих догађаја; испитивањем историјским, с обзиром на ширу публику, која се за исто питање интересује, нисам се хтео бавити, јер би ме исто далеко одвело, а и сама ствар би у том случају тек само уски број стручњака занимала.

Но једно питање нисам хтео на страну оставити, не испитавши га у оној форми, како то чине наши повесни критичари; а то је питање о уговорима између Леополда I. и српског народа, кога сам у споменутој расправици у главним цртама са свога гледишта напоменуо.

Ово је питање, као што сам већ једном рекао, дуго времена занимало наше родољубе и странце, који су у јавном животу северних (угарских) Срба̀ља заинтересовани, а и данас их у великој мери занима. Правиле су се теорије и комбинације о истом питању,

које су биле погрешне, и које су ово већ само по себи замршено питање још више замрсиле.

Међу теоријама се истичу особито две; прва, да смо се, по речима Бартенстајновим „по уговору“ („per modum pacti“), а други да смо ми Срби на угарском земљишту по доселењу (1690.) били обични гости, шта више бегунци.

Присталице теорије доселења „по уговору“ нису своју тврдњу могле ничим тврдим доказати; исто тако и њихови противници, који су тако рећи на сумце о истој ствари расправљали.

Господа заступници и једне и друге теорије су учинила велику погрешку, што се у својим тумачењима овог правног историјског питања нису држала повесних извора прве руке, за које нису тешко дознати могли, пошто о њима имаде спомена у чувеној књизи Черниговој „Ethnographie“, vol. III. стр. 93.

У истој књизи се спомињу, истина укратко, ти извори; али је доста било знати, да се исти налазе у царској тајној архиви у Бечу.

Једва сам чекао прилике, да дођем у Беч особито због тих повеља. Кад сам се пре две године враћао из Прага са наука, отишао сам у тајни архив, где сам добротом предусретљивих чиновника исте повеље могао у брзини само површно прочитати. Овај пут, како се налазим дуже времена у Бечу, имао сам прилике више се позабавити овим повељама, те ево хитам да их издам, надајући се: да ће тиме исто спорно питање концу приведено бити.

Од истих извора су три повеље. Прва је оверовљење Исајији Ђаковићу, владици јенопољском, да може у име народа српског уговарати; друга садржи постулате народа српског; а трећа је писмо патријарха Арсенија III. на Леополда I., у коме царској милости исте постулате препоручује.

Од прве и друге листине се налазе више латинских превода, који су без сумње ради самог цара учињени, и које је Церциг (дакле не оригинале) за своја регеста употребио.

Све три наведене повеље су оригиналне. Прва и друга су писане курзивним словима; изгледа, да је сам патријарх писао прву; за другу нема о том сумње. Прва је на глатком, друга на рапавом папиру.

Трећа листина није ни писана ни потписана патријарховом руком. Свакако је овака, каква јесте, била цару послана, према чему је оригинална. Карактеристично је, да се слово ѣ, које се у овој повељи врло често налази, једном и у речи „срѣћа“ налази, где му очевидно није места.

Пред сваким потписом у све три повеље се налази печат; неки су од истих са свим лепо очувани; печати владика, капетана и мирјана на првој повељи су од црвена воска, манастирски печати су ударени масном црном бојом.

Рукопис имаде правописних погрешака, које у издању нисам хтео исправљати; интерпункцију сам дотерао, а скраћене сам речи развезао.

Шта нам кажу исти извори?

I. Пре свега нам потврђују, да су права, која је народ српски добио привилегијом од 21. Августа 1690. добивена „per modum pacti“. За ово су докази:

1.) што се из ових повеља види, да су одговор на позив Леополда I. од 6. Априла 1690. да га признаду као законитог суверена,

2.) што се тражбине српске, које су одговор на споменути позив, одмах за тим примају и одобравају 21. Авг. 1690.,

3.) што форма прве повеље показује, да су српске вође ову ствар врло озбиљно сматрале. Ова повеља је врло импозантна; писана је на целом великом табаку;

потписи и печати вођа народних одају свечаност и озбиљност ствари,

4.) што исте тражбине, како се из повеља види, цео народ тражи,

5.) што начин преговора показује, да су добивене привилегије резултат уговора. Цар их позива, да извесна његова права признаду, а за то им опет нуди извесна права; они на позив одговарају писменим тражбинама, и шиљу свог амбасадера, који ће у том смислу њихову ствар заступати; у привилегији од 21. Августа спомиње цар и ове писмене тражбине и личну интервенцију Ђаковићеву.

II. За тим нам потврђују, да се није тражила војводина, него народно-црквена аутономија.

III. И најпосле, да се искана и по том добивена права тичу васколиког српског народа под скиптром Леополда I. Према томе отпадају тенденциозне тврдње, да је српски народ са теоријског правног гледишта био гост или бегунац на угарском територију. Те тенденциозне тврдње особито руше оне речи, у тражбинама, које се тичу власти патријархове над људима православне вере по именованим земљама (у које спомену̀ше и Хрватску, Јанопоље, Срем и Угарску), „где се находе сад и после“.

Ове речи уједно јасно показују, да српске вође нису сметнуле с ума до 18. Јуна 1690. на територијум св. стефанске круне досељене Србе, а и оне, за које се видело, да ће амо због успеха турских емигрирати присиљени бити. — — —

Тиме мислимо, да је замршено питање о правноисторијском значењу српских привилегија концу приведено, и да је јасно: како је с том ствари на почетку било. Како се даље исто развијало — дужна нам је наша новија историја тврда и јасна одговора.

II. — Кредиционалит Исаије Ђаковића.

Ово ће писмено Исаија Ђаковић, посланик српског народа, показати цару и камарили; он ће приступити пред престо царски као заступник на овој повељи потпис»них. — Потписани моле цара: да њиховом посланику верује, и да се на њих сиромахе смилује. — Они обећавају, да ће цару бити верни до последње капи крви.

Пр҃ксвѣтломѹ и великоможномѹ римскаго цароствїа скиптро држещемѹ царѹ нашемѹ и миостивомѹ господинѹ и свѣтломѹ краљю. Њше свѣтлости васегда вѣчною и непоколевимою вѣрность нашѹ ѹмилено и достовѣрно покажемо вашеи свѣтлости.

Ми ниже писани вашеи свѣтлости верне[1] слѹге, кои ће вашеи свѣтлости показати wвѹ нашѹ книгѹ кр҃денционалишь,[2] кої есмо ми дали за вероване[3] посланикѹ нашемѹ іепископѹ іанwполскомѹ Исаїи Діаковићѹ, кои ће тамо преда (sic!) ваше свѣтлости царски престоль приіти. такожде и пред ваше свѣтлости господе, кои се наχоде ѹ вашемѹ царскомѹ дворѹ поклонит се ће вь место свеχ нась, и да покажеть исте наше кнїге. кое смо ми ниже писани послали ради наши дѹговани. зато вашеі пр҃ѹзвишенеі крѹни царскои и свѣтломѹ краљѹ нашемѹ[4] велми се молимо и ѹмилено плачамо,[5] да нас сиромаχе не заборавите.

Више именованомѹ посланикѹ нашемѹ да имете вероканїе дати и да покажете царское и ѿчаское милрдіе[6] свое ка намь ѹбогимь христіанима наименшимь вернимь слѹгамь милость и дар свої ѹ иві (?) наше потребно дѹгованіе. сада ѿ (sic) вашега прѣѹмножитаго цароствїа[7] про-

[1] Првобитно је било „верно“, па је поправљено на „верне“.

[2] Кредиционалить

[3] Првобитно било „веровани“, па је поправљено.

[4] Треба на ум узети, да Леополд I. у привилегији од 6. Априла 1690. зове Србе, да га као законитог суверена признаду. Овде они то чине.

[5] Плачемо

[6] милосрдіе.

[7] Преумножено је и добитом српских крајева, који су дотле под суверенством султановим били.

симо за кою милость и милосрдіе. приамамо [8]) до последние капле крьви нашеі остати наиманше слзге вашее светлости, пріимамо се, да бздемо. и желимо, да господь богь ваш8 светлость подрьжи много лета и

(м. п.)
(I. ред*) Симеон Лзбибратић
мітрополит белеград. .

(м. п.)
Ѩ епіскзп Рздникз
Θеофан.

(II.) (м. п.)
Іован кнезь Рашковићь
и властелинь (?) капетан старовлашки.

(м. п.)
Ѩ Ива Милзтиновићь
белиградцки рихторь

(III.) (м. п.)
? Ѩношевићь
капетан паша мецієр дмитровачки.

(IV.) (м. п.)
монастир Крушедоль
игзмень Силивестар.

(м. п.)
монастир Ремета
игзмень Єлисеи.

(V.) (м. м)
Радосав Пиianићь
капетан рачански

(м. п.)
Максимь Ѧминовић
капетань грьгзревачки

(VI.) (м. п.)
монастир Хопово
игзмен Ѧнаніа.

(м. п.)
монастир Бешенов...
игзмен Теофан.

(VII.) (м. п.)
монастир Гопоћан
Максѵм игзмен.

(м. п.)
Косан (з) Рзнић
капетан Канонира.

(VIII.) (м. п.)
монастир Стзденић...
игзмень Василїе.

(м. п.)
маностир Шишатовац
игзмень Гаватіе.

[8]) То јест споменути већ у примедби [4]) позив царски о признању Леополда I. као суверена

*) Редови ови у повељи не иду овако. него с десна на лево

проти васе непрїателе даств побед8 и ѿдолеше на сапротивни ваши

Месеца Июнїа йі. Ѣ Белград. (м. п.)
смирѣни Арсенїе Чрьноевић
архїепископ српски.

(м. п.)
Ја владика Спиродшнь
белоцрквенски.

(м. п.)
Исаіа епіскоп ienoполск...

(м. п.)
Ѧѵ̈ѯеньтие
Рагаковић.

(м. п.)
Герасим
епіскѯп зворничкїи.

(м. п.)
Ја Хажи Комнень
Гешгиевић (sic!), крижки капетан.

(м. п.)
Никола
Раленовић.

(м п.)
Тодорь Марьановић
капетан кѯпински.

(м. п.)
Хажи Милош Щрьвић
капетань кларовачкы.

(м. п.)
Раць Мишко
капетан крѯпански

(м. п.)
Никола Храленовић
бировь иришки.

(м. п)
Ѣѯрка Хрькат
капетань ћеревићск...

(м. п.)
Ја Аврамь Антонїевић
капетан крагуевач...

III. — Пунктови, у којима се тражи народно-црквена аутономија.

Ђаковић имаде молбу цару предати. — Тражи се: 1.) потпуна слобода православне цркве — 2.) самовластан избор архиепископа српског националитета. — 3.) слобода архиепископске власти по обичају и правима православне цркве по свима крајевима, где живи и где буде живио српски народ под суверенством царским. — 4.) Слобода духовенства од десетка и од уконачивања. — 5.) Да се све цркве, које су Турци отели, поврате под власт патријархову.

Ѹ име и ѕ wкразь цркоквномѕ и мирскомѕ редѕ подписаним ѕ кредѣнционалѕ и осталим Србьбал грьчаскаго закона пѕнкта по своемѕ редѕ ниже писани и крозь мене подписани. крозь кое нашега смѣрнаго Исаію Діаковића епископа іанополскаго ѿ свѣ нас посласмо ѕ елчилѕк светломѕ и милостивомѕ царѕ римскомѕ и светлеі дрьжаве его, да имат понизно наше моленіе и прошеніе представити и прѣдати кое ми дѕговане и милость ѕ светлога цара просимо и ѿ дрѕге господе.

а. Наше свете цркве касточне грьчаскаго закона слободне бити ѕ нашемѕ законѕ и ѕ кери, како смо и до селе били, по нашемѕ старомѕ календарѕ; а другога рода и закона и езика ѕ нас се нитко не мешати, било тко би биw.

в. Наше Србьско племе самовластно бити, архїепископа начинати ѿ нашега рода и езика србьскаго, грьчаскаго закона, кога избере нас дѕховни и свецки савор; а и дрѕгога рода и езика и закона нам архїепископ никако не бива.

г. Наш архіепископ самовластно бити своим црквам, митрополите и епископе поставлати. и игѕмене по манастири и попове сведцке по вароша и по селе и самовластїем своим, где потреба бѣде цркве начинати. и еднимь словемь како е и до селе било ѕставомь и обичаем нашим дрьжали се и слободни били, како сѹ слободу црквам нашим и цроковним редовником били и дали наши свето-

почивши крали. по васеі Сербіи и Бѫлгаріи и Ѫстиніанїи и Даллмаціи, и Босніи Илиріи и Херцеговини и Чрнеи Гори до мора, и Хрвацкои и Ѫгарскои, Сирмїи, Іаншполїи, земльам, дее год под частним крилом светлаго цара римскаго. где се наχоде СЯД И ПОСЛЄ [1]) наши люди грчаскаго закона по ти землю више именовани, где се год нађѫ, да имать власть наш архіепископ Србски над нима цркве посвещати и попове дават.

д. Наш архїепископ, епископи, монастири, калѫђери и сведцки попови и црквене кѫће, дѫховенски люди ѿ сваціа слободни бити: ѿ квартира и ѿ побирана сваки. и десетка не давати, ѕ црковне люде сведцка господа никако се не мешат, осѣм [2]) светлаго цара да неимат нитко слободѫ аристократи ни ѵхватити; ако бі кои що виновит бїѡ, да мѵ можеть архіепіскоп и епископи црковним сѫдом сѫдит, кои сѫ под наш закон и наше вере дѫховници люди наши редовници.

ε. Под архїепископію Сербскою и под епископїе и под монастире и под сведцке цркве села и медоси, земле и баџине, кое сѫ били под цркве дали наши светопочивши крали. сад просимо ѕ светлога цара, да нам таки дарѫе и ѫтврди, да можемо дрьжат и владат и ѡне наше свете цркве, кое сѫ нам били ѫзели погани Тѫрци, паки сад изволенїем божіим ѿ Тѫрак ѫзете да се и те дадѫ намь, наши(χ) светіи кралева прьве задѫжвине, да ми нима можемо владати и дрьжати.

ѕ. Наш архїепископ или епископ, кад потреба бѫде поћи по земли, и по манастири и по вароша и селе; свое цркве и свое ꙗедовнике и христїане нагледати и ѫчити, зато да га нитко не имат кантоват ѿ сведцке господе.

Месеца Іюніа її. Ѣ Белград на ä.χ.й. (м. п.)

Арсенїе Чрноевич, архїепископ
васеи Сербїи и Бѫлгарїи

---

[1]) Ово се може дакле односити на селење народно.

[2]) осим.

IV. — Патријарх признаје суверенство Леополда I.

О збору људи из свију српских крајева и сталежа, који место себе шиље цару Исаију Ђаковића. — Посланик носи цару гласе из српских предела, које је саде цар освојио. — Окупацији српских земаља се они радују и сматрају то милошћу божјом. — По мишљењу патријархову су саде српске земље у руци једног хришћанског суверена као пре Косова. — Срби су саде наслеђе царево, и он их се не може одрећи. — С тога су слободни поднети нека прошења.

Пр҃свѣтлом҃ и вельможном҃ милостію божію римском҃ царѕ Лєѡполдѕ прьвом҃ Оугарском҃, Србском҃[1]) Блгарском҃, Боєском҃ (sic), Словенском҃, Далматинском҃, рватском҃ краљу, и краљу шешком҃, и великом҃ кнезѕ Ѧоустріє, и кнезѕ Бѕргѕндіє ѕ[2]) Ширіє, Каринтіє, Карнѡліє и Тиролїє. кнезѕ ракѕском҃ и моравском҃, Господинѕ Господинѕ пр҃кмилостивком҃ и неповедимом҃ челобитное поклоненіє творимо на лице земли, и ѿ твоего и велможнаго царства жалованіє просимо сѫ великою надеждею.

Сѫборо[3]) народное посланіе и жалователное прошеніе народа словеносрьвскіе земли, босанскаго и херцеговскаго сѫбранїа. до пол Блгаріе и далматскыих краевь. чести земли Подгорице и шкрьстнїихь сль іее, іѡанополскаго пр҃дела народѕ и вѫсеі шкрьстніихь краевь земли нашее, еже шпрѣдѣлише нам древліе сѫмодржавни и светопочивши крали наши. Ѣѫси же вькѕпе сѫ светымь ѕчителіем нашим архїепископомь константинополскаго дроиѕ вѫсей Сербїи Господиномь Ѧрсенїемь Чрьноевиħемь и вьсем прочїимь црковнїимь сѫбранїемь, митрополѷти іепискѕпи, архїмандрити же и игѵмени и ҆ѣ҆ѳархи и архїдїакони, и вѫсь дѵховѣнскіи сѫворь пастирїи и оучители, кой пасѕть стадо христово. посемже и вѫсь воинставнїи чинь тисѕшчници, капетани и вицей, и прочїи множаство людїи на

[1]) Овде га дакле истиче као српског краља.
[2]) треба. и.
[3]) Съборно.

родѫ нашего, вѫси вѫкѫпе іакоже єдина оуста и єдина мисль сѫвещасмо и посласмо посланникы наше вѫместо нас на поклоненіе и жалованїе и прошенїе светлој римской цесарскоj власти. И да вѫзвестить силномѫ и непобедимомѫ царствїю вашемѫ ѿ предѣлех земле шчаства нашего, еже притежа богъ вишни шрѫжїемь вашим, под ваш силнѫю и крепкѫю и непобедимѫю цесарскѫ дѣсницѫ. Ми же о семѫ вѫзрадовахом се свобожденїю, вѫси ѡ мала и до велика, и ѡци наши молише бога и ради бише бише (sic) били видѣти даны сїе еже ми видѣхом, и не видѣше грех ради и ми же недостоини бѣхом; но богъ призре на милостивное и кроткое сердце царствїа вашего, того ради сицевим свобожденїемь помилова насъ. И оутръ сльзѫ ѿ ѡчїю нам и синомь нашїимь, пакы радѫемо се іако шбрѣтаіемо вѫ кроникаx наших іако ѡ триста и едно лето бист[4]) ѡ нелиже шрѫжіе ѡ стегнѫ рокѫ нашемѫ ѿето, и сѫдаже видимѫ юноше наше орѫжїемь прѣпоіасани повеленіем и царскою властїю, чтоже ест дражеишеіе, ничтоже ино на семѫ светѫ тачно бити можеть кроме дѫше и царствїа небеснаго; еже бѣхом ѡ триста и едно лето изгѫбили, то вѫ даны при дражаве светлаго цесарства и велможастакнаго цесара нашего сїа пакы шбрѣтохом,[5]) іакоже бо вѫ дани Аїгуста цесара христове рождаствe под единем царством многа царствїа и градови бѣхѫ по ейлскомѫ (sic) глаголѫ, такоже и ми недостоини вѫ дани више реченнаго господина нашего предели земли ѿчаствїа нашего под едино светлое и непокедимое царство привегоше помощію бога вишнаго и добром срѣhом (sic) и одоленіемь непобѣдимаго царствїа вашего.[6]) Темже ѫбо ми недостоини что нарещи с можемь ниже сини, ниже наследници но такмо земла и подножїе светомѫ ти царствїю. За милост и свободѫ, еже сѫтвористе земли нашей и родѫ нашемѫ, дльжни есми землю лобзати и стопи ногъ нашиx, и пакы и радѫем се іако таковаго господина шбрѣтохом; и вьса зе-

[4]) 1389—1690.

[5]) и [6]) Ове речи јасно илистрирају српске погледе на свој политички положај.

мла наша и страна цара wбрете. іаковаже никогда wбрѣкла іест, да аще би и хотель wвреци се нас ваше светое царствіе, невѫзможно ти іест, ваше наслеђіе іесми,[7]) и ваше стежаніе, на єще ми оубози присваіем царствїю вашемѫ, болше и имамо проглаголати неки глаголь іако младоѫмни и бѣзсловесни, wнемиже попрана бисть земля наша поганскым и тѵрецкнм ногами, w толи и разѫми намь wскѫдеше. Можете прѣзрети нашемѫ бѣзѫмию, ми же ѫведехомь мілосрьдное срдце царствіа вашего и разѫмехом и вемь іако ѫслишано вѫдеть прошеніе наше. тогда дрьзнѫхомь и рехом просити (нека прошенија)[8]) w ваше светаго царствїа, іаковаже прошенїа имахють wбрести се вѫ наших пѫнктах под печатомь. И прочеіе многа лета сѫтвори иже вѫ троици славими боже твоемѫ великомѫ и крепкомѫ и неповедимомѫ царствїю и твоемѫ превѫзлюбленомѫ синѫ, и великомѫ кралю оугарскомѫ нашемѫ же господинѫ Іwсифѣѫ, такожде же господинѫ кнезѫ Карлѫ прѣвѫзлюбленомѫ синѫ твоемѫ, вѫ кѫпеже и сѫ великоможною великою госпожґдею царицею и властеломь царствїа твоего и воіакомь wдоленіе на поганихѫ. амінь.

Месеца Іюнїа. й.і. Кѫ Белградѫ на 1690.

(м. п.)

смирѣнни архїепископѫ пекскіи,
патріархь словеносербскїи Арсеніе
Чрнѣноевиħ.

---

[7]) Леополд I. их у повољи од 6. Апр. 1690. позива, да признају наследно краљевско право његово.

[8]) Ове су две речи руком патријарховом уметнуте.

ДРУГИ ДОДАТАК ГРАЂИ

ЗА

ПРИРОДОПИСНУ НОМЕНКЛАТУРУ И ЗА РИБАРСКО ОРУЂЕ

САБРАО

МОЈО МЕДИЋ

Овај други додатак прилично ће попунити прећашње радове моје ове врсте;[1]) али да би се могла прибрати и цигла ријеч што је н. пр. рибари наши у свом послу употребљавају, требало би њеко вријеме с њима заједно ићи на рад и понајвише прислушкивати шта којом згодом говоре. Тако се лакше долази до правога значења које ријечи, него ли кад их човјек управо пита шта која значи; али ко може да се још и тога тешкога посла лати? А није добро, што се ни они свагда у томе не слажу, с тога ћу овај пут да исправим значење њеких ријечи, што сам их већ објавио.

Мило ми је, што овом приликом могу пажњу обратити на радњу Бранислава Ђ. Нушића, у којој нас је упознао са рибама Охридскога језера и справама за хватање; али штета само, што уза имена риба нема дајбуди тачна описа, кад и онако нијесу детерминована.[2]) Онда би нам већ лакше било пога-

---

[1]) Види „Летопис Матице Српске“, књига 139., 159., 160., 166. и 181.

[2]) Крај обала Охридскога језера, Београд 1894, стр. 30. На жалост овај приговор тиче се и птичјих имена; а лијепо је нацртана „занимљива служба норова“, коју врше према лабудовима, па и у чинеру (платану) да има дућанчића.

ћати, која се н. пр. врста рибе зове бјелвица, а која опет грунец, моранец или шлунец... На ово нека одселе не заборављају наши писци, па ће их таких радова ради још већма хвалити и стручњаци и филолози.

* * *

Алат, m. У академијском рјечнику има уза ову ријеч и примјер „лађарски алат“ (турски халат, уже); по и рибарима је алат исто што и „најван“, а једну врсту алата зову у Биограду рестов. Иначе има момачкога и коњскога алата, итд.

Алман, m. види код ријечи „жабица“.

Баркација, f. По Тиси има доста баркација; понајвише по два возе се на тикварици (малој тиквари) од рибара до рибара, прекупљују од њих рибу и јуре с њоме у већа мјеста, да је тамо продаду. Ова је тикварица доста велика, може да стане у њу око петнаест стотина до двије тисуће килограма рибе. Но има баркација, који се возе на чамцу, а рибу мећу у барку што је привежу за њ. Баркације тргују само рибом.

Барчица, f. dem. барка. Барчица има табан обично прибијен за три попријека поштована (као пречке); на крајевима табана јесте по једна четвртаста и мало накрива глава или иањ, а за ове главе прикују се са стране ребари од једне даске. Озго је кров, а у њему су два капка, који се могу вадити и метати; па кад су метнути, онда се крајеви на сриједи око једне пречке оковом саставе и локотом затворе. Они други крајеви подвучени су под окапе (исто што и „капе“ на чуну). У табану и у ребарима испровртане су јаме; а послије су испаљене ужареним жигом, да би биле глатке, јер би се иначе блато заустављало на њима и барчица би се загушила. Сваки чунар повезе у своме чуну по једну барчицу, на што улови рибе, то метне у њу кад је спусти у воду и

привеже за окапу (ако је тихо) или за канат од чуна (ако је вјетровито). Продаде ли рибу каквом баркацији, и натраг је вози у чуну. Има и барчица и већих и мањих.

Батара, f. По академијском рјечнику „батара“ је у смедеревском округу „кош од прућа, којим се риба хвата“, и биће да је та ријеч постала од какве мађарске ријечи. Земунски рибари казују, да је батара барка од прућа оплетена, у којој се уловљена риба боље сачува него ли у дрвеној барци. Батара има највише по барама, налик су на двије положене кошнице кад се днима саставе, али да су уједно оплетене. Озго су остављена округла или четвртаста врата, гдје дође капак са резом. У Херманову „мајсторском рјечнику“ ја јој сличне ријечи нијесам могао наћи.*) Мађарима је батара овака „vesszőbárka“. Да су наши рибари попримили добричак ријечи од Мађара као и они од њих, о томе нема сумње; а да је који пут тешко одредити из кога је језика узета која ријеч, посвједочиће нам и овај примјер. Ото Херман мисли да је мађарска „regyina“ постала од латинске ријечи „retina“ (стр. 283 и 823); на справи „kecsegeháló“ јесу двије ријетке преће, а између њих је једна честа. У кусаке и у бубња Србима је ријетка прећа **редина**, а честа опет честина (Љетопис, књига 160. стр. 75 и 166. стр. 63). Рецимо сад право, како да мађарски рибари, који се по Тиси дружине са Србима, дођоше до латинске ријечи „retina“; та „retina“ је и она средња прећа с ужим окама. „Regyina“ је свакако ближе „редини“ него ли „retini“; а „kecsegeháló“ јесте чигарица савских рибара.

У Кушинову је „батара“ добила име тавник или тамник, а у њему се боље сачува риба него ли у барци, јер пијавица не може у њ ући. Али је тамо батара посуда оплетена од прућа или од рогоза,

*) A magyar halászat könyve, Budapest 1887., стр. 769—843.

озго са устима, у којој се држе разне ствари. На и у Добановцима, као што ми пише Данило Гламочлија, равнајући учитељ, има батара, у којима је дно од даске, а „љес“ од прућа ракитова или бијеле лозе. Он додаје, да су ба̀тара изнутра блатом олијепљене, па јамачно да су се некада звале блатаре. Батара може имати заклопац дрвен или од плетера. У њу мећу брашно, пасуљ, пшео, а сиромашци и жито. Кад сад и ово знамо, онда је још теже бранити да је ријеч „батара“ постала од какве мађарске ријечи. А „батара“ и „тавник“ као да су истога значења.

Бичкаш, m. Тако се зове сом кад је тежак око 10 килограма. Бичкаши су јако немирни, тешко их је смагати. „Имаш ли што? — Имам њеколика бичкаша“.

Боловати, v. impf. Кад се сомови избију, „леже на икри“, па су онда тако мирни да их човјек руком хватати може. Тада, кажу рибари, да они болују.

Бризак, m. И земунски рибари валовима или таласима на Дунаву кажу далга, а оно бијело озго по њој зове се бризак. Овај бризак дави пријевозе, јер он се одиже од далге и пада у пријевоз и у очи људима као какав шљунак. То је као омаја са далге, коју јак вјетар прави (пријевоз је н. пр. чун, чамац, итд.).

Бубак, m. врста пасуља тркљаша или причаника у Мартину броду на Уни.

Бубњар, m. С прољећа намјештају или мећу чунари бубњеве; и кад их ко види гдје их облазе, т. ј. ваде или премјештају, рећи ће: ено бубњара.

Букнути, v. pf. Кад старјешина или мештер мисли да треба вадити халов, он лаптарошу дању махне руком; а ако лове на мету пођу, он опет њему са биљеге довикне „бу“ или „ху“ кад треба возити крају, за то је све једно „букнути“ или „хукнути“. Лаптарош дакле са биљеге довикује старјешини, а он послије њему даје исти знак, кад треба да прикучује

халов. Лове ли на туђој води или туђем хатару, онда мјесто довикивања запале шибицу; а док њих није било, кресали су ватру.

Видра, f. Да сам погодио смисао двају стихова из Вукове збирке „Српских народних пјесама“, у којима се говори о видри, потврђује овај стих: „А пред њима једна видра мудра“, а и напијалька старога свата: „С тијем се поносио к' соко висином, риба дубљином, зец брзином и видра мудрином“ (види „Стражилово“ за год. 1894. стр. 8 и Н. Беговића „Живот Срба-Граничара“, стр. 70 и 141).

Виода, f. У Бачкој је дивља виода исто што и устук, т. j. Eupatorium cannabinum L.

Вода, f. Рибари воле кад вода долази, јер се она онда узмути, а мутна вода рибу поремети, т. j. риба не трпи да на њу пада муљ, с тога тумара по њој тражећи гдје да прилегне. Пет вода имаде преко године, на које се они радују, а те су: прва или пролјетна вода (долази обично уз ускршњи пост), друга или духовска вода, трећа или петровска вода, четврта или госпојинска вода и пета или јесења вода (око Крстов дана). Али кад поплави све брежине и нигдје нема ни греде, онда рибари сједе скрштених руку, јер немају гдје да преноће нити да метну н. пр. бубњеве.

Водоплавина, f. Све што вода гдјегод наплави и ту остане кад опадне зове се водоплавина. „Дед' оне водоплавине на ватру, да скувамо рибе“. У њој се нађе и дијелова водених биљака.

Гибалица, f. Ако гдјегод удара на воду јак вјетар, вода се усталаса, али они таласи досегну који пут и тамо, куда вјетар и не допире. Оваком гибању воде подалеко од ударца вјетрнога каже се гибалица.

Гречањак, m. врло мали комад сухе земље у води или у риту. Тако ми казиваше Борчанин, да је једне године кад је вода огрезла (разлила се) рукама хватао зецове на гречањку.

Гушити се, v. r. impf. На великој цичи замрзну се баре, а да нигдје окно не остане. Кад по леду снијег замете, а на то и јака магла падне, иду рибари на баре, разгрну мјестимице лопатом снијег, на ту лед просијецају правећи одушке. На те одушке куни се риба са свију страна, а они је с мередовом дочекују и похватају. Рибари мисле да су тада затворене и оне трске и друге биљке, што вире из леда, па тако да су баре запшивене или без икаква одисаја. Риба једва чека да добије вода чиста ваздуха (ждрака), и она „мора да има свој издисај“, за то и јури на оне одушке; еле с оскудице на оксигену у води под ледом гуши се риба у барама, и тако је који пут љута зима већи заторник њен него ли сви рибари скупа.

Дањак, m. Кад стегне зима, а вода се озго још није заледила, хвата се н. пр. по дну корита дунавскога и савскога лед, који се зове даљак (Grundeis). И кад се лед крене, а вријеме је хладно, и онда се прави даљак. Ако су послије студених ноћи дани топлији, онда сваки дан кад сунце одскочи искаче дањак горе, што се ноћу начинио. Даљак има свакојаке облике, који пут издигне из воде какву кладу или укртожену рибу; а кад се провали, тумба га вода, те тако покреће и он рибу прије реда. Ако је дању хладно као и ноћу, онда се дањак не креће докле год не отопли дан.

Деветак, m. Кад на вјетру кормани рибар чуном или чамцем, добро пази на ове деветаке, т. ј. на деветү далгу. И дунавске парне лађе кад иду имаду своје деветаке, и иза њих је девети талас најјачи.

Добош, m. У академијском рјечнику стоји код ријечи „батара“, да испоредимо „врша, бацањ, добош, шљепак“, али уза ријеч „добош“ нема ништа о каквом рибарском оруђу. Што је Мађарима „*dobvarsa*“, то би био „добош“ или „калуђерски бубњеви“, будући да се њима служе калуђери из манастира

Фенека; калуђерски бубњеви доиста су налик на „добош“, само им је са сваке стране по једно грло (гуша), на које риба улази.

Жабица, f. На коморанском чамцу и другом већем пријевозу метнут је озго на сред затубасте фаре дрвен или гвозден клин, а зове се курдељ. На један крај подугачка коца — ленте — прибије се даска као шака у весла што је, и то би био алман. Да би се овим корманом поузданије кормanило, прикује се за ленту изнад половине кратак комад дрвета који је на сриједи с једне стране изрезан колико треба за онај курдељ. Ово дрво јесте жабица; а мећу на ленту и по двије жабице једну до друге, те се лента премјешта према терету у пријевозу. Гдје се она рукама држи, ту је отањена. А жабица је и оно мало дрво што је утврђено испод банка за табан од чуна, а у сриједи је прокопано наокруг; у ову рушу дође доњи крај од штице која се спусти кроз јаму у банку, а озго носи елкем (једро, платно).*) И резени, кад држи штицу, каже се „жабица“.

Жиг, ш. Жиг за испаљивање рупа на тиквари и барци насађен је као и шило, само је с крајева шиљаст и према средини све шири и шири, па није са свијем ни обао. Рупе испаљују да се не зацијепљују, да даске не би најприје око њих почеле трухнути и — како рекох код „барчице“ — да се не загушују блатом. И у великој барци има „талова“ (преградака) као и у тиквари, па да ситна риба не би из кога умакла, намјесте му преко руша подебелу жицу.

Жујац, m. Овако се зове у Бингули риба Cobitis fossilis Linné (види чланак „Три рибице“ у „Vienac“ за год. 1892. стр. 573).

Забарак, ш. Кад стане опадати вода, па кад остану као какве локве, ето забарака. У њима се

*) Овај елкем заклања их и од сунца, а и стеру га пода се; у овом случају елкем је корман за вјетар.

нађе рибе. А и мала бара, која се у један дан об-лови, јесте забарак.

Занога, f. Кад се из корита какве ријеке као на лакат завуче вода у сухо, ето готове заноге. На малој води спадне она у занози на најдубље мјесто, а на великој ватри божјој пресуше гдјекоје заноге са свијем. И у њима буде рибе.

Извлачити се. v. r. impf. Кад се вода прелијева преко брежина (обала), иде и риба за њом у ритове и баре; но кад стане опадати, т. ј. кад тргне натраг, онда и риба гледа да се извуче прије него се раставе воде. Кад је метнута грађа, па не може од ње у матицу, онда тражи риба гдје другдје да умакне из затвора. Казују рибари да н. пр. шарани прескачу преко насипа, па да многи остану и на суху; а сомови кад се извлаче, па нађу гдје још танко тече вода, да се намјесте попријеко и репом да зауставе воду. И кад се доста воде накупи, онда је пропусте и по њој се отисну напријед.

Испуштати се, v. r. impf. Куњени ишљиг за мали струк мора се најприје испуштати, т. ј. покваси се водом, и кад је један крај његов привезан за што, онда почевши отален одсукује се по мало све до другога краја, али се уједно и истеже. А испушта се ишљиг за то, да се не би послије у води коврчио.

Јаловац, m. Кад се риба бије па се нађе која а да у њој нема ни икре ни млијека, рекне јој се, јер је јалова, да је јаловац.

Језичац, m. 1) Scolopendrium officinarum Sw. „Језичац је добар за изгоријел, намаже се ловориковим уљем и привије се на њу“. Доброселo у Лици. 2) „Ништа тако живину не тамани, као тако називајеми језичац, а још већма кад на великој врућини од сунца угријану воду пити морају; за то особито настојати ваља, да се валови често преко дана изруче, и фришком водом напуне“. Болест ову напомиње ево Аврам од Мразовић (Руководство к польскому и дома-

ћему стројенију итд., Будим 1822. стр. 67), а и данас се знаде за њу н. пр. у Кушинову. „Језичац је — по биљешкама реалца Душана Остојића — болест у живине, а особито на кокошима, коју добију, ако пију из нечиста валова. Спољашњи је знак болести, што креста (хухор) помодри; а унутрашњи су: жучни мјехур постане велик, а по црној џигерици виде се њеке пруге. Против ове болести меће се у валов ковачине (дрозге)“. Ово је болест, што је зову кокошиња дифтерија, а друкчије и грегариноза (Dr. A. Heller, Die Schmarotzer... München und Leipzig 1880. стр. 160).

Кобац, m. с придјевом сребрни име је птици Strigiceps Swainsoni Bp.

Косирица, f. Косирица је налик на косир само што нема „петице“, а насађена је на дугачко сапиште. Њоме и ваговом чисти се дно у води од траве, жила, шибљика, итд., гдје треба да дођу бубњеви и врпке.

Котлењача, f. То је комад коца који је на врху чабркљаст а удари се повише у брежину да између оних чабркаља (као парожака) стане повразац од гвоздењака, у ком рибари кухају себи што за јело. Имаду гдјекоји и готову котленьачу са зупцима, па је привежу каквим конопчићем за који дио колибе или за грану од дрвета.

Коштањ, m. Вук забиљежи да је „коштањ“ у Барањи „некаква трава“ и да „од жиле ове траве дјеца праве луле те пуше“. О њему немамо више ништа ни у Шулекову „Jugosl. imeniku bilja“. У једној водоплавини нађосмо куглица свакојакијех, али су једне биле споља црне и около наоколо имађаху бразде, које су ишле готово напоредо. Који пут бјеше жилица између двију куглица као црна обла жица, а иначе је било по њима ситних округлих ожиљака. Рибари ми рекоше, да је то од коштања. И прије ми је један од њих казивао, да коштања има у риту; а како сам држао да би то могла бити врста Scirpus maritimus

L., потражио сам је сјутрадан у јендецима око жељезничког насипа. На једноме струку нашао сам одмах уза њ управо онаку куглицу; и тако би коштањ био Scirpus maritimus L. или Scirpus tuberosus Desf., о коме пише А. Кернер-Марилаунски да се с помоћу тијех куглица тињи наоколо.*) Ископани струк однио сам рибарима, па и по њему рекоше да је то коштањ; а један дода̀де и „кошћан“. Кртоласте куглице изнутра су бијеле и доста тврде, могу се већ од њих изрезивати луле; а и свиње их радо једу (по казивању свињара и рибара).

Крајник, m. То је лед с крајева ријеке (уз обалу), у коме има блата и друге нечистоће.

Креја, f. Кад се почне вода озго скорупити, онда је онај танки лед креја.

Крца или **кржа**, f. с придјевом бијела име је птици Querquedula circia Br., и то по оној бијелој пруги што се изнад ока пружа низ врат; докле је Querquedula crecca Steph. добила име црна крца, будући да се њена зеленкаста пруга из далека црни.

Кушљав, adj. Конац, од кога рибари плету прећу, кад је већ упилетен често пусти крајеве од влаканаца, и онда је споља пун длачица; тада се вели да је кужљав или да се раскужљавио; cf. „кушљав“ у Вукову рјечнику.

Кукуруз, m. Ако је н. пр. дереглија на фари затубаста, онда нема по сриједи косога пања као сприједа на башу, него се тимуна ради метне извана посебан ваљчић, а зове се кукуруз.

Лагум, m. У грлу или фоку, гдје вода више стоји, а на таким мјестима и уз брежину траже н. пр. шарани себи свакојаке хране; тада рију главом и врте репом, а мало по мало ископају туда читаве руне.

*) Pflanzenleben, свезак II. стр. 724. „Flora Croatica“ учи нас, да су ова знанствена имена истога значења, а Кернер употребљава и једно и друго, само што изоставља име автора.

Ове су рупе лагуми или подруми; а у њима радо и презиме шарани.

Лапташ, m. То је из два комада састављена прећа. Један комад, док је неначеткан, дугачак је око 50 метара, а дубок 120 ока. Но половина дужине послије се учетка. Горњака је једноставна и на њој су параши; а доњака је од два једека, и по њој су ударене оловице почевши од средине лапташа. Отален се мање олово до три четвртине свакога комада у четврту четку, а онда тек у сваку осму. Гдје је вода брза, ударају се оловице на ближе, а у мртвој води опет раздаље. Доњаке од комада канапом су свезане, а горњаке се вежу на чвор; ока су у дубљину опет састављена шпљигом, и то се зове створа.

Лапташем се лаптује са два чамца, један се зове лапташки, а други лаптарошки. На дрвеној њускији донесу двојица од куће лапташ, на га с ње са земље додају двојици у лапташком чамцу (што се на њему вози лапташ и зове се тако), да га лијепо намјесте на кревету (њеколике даске као врата каква по дну од чамца, а дугачке око подруг метра). То се зове навлачити лапташ у чамац. Уз лапташ иду 2 штапца као и уз халов, сваки има свој једек, на коме се за штапац доњаком (кроз папучу и за крај од једека) и горњаком привезани лапташ спушта у воду. Лапташ је до штапаца иза пошљедњих везотина — веза — концем двоструким набран, да прећа у води добије своја њедра. Овај конац зову растава (њемачки „шлем“). Тако је и на халову.

На сваком чамцу раде по 3 човјека. На башу или глави сједи предњак (у опису халова „кранцарош“), на сриједи је средњак, у лапташком чамцу трећи се зове старјешина (мештер), а у лаптарошком пак лаптарош (по њему се и зове овај други чамац тако). Њих шесторица подијелили су сав посао међу се. Не треба говорити, шта ће ко да ради. Кад полазе лаптаџије у лов, предњак од лапташкога чамца са-

несе у њ 2 завозна весла, 1 кормапско, 1 штицу (за забости чамац, кад прићу крају; у башу је за то рупа), 1 кобер (кожна торба у којој има ишљига, канапа, оловица, соли, паприке и клијешта), 1 штицу око 8 метара дугачку (која је потребна да се на њу привеже оштар нож, кад лапташ запне за какву кладу, па њиме да се доњака одсијече), онда 1 сјекиру, 1 крчаг и 1 њускију за вирање. Средњак донесе хаљине, а старјешина хасуре. Предњак од лаптарошкога чамца прти 2 завозна весла, 1 кормапско, 1 штицу, 1 котао гвоздењак, 6 кашика, 1 чинију и 1 једечић (цам) ако устреба гдје вући чамац; средњак пребаци преко себе хаљше, а лаптарош хасуре. Барку за рибу привежу с лијеве стране на оба краја за лаптарошки чамац, и по томе се већ из далека знаде гдје ко сједи. На лапташком је чамцу улар (везан за карику у глави, а њиме се привеже чамац за казук или за што друго) од 4 метра, он се пресавије дупло и тако се начини омча или замка; а за њу је у глави другога чамца клин дрвен. С лијеве стране лапташкога чамца привезан је око клина једек с једнога штапца, а с десне лаптарошкога опет онај други једек.

Кад је лапташ овако привезан, средњак од лаптарошког чамца одбије се веслом од онога другога и тако разважају лапташ. Старјешина лијевом руком хвата за горњаку а десном за доњаку, кад баца пређу у воду. Онда плаве 5 до 10 минута. Кад старјешина повикне: хајде! онда скрмљивају чамце, т. ј. возе заједно да дођу. Кад се натакне омча на клин, чамци су закачени; предњаци и сад скрме, старјешина и лаптарош вуку штапце из воде, и кад су штапци у чамцима, онда средњаци чупају доњаку, а њих два горњаку. Тада преберу пређу на сред лапташа и вуку га из воде. Ако има рибе у њему, особито крупне, осјете они то на рукама, а старјешина или лаптарош пребаци горњаку натраг и пребира пређу док не нађе рибу.

Кад се у вече престане лапташем радити, лаптарош са његовим средњаком извади рибе за кухање

те је заједно очисте, а остали иду тражити дрва за кухање и за конак. Предњак од чамца лапташког дода со, паприку, сирће, а донесе још воде, наложи ватру под котао и јарка је послије сједећи покрај ње. Предњак од лапташког чамца пере котао, кашике и чинију; а средњак од лапташког чамца крижа хљеб у јело. Оба средњака износе и уносе хаљине за спавање.

Мангура, f. По пруду нађе се за велике воде дубљих мјеста која је она ископала, и то су мангуре; а по ком пруду има њих много, вели се да је мангуровит. На малој води виде се ове мангуре.

Морунар, m. Рибар који моруњским струком хвата моруне, гдје је вода малена и бистра, зове се морунар.

Навлачити, v. impf. Рибари навлаче чунове и чамце, т. ј. извлаче их на сухо, особито кад се боје вјетра. „Хоћемо ли навлачити чунове? Ја сам свој навукао“. На чамцу је оздо потков као и у тикваре, а у чуна га нема.

Напаст, m. Панчићу је „напаст“ што је н. пр. у Земуну мала сачма („Гласник“ др. срп. слов.“ књ. XII стр. 535), а земунски рибари веле да је напаст по Банату и мјестимице по Сријему исто што и поклапач или поклопач (као кош од прећe или прућа на моци). „Напастом (њима је у овом примјеру именица ова мушког рода) напастују рибе, кад иду на бојиште (мјесто гдје се бију плоћења ради)“, па од тога напастовања постаде и то име.

Непце, n. У устима риба разликују рибари два непца: горње и доње.

Окно, n. У риту кад је зарастао у трску зове се чистина (гдје нема трске) окно; а и кад се замрзава рит или бара, па она мјеста гдје још нема леда јесу такођер окна. „Је ли замрзао сав рит? — Није, има једно окно. — Оно окно ни на овој студени није замрзнуто, биће да је врућац“. Један дио обедске баре, одмах иза аде, зове се Окно; а и у бари Сур-

чиновици има осим Орешца још Окно велико и мало.

Оловњак, m. Крајеви двају укрштених и попут тељига савијених обручева — као и у свакога черенца — везани су чврстим ишљигом, којему кажу обрвица. Крајеви од обрвице до свакога обруча провучени су кроз дугме (coll. дугмад); а дугме је оловна плочица на два мјеста пробушена. Кад је крупна риба ухваћена, онда се с помоћу дугмади још боље смрсне пређа озго, па риба не може да умакне. О овом ишљигу виси ова подубока пређа, а изнад ње ударене су по обручевима или пружипама повелике оловице, које ово оруђе вуку на дно воде. Од оловица добило је оно и име „оловњак“, а спушта се на дугачком ужу које је привезано тамо гдје се укрштају обручеви. Њиме се лови на малој и бистрој води, и љети и зими.

Опухнути, v. pf. Када куком или иглицом (при биљежењу) ударе рибари у „бешику“ (пловило или пуцаљку), опухнули су рибу, т. ј. онај „ваздух“ што је у њој изађе на поље. Мало која опухнута риба може да преживи дан два, па макар онај отвор и затворили чиме, да не би вода ишла унутра. У опће риба овака на брзо побијели (промијени боју) и скапа или цркне; ово искуство нашијех рибара не слаже се ипак са писањем једнога стручњака.

Ораница, f. Вук у „Додатку к санктпетербургским сравнительним рјечницима свију језика и нарјечија“ надовезује на тумачења Теодора Јанковића ово: „Мени се чини, да између чуна и оранице нема никакве разлике“. И у рјечнику његову од године 1852. није такођер истакнута никаква разлика између једнога и другога пријевоза као ни у овом додатку од 1822. године („Скупљени граматички и полемички списи“, књига II. свеска I. стр. 205, биљешка под бр. 197), — а ипак је има. Ораница је доиста од једнога трупца издубена као и чун, али је споља обла као какво

корито, докле је чун отесан с табана и ребара те тако су му постале двије ивице на саставцима ребара с табаном. Изнутра је чун такођер призматичан, а оранища као и корито обла. У чуна је банак по сриједи, а у оранице су и с крајева при копању остављена из цијела два банка или један. Што је у једним крајевима, н. пр. у Подунављу оранища, у другима је, н. пр. у Посавини шикља.

Орлов, м. Један сељак допио је на продају у Земун живу птицу Vultur fulvus Gm., па је рекао да је зову орлов.

Осињак, м. гнијездо од осова или зоља. „Не да се као ни осињак. Не дирај у њ као ни у осињак. Дарнуо у њ а у осињак (све једно је)“. Овако се говори у Лици за срдита и жестока човјека, који би у оној жестини могао какво зло да почини.

(Свршиће се.)

ПАБИРЦИ.

(ПРИЛОЗИ ЗА ОЦЕНУ НАШИХ ДОМАЋИХ ИЗВОРА.)

V. ХРОНОЛОГИЈА СРПСКИХ АРХИЕПИСКОПА ПО ДАНИЛОВУ РОДОСЛОВУ.

Ма да је у биографијама српских архиепископа код сваког тачно означено колико је година управљао српском црквом,*) ма да осим тога има још разних бележака по којима се могу утврдити тачна хронолошка дата о годинама владе њихове, ипак је хронологија неуређена а хронолошка дата појединих научника врло се разилазе. Шафарик (Geschichte der serb. Lit. 239), Рачки (Ocjena, 147), Голубински (Очеркъ, 452 до 473, 554—557), Ковачевић (Годишњица 3, 374, 384, 391, 437—438; Отаџбина 12, 526), Иван Павловић (Гласник 47, 217; Гласник 48, 234—5, 239), Архим. Дучић (Историја срп. цркве, 125—136, 180—1), Вуловић (Глас срп. академије 43, 11—12) — назначили су године владе свих или појединих архиепископа или патријараха према Родослову, али се резултати њихови врло разилазе; тако н. пр. године владе архиепископа Јанићија I назначили су: Шафарик и Рачки: 1274 до 1278, Голибински: 1269(?)—1272, Ковачевић: † 1277, Павловић: † 1279, Дучић: † 1276; за АЕ Јакова: Шафарик и Рачки: 1285—1290, Голубински и Дучић: 1286—1292, Вуловић: 1285—1291; за АЕ Ни-

*) Само код АЕ Данила I нису означене године; код последња три црквене врховне поглавице у Родослову означени су и месеци њихове владе.

кодима: Шафарик и Рачки: 1317—1325, Голубински: 1316—1323, Ковачевић и Дучић: 1317 до 1324, и т. д.

Познато је да су дата у збирци оних радова, коју ми Родословом називамо, често непоуздана, што је до сада већ довољно утврдила наша историјска критика. Али се обично мислило, да је тај извор непоуздан само у старијим партијама; тако је проф. Ковачевић (Годишњица 3, 372—6) поделио Родослов по постанку и вредности у три дела и тврдио да се „трећој партији Данилова дјела може поклонити потпуно вјеровање и према њој ваља одређивати, колико вриједи његово казивање у остале двије партије“ (l. c. 373).

Моја је намера, да у овој расправи докажем резултате свога истраживања, по којима су хронолошка дата Родослова и у најмлађим партијама сасвим непоуздана. Овој расправи дало је повода најновије истраживање проф. Вуловића (Белешке о АЕ Никодиму; Глас срп. академије 43), где су на основу белешке о избору архиепископа Јакова (Mon. Serb. 561) а помоћу хронологије означене у Родослову изведени резултати о годинама владе осталих архиепископа. Проф. Вуловић пише:

„О архиепископу Јакову записано је (Микл. Mon. 561.), да је постављен био за архиепископа пете године владе Милутинове. Запис, у ком је то, писан је од саздања света 6794 г., али негде између 1-ог септембра и 31 децембра (јер је годишњица Милутинова владања и падала на крај године) — дакле 1285. г.; и те је године Јаков постао архиепископ. Или: Милутин је постао краљ крајем 1281 — пета му година настаје крајем 1285. г. — Дакле:

Јаков архиепископује шест година (Дан. Жив. 321), а умире 3. фебруара (Гласн. XI. 194) — влада, дакле српском црквом до 3-ег фебруара 1291. Пуних шест година му владе по овом не излази. Али податке о овим годинама у животима архиепископским не треба ни узимати буквално. Оне су све исказане округлим

бр. година, и ако архиепископи нису умирали истога месеца и дана кад су и постављени. — За Јаковом:

Евстатије II. архиеп. осамнаест година, а умире 16 августа — дакле, рачунајући од 3-ег фебруара 1291 до 16-ог августа 1308, опет не пуних 18 година. — Онда:

Сава III архиеп. осам година, а умре 26-ог јулија, дакле влада од 16-ог августа 1308 до 26-ог јулија 1316, или 8 година мање 21 дан. — За њим:

Никодим долази после годину дана или 1317 г. И он архиепископује осам година, од Спасова дне 1317 г. до 12-ог маја 1325.“ (Глас 43, 11—12).

Без обзира на наивну опаску Вуловићеву, да „архиепископи нису умирали истога месеца и дана кад су и постављани“, постунио је проф. Вуловић при овом рачунању доста неконзеквентно и некритички. На једном месту истиче он „8 година мање 21 дан“, а на осталима где више фали не помиње диференцију; нема сумње да има право кад тврди, да су године у Родослову исказане округлим бројем, али зашто се увек мора мање рачунати, да се нађе истина? Па онда: у Драгомановој белешци стоји, да пета година Милутинове владе пада између 1 септембра 1285 и 1 септембра 1286; Вуловић тврди, да је та белешка писана између 1 септембра и 31 децембра 1285 „јер је годишњица Милутинова владања и падала на крај године.“ Узмимо, да је Милутин заиста завладао крајем 1281 год., онда је пета година његова владања од краја 1285 до краја 1286 год., или, по Драгомановој белешци до 1 септембра 1286!

Познато је да је претходник АЕ Јакова: Јевстатије I умро 4 јануара. Већ због тога много је приличније претпоставити, да је Јевстатије умро 4 јануара 1286 и да је исте године пре 1 септембра изабран Јаков за архиепископа, него да је Јевстатије умро 4 јануара 1285 а тек после септембра да је изабран Јаков, јер се зна, да се архиепископска столица после

смрти поглавице у редовним приликама обично брзо попуњавала.

Кад бих ја мислио, да се са наведеним хронолошким датима у Родослову о годинама владе архиепископа може поуздано оперирати, могао бих још ово споменути. Када се саберу све хронолошке белешке о годинама владе српских архиепископа, осим Данила I, до избора патријарха Јеврема (3 октобра 1375 г.) излази да је Српска црква имала живе поглавице $153^1/_2$ године, а од 1219 (кад је Сава постао архиепископ) до избора Јевремова има од пр. 156 година. Интеррегнум после смрти појединих архиепископа са владом Данила I могли би по томе износити тек од прилике $2^1/_2$ г. Али ми знамо, да је после смрти Никодимове до избора Данилова (II) протекло 4 месеца (Гласник 11, 194; Животи, 176, 363, 377); после смрти Јаниђија I до избора Савина (IV) протекла су два месеца (Животи, 379, 383); после смрти Саве IV до избора Јевремова прошло је пет месеца. Само последња четир интеррегнума износе 11 месеца. Кад узмемо на ум још да је пуну годину дана била празна архиепископска столица после смрти Саве III (Животи, 152) и претпоставимо да је Данило I владао само 7 месеца — онда су већ испуњене $2^1/_2$ године! А где су интеррегнуми после смрти осталих архиепископа? По томе би изгледало, да Вуловић има право, кад увек године владе појединих архиепископа рачуна мање, него што је у Родослову означено. Но то је већ натезање и показује непоузданост хронолошких навода у Родослову.

Али је најважније, што је Вуловић у поменутом срачунавању рачунао владу Јевстатија и Саве III од дана смрти њихових претходника а Никодимову од дана његова избора! Не узимајући на ум неконзеквенцију овога самовољнога поступка, таково рачунање је са свим погрешно. Према датима наведеним код појединих црквених поглавица види се, да је влада појединих архиепископа рачуната од дана избора а не од дана смрти њихових претходника,

као што Вуловић чини. Н. пр. Јаничије је умро 3 септембра; његов наследник Сава III владао је 20 година и 5 месеца а умро је 29 априла; према томе влада његова није рачунана од септембра (смрти Јаничијеве) него од децембра (избора).

Али ми можемо године владе Никодимове израчунати на други начин, но што је то учинио Вуловић. Вуловић је наиме на основу сигурног датума о избору Јевремову рачунао напред до Никодима, оперирао је дакле у старијој партији Данилова Родослова. Без сумње је много приличније тражити године владе Никодимове оперирајући према датима најновије партије Родослова. Ако узмемо за излазну тачку избор Јевремов па рачунамо натраг владу појединих црквених поглавица (а у тој партији баш до Никодима наведени су и месеци њихове владе) доћи ћемо свакако до сигурнијих и позитивнијих резултата него по рачуњању Вуловићеву. Тако је од прилике покушао већ рачунати Голубински (Очеркъ, 557), само што он није употребио сва дата, која би допринела поузданом одређењу хронологије и што из непоузданости хронолошких навода у Родослову, које је он опазио, није повукао конзеквенције, које се по мом мишљењу од туда могу извести.

Као што је напоменуто Јеврем је изабран за патријарха 3 октобра 1375 године (Животи 186). Његов претходник Сава IV умро је дакле 29 априла 1375 год. (Животи 383); Сава IV владао је 20 година и 5 месеца (l. c.), дакле је постављен за патријарха децембра 1354 год.; Савин претходник патријарх Јаничије умро је дакле 3 септембра 1354 год. (Животи, 379); Јаничије је владао 16 година и 8 месеца (l. c.) постављен је дакле од прилике јануара 1338; према томе његов претходник АЕ Данило умро је 19 децембра 1337; Данило је владао 14 год. и 3 месеца (Животи 377), дакле је постављен септембра 1323 год. Занимљиво је да месец Данилова избора са свим одговара причању његова ученика (Животи, 176, 363: Данило

је постављен за архиепископа „**въ дьнь праздьника възвиженига честьнаго крьста**"). По томе би Никодим умро 12 маја (Гласник 11, 194) 1323 године; како је он по Родослову владао 8 година (Животи, 327), био би према томе постављен 1315 год!

Могло би се мислити, да је овај рачун са свим тачан, јер је изведен на основу најмлађе партије у Родослову, дакле тако рећи на основу савремених бележака. Али на првом кораку наилазимо на безброј тешкоћа, које кваре цео овај рачун и обарају његове резултате.

Према горњем рачуну постављен је Никодим за архиепископа 1315 год.; али у биографији Милутиновој (Животи, 155) прича се како је Милутин умро (29 октобра 1321 год.) „**лѣтомь како рѣшти чєтырємь иноукьшимь сємоу прѣосвѣштєномоу архиєпископоу Никодимоу, и крѣпєнии нѣкотороумоу настоєштоу**" (l. c.) Према томе био би Никодим постављен за архиепископа 1317 год. а Сава III умро би 26 јула 1316 год. (Животи 325. Гласник 11, 194; тако мисли и Ковачевић: Отаџбина 12, 516). Да је овај рачун на основу поменуте белешке у биографији Милутиновој тачнији од пређашњег рачуна по коме би Сава III умро 26 јула 1314 год. — види се из белешке у једноме еванђељу, које је писано 6824 год. (између 1 септембра 1315 и 1 септембра 1316), за време архиепископа Саве III (Григор., Шут., 27 = Архим. Леонид, Чтенія, 1867, IV, 45). Са овим рачуном слагала би се боље и година смрти Никодимове, јер по првом рачуну умро би Никодим 12 маја 1323 год.; а зна се извесно, да је живео још бар после септембра 1323 год. (Mon. Serb. 84: 6832 = између 1 септембра 1323 и 1 септембра 1324 писан је епилог за апостол шипатовачки у време архиепископа Никодима).

Могли би мислити, да је бар овај други рачун тачан, али са резултатом овога рачуна не слаже се друга једна белешка у животу Милутинову, по којој

су за време зидања манастира Бањске умрли краљица Јелена и архиепископ Сава III (Животи, 151). Како смрт Драгутинова († 12 марта 1316 год.; Starine 5, 5), није споменута, то изгледа према тој белешци, да је Сава III умро пре Драгутина, дакле бар 26 јула 1315. С тим рачуном слагао би се факт, да су бањску хризовуљу потврдили Милутин и Драгутин и архиепископ — Никодим (Споменик срп. академије 4, 10). Ако је АЕ Сава III умро после Драгутина, зашто није он потврдио бањску хризовуљу? — Али мало час наведена факта обарају и тај рачун.

Има још дата, према којима се може доказати, да ни један од поменутих рачуна није добар ни поуздан.

Према првом рачуну владао би Никодим од 1315 до 12 маја 1323 год.; према другом рачуну од 1317 до 12 маја 1325 год. Према првом рачуну постао би Данило архиепископом 14 септембра 1324 год. Према другоме 14 септ. 1326 год.

Ученик Данилов прича и у биографији Дечанскога и у Даниловој, како „**пришьль къ господиноу краллю прѣподобьныи игоумень Свѣтыѣ Горы рекомыи Гєрьгасниѣ съ късѣмы избранымы урьиьци Свѣтыѣ Горы. И късємоу събороу събраноу зємлѣ срьбьскыѣ.... съ сими оубо съвѣштанииѣ съткори господинь мои краль о семь късєоскєштєниѣмь** (Данилу); **и избраѣьше єго....** и т. д. (Животи, 176, 363). Данило је дакле изабран за архиепископа, када је игуман светогорски Ѣервасије са братијом дошао краљу Урошу Дечанскоме у Србију. Али када је то било? Срећом нам се сачувало неколико споменика, по којима тачно знамо, када је игуман Ѣервасије са братијом светогорском био у Србији. Год. 1327 фебруара 8 прича краљ Дечански у једној даровној повељи манастиру Хиландару: **Пріиндє краллєвьством и ксєуьстыи игоумьнь Свѣтыѣ Горы Аѳона Господинѣ хиландарскыѣ кыръ Гєрвасьѣ с братьıами** (Споменик срп. академије 3, 25). Исто то поновљено је у једној повељи од 9 јула 1327 год. (Mon. Serb. 86). Још септембра исте године налазио се Ѣервасије

у Србији; 6 септембра (по Григ. Пут., 42 било је то 5 септембра) 1327 налазио се Ѣервасије заједно са краљем Дечанским у Сврчину (Památky [2], 94—6; в. Споменик срп. ак. 3, 57). Према томе био би Данило посвећен за архиепископа 14 септембра 1327 год., а Никодим би умро тек 12 маја 1327 год. Ако је овај рачун тачан, онда не могу бити тачни бројеви година и месеца означени у последњим биографијама Родослова.

Међутим су хронолошка дата и иначе и у трећој партији Родослова неповерљива. Тако н. пр. прича се, као што је напоменуто, у биографији Милутиновој, да је Сава III умро пре, него што је бањски манастир довршен (Животи, 151), а у биографији АЕ Данила II прича се (Животи, 360—1), како је бањски манастир (наравно пошто је довршено зидање) престао бити епископском столицом и постао игуманијом; онда је Данило, који је донде био епископ бањски, отишао у Свету Гору, тамо пробавио неко време, па се онда вратио у Србију краљу Милутину, који „**покелѣ ѥмоу... ити кь домь сѣстыихь апостоль, тогда соуштоу прѣосѣщтѣномоу архиѥпископоу Сакѣ трѣтиѥмоу**"! Очевидно не може обоје бити тачно.

Ст. Новаковић који је писао о тим догађајима (Манастир Бањска, Глас срп. ак. 32, 14) није узео на ум ни новије резултате Ковачевићева истраживања (Отаџбина 12, 516) ни белешке у биографији Милутиновој. С тога се задржао само код причања, да је Данило постао епископ хумски и да је Милутин „**по малѣ крѣмени**" умро, а није опазио, осим поменутих несугласности, ни оно место у биографији Дечанскога где се прича, да је Дечански из Цариграда, где је био заробљен, писао Данилу, који се бавио у Светој Гори и АЕ Никодиму. Према томе причању био би још за време Никодимова архиепископовања Данило у Светој Гори, а према поменутој белешци у биографији Милутиновој дошао је Данило још за време АЕ Сава III у

Србију и постао епископ хумски, одакле је доцније дошао на архиепископску столицу. —

Изнети резултати довољно доказују, да су хронолошка дата и у последњој партији Родослова непоуздана и да се помоћу њих не сме одређивати хронологија српских архиепископа; тим мање може се то чинити помоћу дата из прве и друге партије Родослова, као што то чини проф. Вуловић. Хронологија српских архиепископа може се утврдити само помоћу онаких записа као што је Драгоманов, у епилогу шишатовачког апостола, у Григоровићеву и Леонидову еванђељу и т. д. Што више буде таквих записа прикупљено, биће сигурнија хронологија.

Беч, 15 VII, 1895.

Ст. Станојевић.

МЕЛХИОР ДЕ ВОГИЈЕ

(Melchior De Vogüé)

Што се год данданас пише, што се год збори и твори, све се то ради у знаменитом часу историје.

Ми живимо, заиста, у прелазно, транзиторно доба; у доба друштвеног митарења и препорађања. То је факт, који се озбиљно не да порећи.

У таком душевном стању мисаону се човјеку једно главно питање намеће: којим ће плодом уродити, шта ли ће се излећи из овог грозничавог рада, у којему неки назиру дјело реорганизације и друштвеног преображења, а други почетак расула и социјалне декомпозиције.

У овом се погледу филозофи дијеле у два табора: у првом су они, који вјерују у напредак и перфективност соја људскога, а у другоме злопогледе, присташе филозофског песимизма.

Свијет је, веле једни, на рубу пропасти; нико га већ спасти не може. Пријестоља се руше и старе династије пропадају; институције се колебају на својим основима, и човјек стење љуће но икад под тешким теретом живота, и заман уздише за идеалима среће и благостања, којима га је обмањивао XIX. вијек; залутали јавши дух врља утомах без извјесног правца, као лађа без компаса; у срцима нестаје љубави, у душама нестаје вјере, у савјестима нестаје поштења; бич

рата пријети људима смрћу и ужасом; скептицизам, та стоглава аждаја, простире на све стране, као бршљан око стабла, своје сухопарно грање и хоће да сапне, да утегне до жила старо дрво човјечанства.

Одасвуд се, напокон, јављају зли биљези, црне слутње, и све нешто наговјештава е се примичемо великој кризи, страшноме прелому, који ће да све око нас преобрази.

Ти се знаци-преодници не дају забашурити; око нас и под нама све нешто тутњи, као кад се у грудима земље спремају велики катаклизми; свијету пуцају ребра; ми га већ чујемо како дрхће. Да се покријемо ушима и учинимо свему невјешти, било би дјетињасто. Човјечанство не може више да крочи; оно се вуче као мрцина. Отворимо очи и погледајмо: то је нешто налик, као кад човјека удари каљча; данас имамо самртничко роптање, а сутра можда и саму смрт. Колико ће та борба с душом трајати? Нико не зна. Пет, десет, двадесет стољећа, можда више, можда мање. Вјекови, то су дани у животу човјечанства; напошљетку, то је све једно, кад се коначни исход не може измијенити.

Овако умују песимисте.

Друга врста филозофа о којима се бавимо — тако зв. оптимисте — имају сасвим друкчији поглед на свијет и свјетске ствари; ни они не поричу оно што се порећи не да, наиме: да се у утроби модерног друштва нешто крушно вари; али за њих оно што њихови противници — песимисте — називљу болешћу, није друго, до ли неизбјежна трзавица, којој друштво подлијеже, прелазећи из једнога у други стадиј постепене људске еволуције; ма како се ствари развијале — веле они — изникнуће из овог тобоже пресахлог људског пања опет нова младика, она клица, из које ће да се развије, као Минерва из главе Јупитерове, ново, савршеније и жилавије друштво, но што је данашње.

Међу коловођама првога правца могао би се у првом реду споменути талијанац Бамбатиста Вико, за-

четник филозифије историје, чија се наука своди на ово: сваком је друштвеном организму суђено да кроз ове три фазе прође: из пројичког стања у варварство, из варварства у цивилизацу, а из ове, постепеним назатком, опет у примитивно стање. Уз ове назоре, као да, у наше дане, запристаје и Лав Толстој, који мисли да се данашње друштво примакло, или да се примиче пошљедњој фази горе поменутог еволутивног процеса, а то је као рећи: да нам грози опасност да се скоро вратимо у стање слично ономе, у ком се земља налазила у доба Херкулово и Девкалионово.

Међу присташама, или, тачније, међу хорифејима другога правца, заузео је важно мјесто и славни писац, са којим смо вољни да се данас позабавимо. Његова је вјера у будућност непоколебива. У хору сјетних, а често и безнадежних гласова, што се разлијежу око тужног олтара живота, његов нас пророчки глас тјеши и измирује са животом, учвршћујући у нама вјеру у крјепку, у плодну, у неумрлу будућност човјечанства.

Има људи, који према духу и тежњама свога времена заузимљу, отприлике, оно исто мјесто, што га човјек заузимље у васељени; они су као синтеза; или боље рећи, као зрцало, у ком се огледа историјска физиономија човјечанства, стегнута у извјесним границама времена и простора.

Полазећи са тога гледишта, учинило нам се да неће излишно бити, да се о језгри Вогијеове науке поведе ријеч и пред српском публиком.

То је повод и смјер овој краткој цртици.

I

Мелхиор Де Вогијé спада у ону данас, на жалост, све то рјеђу категорију писаца, који се, као што згодно вели један француски критичар,[1]) „не бави књижевношћу, као више-мање даровити вјештаци, него у

[1]) Édouard Rod.

њој назиру неку друштвену мисију, коју врше највећом савјесношћу“. Према томе, главни објектив његова књижевног и публистичког рада, бјеше увијек тај, да своју списатељску вјештину стави у службу моралних идеја, те да по својим силама допринесе регенерацији народа. Проучавајући историју, којој је многу тајну измамио, ушао је он у траг и многој загонеци данашњег времена: он добро зна да људство напредује беспрестанка, и да би се лудо и узалудно било натраг обзирати, и жалити што опет не можемо да постанемо — оно што смо били. Користећи се лекцијама из историје и проучавајући разне струје, које модерним свијетом дрмају, он нам показује прстом стазу, којом би требало поћи. Филозоф и опсерватор, али надасве човјек од акције, који је своју каријеру започео у војсци а наставио у дипломацији, посветио је Вогијѐ своју особиту пажњу историјским проблемима и удесима народâ, изабравши за то најподеснију форму публицистике: новинарство, којим се најбоље и најопширније може на људе да утиче. На тај је начин могао да узме у претрес цијелу филозофију историје, те да похвата и утврди синтезу свих старијих и новијих идеја о човјеку и васељени; на тај начин поникоше оне красне књиге, с којима се у новије вријеме француска књижевност обогатила: Spectacles Contemporains, Regards historiques et littéraires, Heures d'histoire и т. д. Његов утицај на оријентацију јавнога мишљења у Француској, а и ван Француске, био је огроман; он се данас сматра као нека врста духовног вође, који својом елоквентном ријечи надвикује дар-мар бучне и немирне епохе у којој живимо, и народе позивље на опрез и опоминье на неизбежни преображај друштвени који се примиче.

Вогијѐ припада, рекосмо, оној све то рјеђој класи писаца, који у свом списатељском раду главну пажњу обраћају руковођењу људскијех посала. И заиста, у почетку и првој половини овога вијека било је тако-

вијех писаца неколико (довољно је споменути у Француској Шатобријана, у Њемачкој Берна, у Италији Гверација), док их је данас врло мало. Трудно би било изрећи, да ли су томе криви сами писци, који се својим књижевним „дилетантизмом“ отуђише од јавног живота, или је томе крива политика, коју данданас мононолишу, на општу несрећу, политичари по занату, људи без тврдијех принципа, без широких филозофских погледа, без великијех идеала. Вогиjе̂ заузимље дакле, међу данашњим публицистама, одвојено мјесто: он је то мјесто заслужио не само ради особитог правца својијех тежња и идеја, него и са свога прегалачког живота, који га је упутио на књижевност и новинарсто, ма да тај човјек не наличи нимало обичнијем књижевницима и новинарима.

И у истини, он је био најприје војник; али не војник тек за параду, наиме, војник који је одастао неко вријеме у касарни, па се кући врати отпустом у џепу и мржњом војничког заната у срцу; он је био истински војник; војник у вријеме рата и домаће погибије, кад је патриотизам на земљишту потлачене Француске чуда стварао. Након оне ужасне године, коју Виктор Иго назва „l'année terrible“, (проведавши прије тога неколико мјесеци као заробљеник у Њемачкој), стуши у службу дипломатску, гдје се страсно одаде посматрању оне „закулисне игре“ великих друштвених фактора, од које зависи спокојство, мир и поредак на земљи. Посматрајући ту игру не као дипломат, којему је највећма до тога, да своју личност истакне, него као мислилац, који о друштвеним стварима бригу води, он се за њом у велике занесе. Историја, коју назваше учитељицом живота, објави му се, не у оном мртвом виду, као што је научник ускршава из запрашених архива прошлости, него историја жива, савремена, видна; историја, којој се призори развијају пред нашим очима, а одјеци јој брује у нашим грудима. Такову је историју мален број људи кадар ваљано да схвати: она се нашем оку

отимље, јер је сувише блиска; за већину људи савремени догађаји друго нијесу, до ли борба и укрштавање интереса, без дубљег значаја и замашаја; ситна утакмица, у којој човјек не може учествовати, а да не прегори што од свога карактера и од свога достојанства, те од које се, према томе, боље клонити. Вогијѐ, сасвим обратно, знао је вјешто устукнути колико је требало, па да се посади на згодну опсервациону тачку. Одатле он свој вијек посматра, као да је далеко пред њим истрчао, или као да га потпуно у својој власти држи; тога ради, и противно ономе што се осталим савременицима догађа (који држе да је ово вијек великијех идеја, а ситнијех догађаја), он једини схваћа до краја његову величину:

„Дангубници — написаће он приликом смрти руског генерала Лорис-Меликова и француског трибуна Гамбете, — дангубници, који своје петне жиле и своју чаму протежу поред ових гробова, радо наричу е је живот бљутав и баналан. Но имају ли ти људи очију? Ако имају, нека их растворе и добро у живот погледају: свагдање његове појаве кадре су да изненаде и најживљу машту. Сваки у бога дан, у неком крају земље, ноћна се тама спусти и обавије по једну људску драму, пред којом би требало клекнути, на јој се мучке дивити“. [1]) — У његовој мисли, „људске драме“, то су они велики модерни међународни покрети, у којима народи играју главну улогу: то је она вјечна позоришна игра — час трагедија, час комедија — која се од хиљадâ година одиграва у Риму, на подножју понтификалног пријестола; која свјетску пажњу привлачи у Берлин, над самртним одром двају првих царева уједињене Њемачке; која руске носиоце просвјете тиска у пустаре Средње Азије, а у цијелој Европи подстиче жар за колонизацијом Африке. Ови и овима слични призори, па ма припадали давно минулим вјековима или најближој садашњости, представљају разне фазе у животу човјечанства. И Вогијѐ се на њих не обзире као

[1]) Spectacles Contemporains. Paris. Armand Colin, 1895. Стр. 274.

какав хладни њемачки историограф, којему је до тога, да тачно установи датуме и марљиво прибере исправе: он те савремене призоре гледа и осјећа, као човјек који у њима има удјела, који зна да се ту ријешава његова рођена судбина, судбина његове браће и његове земље. Бити уједно автор и актор, то је врло тежак посао. На ипак он врло вјешто умије да у савременим догађајиме разбира оно што је трајно и судбоносно, од онога што је акцидентално и прелазно. Отуда његова љубав за наше доба, којему признаје голему важност за будуће нараштаје, и које заносно брани од лакоумних опадача. „Обично се — вели — каже да је овај конац вијека штур и блијед, и да ће једва оставити трага у историји. То долази од старе неправде, у коју људи упадају, кад сами о себи суде; они обично своје доба посматрају кроза ситније стакло догледника, а крупнијим се служе тек за посматрање прошлости; и ти људи, који често прецјењују важност својих рођених дјела, показују се скоро увијек неправедни према дјелима колективним. Колико је већ пута доказивано да су карактери олабавили, да је људски рад закржао, након големих напора оних синова XV-ог вијека, који су свијету размакли границе! Па ипак ће историја повући паралелу између онога доба и нашега. И кад то учини, мораће признати, да је експлорација и насељавање Африке, које се мирним путем у наше доба изводи, ствар тако исто лијепа и замашна по својим посљедицама, као и откриће Америке, са којим су толика злочинства скопчана“.[1])

Ево како о своме времену мисли и пише овај еминентни публициста; оваки се говор у устима неких данашњих „књижевника чисте крви“ не да ни замислити; овако може да говори само човјек од акције, који се у историји човјечанства диви, истина, великим индивидуалним подвизима, али који у људскоме раду цијени и узноси надасве мучни, анонимни, пожртвовни и колективни напор ситнијех прегалаца, који чедно

[1]) Spect. Contemp, стр. 276.

и невидовно свијет покрећу. Свјетска га је историја поучила и увјерила о важности људскијех догађаја у опште, те га тако сачувала од оног умног и моралног епикурејизма, или боље нихилизма, у којему толики његови вршњаци огрезоше, те који их је од људскијех интереса отуђио.

II.

Напредак соја (la race) и, кроза њ, индивидуа, то је оно што му највећма на срцу лежи; и с тога ће се он одлучно борити проти индивидуализма, који човјека отимље од колективности и упућује на егојизам; с тога ће он најодлучније славити врлине, које унапређују масу: љубав, милосрђе, самопрегорење, иројизам. Надасве иројизам. Ову је античку крјепост он проповиједао у свим својим дјелима. Њој је за љубав у Зимњим Причама (Histoires d'hiver) и написао сјетну историју Стрика Тодора, оног спромашног мужика, који се, ни крив ни дужан, предаје суду, да избави од робије једну невину мајку; и онда ону другу, не мање дирљиву причу о војнику Петрушки, који у бојној муци храбри и соколи малаксале другове, свирајући својом пиштаљком: „Боже, Царя храни!“ [1]) Увијек и у свакој пригоди даје предност људима „од акције“ над људима „од теорије“; попут Емилија Кастелара, и он мисли да су заслужни они који знају мислити, али да су много заслужнији они који знају трпљети. Студије о Руском роману — у којима је Вогијé најодлучније своја начела истакао, и које су свему изображеном свијету познате — нијесу друго, до ли опширна и систематска елаборација те исте основне мисли. Шта га је, у ствари, онако силно притезало ка оним руским мајстор-писцима, које је он први европској публици објавио? Прије свега, оно њихово занемаривање индивидуалности, у егоји-

[1]) Ове је приче дивно српски превео Симо Матавуљ. — Вићи му збирку приповједака Из Црне Горе и Приморја, издање Браће М. Поповића у Новом Саду, 1888.

стичком смислу ове ријечи; јер њихова дјела, као што је он исти врло добро истакао, нијесу израз извјесног, више-мање персоналног, душевног стања, него су она огледало колективне душе рускога народа, коју разни јунаци у романима просто симболишу. Затим су га у рускијех писаца запијеле оне примордијалне врлине — милосрђе и иронизам —, које они увијек истичу, па ма сликали јуначке подвиге на бојном пољу и узвишену резигнацију Платона Карапајева (Војна и Мир), или нам причали мрку историју Расколникова, који се својевољно креће у Сибир, да окаје своје грозно недјело (Злочин и казна). Па онда, она њихова велика љубав за ситне и потиштене, оно тврдо њихово увјерење е су главни потхвати рода људскога дјело ситнога пука, „сиромашнијех духом“, којима је намијењено царство небеско. На овим је красним мислима основан сав књижевни рад Толстоја, Достојевскога и Тургењева; а то су уједно мисли, које би Вогијé хтио да у Европи вулгаризује, да их обасја лучом своје рјечитости. Било је људи, који су га с тога корили; пребацивано му је, е је прегао да на западу пресади назоре и осјећаје, који не одговарају западној култури; па је чак збијана шала и са „религијом страдања“, на коју га тобоже Руси преобратише. Тијема је писцима, који не могаху да га схвате, јер им зато недостајаху главни услови, Вогијé довикнуо ријеч старога платоничара: „душа не може да зазре љепоту, ако се прије и сама не облагороди“. Та је опомена, у то доба, имала своју особиту важност, обзиром на тадашње стање француске књижевности. И заиста, око 1880. године, бијаше међу француским књижевницима обладао страшни индиферентизам за сва велика друштвена и хуманитарна питања. Особито млађи писци одвраћаху главу од моралних проблема и презираху све што не имађаше непосредне везе са умјетношћу и реториком; њима мрско бјеше што се народи међу собом тару и за материјални напредак боре, кад их то одвраћа од пјесама и романа; а не могаху у опће да

сносе жагорну буку, што је свијет проузрокује кречући се сваки у бога дан око своје осовине; јер за њих све на свијету бијаше сујета и таштина, осим једино звучнијех придавника и живописних метафора. Једном ријечи, одвојени од осталог људства и здружени у свом маленом ортаклуку, не познаваху ти људи другог правила, до себичне и неплодне теорије „l'art pour l'art“, која бијаше постала алфа и омега свега њихова рада.

Против тога умнога нихилизма устаде Вогијѐ у предговору свога Руског романа свом силом своје дијалектике. „Ти су деликатни књижевници, вели он, чудновати. Гледају са висине на обичне списатеље, који се труде да људе поуче, јали утјеше; ал' зато опет настоје да се публици удворе, не би ли се иста обазрела на њихово умно гимнастизирање. Они се, у осталом, хвале како публици немају шта да кажу. Еле, како да се та абдикација сада измири са улогом великих поштифика, коју неки књижевници нашег доба тако често и тако радо за се рекламују? Без сумње, и нас остале каштo напаст наводи да пишемо тек забаве ради: ко је у том погледу без гријеха, нек се први каменом баци! Али је тешко појмити како да се теоријом прогласи оно што би тек имала бити изнимка, часовито скретање с правога пута. Ако се то има звати литературом, онда ја питам да се опој другој, правој литератури, ново име надјене; име које би мање изложено било узурпацији; јер, ако изузмемо заједничко употребљавање пѐра̄ и хартије, не увиђам по чему би се наше узвишено звање могло да барабари са тим занатом; људи који га тјерају могу, додуше, бити искрени и поштени, али њихови продукти сличе књижевности таман опако, као што дућан играчака сличи библиотеци. И овим не мислим ништа устајати против никакве особите врсте књижевности, најмање против оне, коју обично крсте забавном; роман, комедија, могу каштo бити људима корисније но икаква расправа богословска. Ја се противим једино оном сми-

шљеном презирању моралне тежње у књижевним дјелима. Но срећом нашом, они исти, који ову јерес бране, постају јој и пехотице невјерни, кад у грудима имају срца, а у глави мозга“. [1])

Карактерисавши на тај начин „књижевност мандаршиску“, писац се осврће на тобожну објективност тако званих натуралиста, који под његовом анализом такође слабо пролазе. Његово мишљење о Золином роману La Débâcle треба сматрати као резултат истијех идеја; пошто се дивио творачкој фантазији пишчевој, и у опће његовим умјетничким својствима, он се на њ жали, што је у том дивном ратном живопису свом прећутао узроке њемачке побједе, и што је пропустио да подигне морал у побјеђеним, истакавши народно јунаштво, које је већ по себи скопчано са дугијем отпором непријатељској сили. „Да у овој књизи — вели — као и у ранијим књигама истога писца, има страница необичне, истинске љепоте, то ћу радо признати, јер сам их осјећао читајући; да је ово дјело, у многом погледу, литерарно ремекдјело, у томе сам такођер сагласан, нити му литерарну цијену спорим. Али у томе не лежи критеријум о једној књизи, омладино, која се учиш! Не држи се у томе академске науке, него се држи савјета своје мајке, а каснје своје вјерне љубе. Оне ће ти казати да су добре и лијепе, и да су кадре да свога сачинитеља надживе само оне књиге, које нам помажу да се кроз мучне кланце протурујемо. То је тако истинито, да сам се, читајући овај Золин роман, бо̀ним срцем осврtао на своје најнемилије успомене, и по довршеном читању инстинктивно машио Толстојеве књиге Војна и мир“. [2])

Еле, по тврдом увјерењу критичаревом, реалистичка књижевност, коју је у Француској инаугурисао Балзак, а наставили Флобер и Зола, није на социјалне одношаје никаква утицаја имала, као што га мора имати

[1]) Le Roman Russe: Avant-propos.

[2]) Heures d'histoire. Paris, Armand Colin, 1893.

књижевност, која хоће да буде полуга напретка; а није га могла имати с тога, што јој је недостајала страна морална и хумана; с тога, што је запемаривала један важни дио своје задаће, наиме: да тјеши умилне и да у нама буди симпатију за њихове невоље. Но, данашњи се нараштај писаца од те школе већ уклања. Млађи књижевници увидјеше најзад, е народу треба пружати утјехе и увијек зелене наде; ко једино тежи да га понизује, тај се од њега отуђује; народ треба да има својих идеала, да у нешто вјерује, хоће ли да се напријед креће. „Данас се ове истине махом заборављају, јер ми живимо у доба прелазно, у доба опће пометње и несталности. Духови тумарају утомах, попут ластавица које облијећу око баруштине, гоњене вијором и олујом. Приближите се тијем духовнијем ластама, па им кажите, како вам је познато у неком крају тихо збјежиште, гдје се примају и заклањају уморне тице; видјећете одмах, како ће се те залутале душе окушити и јатимице одлетјети, далеко изнад ваших бесплодних баруштина, за срећнијем писцем који их својим жарким покличем буде на окуп сазвао“.[1])

III

Видјели смо како се Вогијé заноси за историјскијем студијама, у којима се огледају све врлине и све слабости људскога рада. Он је у тијем студијама, зацијело, увидио важност индивидуалне воље, кад је постојано једној мети окренута; ал’ је надасве, својом моћном синтезом, морао схватити онај колективни напор, који ствара народе и њиховим дјелима обиљежје даје. Од тога часа, напустивши појединe индивидуалности, одао се сав проучавању соја, увјерен е анонимна маса опрема ексенцијални дио људскога рода; и он поклони сву своју пажњу, сав свој интерес народној души. Та је љубав побудила у њему као неки инстинкт, као неку пророчку дивинацију свих народних жеља и потреба. Народ не може да схвати неке

[1]) Le Roman russe. Ibid.

истине, он их осјећа. У једној својој студији о Монархији Јулијској, жигошући ту мизерну владавину, што се бијаше намјерно подухватила да угуши све идеалне потребе народа, писац овако формулише једно велико историјско правило: „Јамачно је примамљива, а привидно и лака ствар владати људима, гладећи њихове страсти и особне интересе, подржавајући у њима онај практични материјализам, с којега се они најлакше подвргавају јарму и привезују уз државне јасле. Међутим људи имају и других потреба, умне и осјећајне природе; потребе које су, без сумње, стрпљивије врсте, те које само с времена на вријеме на површину избијају; но опет зато, кад се исте пробуде, ако брзо одушке не нађу, оне су тако јаке, да их никаква сила угушити не може. То историци добро знаду, и данас је у опће призната истина: да се народи ганутијем срцем сјећају оних владалаца, који су их кињили ради отаџбинске славе и величине; напротив владаоци, који су им просто џепове пунили, не могу да рачунају ни на какву благодарност. У томе је народ нелогичан, кажу практички мислитељи; но, можда се он у томе држи свога унутрашњег нагона, који га упућује да прима привидна добра, презирући тобожњег доброчинца; а да заносно кличе господару, који га је приморао да на силу прими право добро, за којим народна душа чезне“. На тај начин народ, по своме инстинкту, прогласује оне исте истине, до којих долазе и велики мислитељи; а кад се задовољава тиме, да му влада даје хљеба и игара, као оно фукари римској, то је онда знак да су Варвари близу, и да се већ чује топот њиховијех коња. Народи, као год и поједини људи, имају својих жеља и сањарија, које се заливају преко граница материјалног уживања; она урођена тежња за идеалом, која је појединим људима у души приталожена, подстиче и њих на велика предузећа, те у њима подржава тврда и непоколебљива убјеђења. Ко је у средњем вијеку подизао оне горостасне катедрале, којима се данас свијет диви, ко ли

Европу подстицао на крстарске војне? Нико други, до анонимна гомила, која је тако дјелом давала одушка својој унутрашњој вјери. Владе, које не воде рачуна о тим оправданим аспирацијама народâ, саме себи јаму копају и морају прије ал' послије да у њу суноврате; с тога што је те душевне потребе запемаривао, распао се утилитарни режим краља Луја Филипа у бујици узавреле самосвијести народне. Народ воли епос, и с тога су његови најмилији владаоци Карло XII и Наполеон Велики; његови најмилији војводе Гарибалди и Марко Боцарис. Пјесме, које је народ у својој колективности сцјевао, а које носе име Омирово или Вуково, начичкане су баснословним фактима и пламте вјером у славу и витешко прегаоштво; те пјесме свједоче још једном о дивном естетичном инстинкту народа, чија је поетика — ма да нам привидно изгледа неотесана — најзад однијела и односи побједу над сувише извјештаченим умотворима књижевника по занату, који данас једва налазе читалаца. Ово су крупнијем потезима обичне мисли Вогијеове, који их, наравно, заодијева својим сјајним и мајсторским стилом.

Посматрајући увијек ствари са гледишта опће народног, он је по самом свом становишту наклон да руши трошне зграде, што их неки модерни психолози са толиком муком и вјештином подижу. Од њихових система, који својим сјајем свијет задивише, он обично задржи по двије, три основне мисли, а остало забаци, као празну фразеологију; он вјешто синтетише филозофију, историју, знаност, и на крају излази да је тиме, што је неколико излишних свијећа утрнуо, још вишу свијетлост на свој предмет одбио; јела, што се на његовој софри служе, нијесу многобројна, али су куд и камо здравија и лакша за пробављање. Све у њега постаје једноставније, и тијем разуму приступачније.

Синтеза, то је његов најмилији алат. Док, на примјер Тен великом муком и ситном анализом реконструјише велике историјске епохе и велика историјска лица, нижући податак до податка, исправу до исправе, до-

тле их Вогијѐ својом синтетичком методом пред нама ускршава, као да им је душу повратио. Његова синтеза успоставља изнова оно што је анализа била уништила. „Низом детаљних истина, вели он у једном свом чланку, није увијек могуће склопити скупну истину. Особито није могуће с њима протумачити ону силу, која се јавља у овијем појавама историје и природе, а коју не можемо ни схватити, ни анализовати: живот. Кад ми дођу и документима објашњују ефекте неких далеких појава, ја их донекле схваћам. Али чим стану да ми тумаче како се ти ефекти продукују, ја их више не схваћам. Кад ми ко хоће нешто сувише да објашњује, мени то постаје шаљиво“. [1]) Презирући пређеране психолошке експликације, које често само муте појмове, прохтјело му се једном да опрта идеалну слику Ламартинову, како га је схваћао и љубио народ, те да ту слику супротстави заједљивој и демолиторној биографији једног „позитивног“ коментатора. Том ће приликом Вогијѐ односном писцу довикнути: „У чему је ваше обарање кроз анализу оправданије од синтетичког стварања гомиле? Оно, што нечему живот даје, много више вриједи од онога, што тај живот убија“. Нема сумње, систематски рушитељи неких народних идеала (с тога просто, што су ти идеали више-мање предањем уљепшани) заслужују потпуно овај пишчев укор. Питамо ми: шта ће тијем књижевност, шта ли народни понос добити, кад се једном добро документима утврди, како је Омир прости изум народне фантазије, како Милош Обилић није никад егзистирао, и како је, рецимо, Виктор Иго у приватном животу био човјек заједљив и до зла бога сујетан? Та управ зато, што је човјек компликовано биће, истина се смије у брк пребевним педантима, и пошто се гомила у свом суђењу не осврће на ситнице, но обично у обзир узме двије,

[1]) Pensées d'histoire daus Rome. „Revue des deux Mondes“, 15 avril 1892.

три главније црте, то је и њезин суд, наравно, мање подложен блудњи.

Држећи се ове — ако вам је мило тако назвати — емпиричке методе, настоји Вогијѐ да у људи, које проучава, похвата увијек маркантне црте, тако рећи: њихов душевни рељеф. Он своје људе скалупи са неколико потеза из једног циглог балвана, таман као Микеланђело своје статуе. Најбољи је томе доказ његова студија о Ренану. Док су најсуптилнији психолози узалуд главу ломили, да означе магловиту мисао мо́дерног Платона, дотле је Вогијѐ његовој науци у траг ушао као мало који тумач, те јој вјешто истакао све слабије стране. Од многобројних Ренанових дјела, он је особито критици подвргао Будућност знаности, јер је то готово једина књига у којој је чувени филозоф нешто изрјеком нагласио. Онај процес пречишћавања, што га народи изводе у току времена, он извршује одмах, задржавши од сваке филозофске системе по двије-три крупније мисли, а од сваког мислитеља по једну карактеристичну црту. У осталом, поједини га писци интересују надасве као појаве извјесног доба; у њима он гледа представнике и тумаче назора свога времена.

IV

Из овог кратког прегледа главних Вогијеових идеја, могао је читалац увидјети који је његов правац у књижевности, и схватити језгру његове науке. Он очито сумња о оном безграничном напретку знаности, којим су се неки његови савремени представници хвалили, а поготово о њеном утицају на гомилу; сва та развикана знаност није у стању да нам објасни тајну о животу, а живот је најпреча ствар за човјечанство. „Човјечанство је, вели он, жедно, увијек жедно. Попут арапског карвана, оно се не спушта на мирно ноћиште него у крај зденца, гдје је сигурно да ће жеђ угасити. Ето одакле опасност пријети т. зв.

позитивним филозофима. Кад њихове новости малко застарају, публика ће им, по својој навици окренути леђа; велики људски карван побјећи ће из њихових пустара, успркос красних зрачних опсјена, што га тамо задржавају".

Међутим, ако сви знаци не варају, тај се реакциони покрет већ почео обистињавати. Усред ноћне таме, која је своје густе тмице разастрла над умном и моралном анархијом ових посљедних година, јављају се дебела јата ждраљева, претходника свијетле сезоне која ће да наступи. Г. Вогијѐ символише под тијем називом све оне писце из разнијех крајева, разне вјере и народности, који се у најновије вријеме канда подухватише да своју изгубљену душу опет нађу, те који су већ у многим срцима пробудили успавана чуства правде и истине. Заборављајући сасвим себе самога, а то је као рећи, њихова вођу и учитеља, он те писце набраја са поносом. Међу њима налазимо Толстоја, Ибсена, Рода, Дежардена, Нордау-а и многе друге. Трудно би било предсказати чиме ће тај комбинисани покрет уродити. Можда ће ово благородно напрезање подлећи владајућем дилетантизму, који је већ толико плодних идеја угушио. Но, не успију ли ти дарежљиви људи одмах у своме напрезању, понека њихова мисао могла би опет на плодно земљиште пасти и с временом проклицати. Можда ће отуда имати плода тек нови нараштаји; тек свакако, ови ваљани и одважни прегаоци заслужују сву нашу пажњу и све наше признање.

Осврнимо се на њих и настојмо да и ми њиховим трагом пођемо.

Српској омладини приказује

Марко Цар.

МРТВАЧКИ ОБИЧАЈИ И ОБРЕДИ

КОД ЈУЖНИЈЕХ СЛОВЕНА ПРИЈЕ И САДА.

ГОВОР

Вида Вулетића-Вукасовића

НА КОНГРЕСУ ФОЛК-ЛОРЕ У ЧИКАГУ.*

Угледни зборе!

Особито је код Југословљана много славна пучка предаја (традиција), те се иста свагдано понавља (а навластито код Србаља, великодушнога и јуначкога народа), а понавља је гуслар уз гусле и приповједач причањем. Много је народнијех пјесама и приповједака даровао свијету и књизи Вук Стефановић-Караџић, српски филозоф, те је први почео да ради на тој красној њиви љуцкога знања. Југословљани заузимљу

---

* Дне 11 јула 1893. у 10 сати п. п. предавао је г. Вид Вулетић-Вукасовић у Чикагу у палачи умјетности у великој дворани Вашингтон, те је по прилици овако поздравио Американце: — Кад сам отишао из домовине, с краснијех обала Сињега мора, моја су ми браћа Југословљани наредили као аманет, да клекнем на ову слободну земљу, те да ју пољубим ватренијем пољупцем и да донесем искрени поздрав Америци, мајци слободе и напретка. Ово је поздрав јуначкога народа, који је квасио Балкан невином крвљу, борећи се проти варвару Турчину пунијех пет вијекова, а да сачува своје светиње и своје обичаје. Највише ме пече, да сам нијем пред тако узвишеном скупштином, ал' срце поје пјесму љубави, те кличе: „Слава Америци, препородитељици вијека!“ Било је бурно одобравање Тумачио је бесједе Мр. Флетшер С. Басет, предсједник, проф Вм. Ј. Кнап а у другој сједници мис. Кутлер. (В. Чикаго — 22 јул», бр. 45 г. 1893.)

Балкан, бива на истоку су Бугари, Срби се протежу с истока к југу, Хрвати и Словенци к западу. Споменута се племена међусобно спајају, особито Срби и Хрвати, те имају готово сличне обичаје, у главни скуп, бива у Југослављане. У посљедње је доба постала баш њека разлика између тијех племена, особито између Срба и Хрвата, ал' је тому баш криво политичко страначење и некакав вјерски фанатизам, т. ј. Србаљ је понајбоље присташа источне цркве православне —, а Хрват западне или римо-католичке. — Ипак, уз сва премећања, паметан и проницао народословац види на словинскому југу цигли слављански народ, ако и под различитијем племенскијем именима, ал' та су се племена одњихала у једној те истој колијевци. — Особито су Југослављани частили своје покојнике, па је с тога на Балкану хиљадâ и хиљâда огромнијех споменика, бива стећака. Под овијем нарешенијем споменицима почивају славјански јунаци. Најголемији је број спомснутијех споменика у Босни и Херцеговини, а то су земље сада под управом аустро-угарске владе, те је ту стотина некрополâ.

Стећци почимљу и шестога вијека посл. Христа, ал' их је много од XII-а до XIV-а вијека баш за индипендентне народне доби у Босни, а већ им је вријеме пропадања у XVIII-м вијеку, те се онда уздижу просте гробнице уз средње и малене крстове.

Ове су огромне споменике подизали својијем покојницима, тако прозвани, присташе народне босанске цркве, те је била позната у свијету, особито на западу, као Богумилска, Патаренска и т. д., а између себе су се присташе само звали Браћом или Христијанима. Црква босанска слободно није била манихејска, али су јој пред свијетом припили тај гријех Латини и Византинци, а то с тога, јербо свештеници цркве босанске нијесу хоћели понипошто да прихвате у свету службу грчкога нити латинскога језика, па ни обредâ дугијех и превијанијех, бива, хоћели су да се клањају Богу у духу и у истини. — У сред-

њему је вијеку доста народâ упало у грдне претсуде, те су тако свету вјеру Христову, свијетлу као жарко сунце, изобличили својом маштанијом, а у те је народе донекле убројити и приставше Босанске Цркве, који су напунили чисту вјеру претсудама невидљива свијета, те су тако обожавали неке скровите или тајне моћи и борили се проти њима постом и молитвом, да би душа послије смрти прешла у свјетлост..... Особито су штовали покојнике, чије су јур душе прешле у свјетлост, те су им подизали споменике, а ти су се споменици дијелили: на домаће или властите, бива на својој племенитој земљи — за појединога јунака, па за читаву породицу, на племенитој земљи, а онда опће некрополе. Ови су монолити (ками) огромни: стотинâ је топелатâ у комаду, те их је често и до четрдесет тисућа килограма у циглому камену, а то је камење већином искресано од вапненца. С прва су Југослављани нашли у Босни и Херцеговини римскијех саркофага, те их се и дан данашњи искапа, па су по саркофазима кресали стећке, што су барем у облику неко опонашање споменутијех саркофага, а то се види по присподоби.

Најзаменитије је за Фолк-Лористу, што је споменик пун сликâ, те нам' приказују мртвачке обичаје и обреде, на све четири стране, гдје су укресане кармине. Тај је обред трајао седам данâ, па се још звао седмине. Овгдје ми је споменути, да је обично на споменику укресано мртвачко коло, а то се коло играло с наопака. У колу је било мушкијех и женскијех, а то вазда на лих, н. п. тројица, седмерица. Осим обреда, ту је укресано и згодâ из покојникова живота, а по тому се зна како је био велик јунак и жесток ловац, те је то било најмилије занимање, у средњему вијеку, господе феудалаца, па у опће свијех слободнијех људи. Покојник је на коњу, а у руци му сокô-тица. На другијем споменицима наперио је бојно копље, те се бори на међану проти свому такмацу. Још ти јунак, на другијем спомени-

цима, лети на коњу, уз вијерне псе, за јелешима или насрће на вепра и т. д. На споменику је усјечено различитијех слика, то јелена, дивокоза, вепара, соколова, паса и т. д. Над ногама, или над покојниковом главом, укресана је тарга или штитац, а за штитом је мач или сабља, као покојниково племићко зламење или само као трофеј, баш како се то обичало за цара Фридрика Рићобрадога, великога турнирскога мајстора.

Ово су споменици властеле, властеличића и племенитијех, т. ј. подизали су их сви племићи или феудална господа, а народ се је копао око цркве, те би по могућности укресао на камн или на билигу оруђе свога занимања; осим тога, ружицу, јелицу и т. д.

Навластито су приставше босанске цркве, како сам то казао, дизали таке споменике, што их народ сада зове: стећци, грчке плоче, камн, билизи, машети, и т. д. Ипак није нам' овгдје искључити и приставше римске цркве, те и византинске, па још и сљедбенике (дакако, Слављане) исламизма, јер су и они подизали сличне монолите, али само у посљедње доба. Таки су споменици понајвише крстови, равне плоче или стећци попут малена обелиска.

На мало је споменика, жалибоже, удареп натпис, па у некрополи, гдје је двијеста или триста стећака, једва ћеш наћи два или три натписа. Натпис је словинскијем језиком, а под писменима старо-босанскијем, како се то види по фак-симилу. Натписи су лаконички, те се у њима зрцали љубав према Богу, према народу и према јунаштву. Из неколико утарака (готово из двијеста) натписа, што сам их преписао у Босни, у Херцеговини и т. д., лако ће се схватити изворни епиграмички слог тијех натписа.

Ево примјера:

Си билиг | постави господја Вукава с моими добрими, живу ми вјерно служаше и мртву ми послужи.

Бих | живому рад |, а мрт | ва сарани |. — Јунак ће о себи: — У тои вриме наиболи муж | у Дубравах | бих |. — А на другому је споменику: Молу ти се братио и господо, немојте ми кости претресати.

И молу вас, не настуиајте на ме: ја сам бил | како ви јесте; ви ћете бити како сам ја. — Асе гроб | доброга раба Миотинића, придите братие и іадите.

Клет | и проклет | ко ће крети у ме.

Проклет | ко ће туђин | лећи веће негово племе.

Ко ће си билиг | убити, погуби га Бог |.

Ко ће писаније сие погубити, проклет Богом |.

Ко би то потр | л | да је поклет | оцем |, сином | и духом светим |.

Овдиер хоче ове кости.

Молу се Божс, помилуи ме милости твс.

На другијем је споменицима написано на похвалу покојника:

Добри јунак | — похвалими јунак | — добри јунак | и чоек | — добри витез |.

О некоме јунаку овако завршује натпис:

Кои немолаше ниеднога чловка так могна.

Другоигдје је овако просто:

Асе лежи Иваниш | Комлиновић |.

Сие лежи добри Радое | син воеводе Стипана.

В | име Бога, асе лежи раб | божи кнез | Радослав | Ширинић |.

Дај ми Боже кр | стијанску милост своју.

Се кућа Милутина Маројевића и негове жене Владисаве и нију дитце.

— Особито је јужному Слављанину света родна земља, племенита земља његовијех дједова, па је ето овако ударено на много споменика̂:

Овд | легох | на свои племенитои.

Асе лежи Витко на свом | племенитом |.

Добри витез | на свои баштини.

— На свршетку се натписа спомиње ко поставља споменик, н. п.:

Асе зламение кнеза Радоја, Великога кнеза Босанскога, а постави ега син | негов | кнез | Радич | з божиом помоћју и своих | вјерњех |, а сином | ни с дружином | ином | помоћију, него сам | стави.

Ва име бога доброга! Се зида Михал | свому господину кнезу Вуку.

Асе лежи Радоје Пригоевић | Обрадовић |, а постави биљег мати Традисава.

Се лежи Михал | Веселиновић |, а постависта на н | н камен | три брата.

Постави негових | седам | синова ками | билиг |.

Постављач или даривалац споменика употребљава на истому ове ријечи: сијече и писа. Ево примјера:

А на н | усиче ками негов | воевода Миотош | сл Лужица божиом | помоћју и кнеза Павла милостоју који укопа Влатка помену Бога.

Много су пута споменути ови народни резбари, каменари и епиграматисти, а на истоме споменику, то називом ковач, те би тај назив прибројили имену, н. п.

Радое ковач | — чинио ми Огост | ковач | —
Грубаћ | ковач | — Пише лик | ови Семорад |
Болашин | Богачић | — Вукадин | дијак |.

На споменику њекога потурице од породице сри-

ског деспота Вука Бранковића, овако ће епиграматиста кршћанин са страхом: —

А погибе на боју деспотову. А си билиг| Мамута Бранковића на свои баштини на Претрову полу — да с благосовена рука која сиече и писа †

— Да би тај славни конгрес тачно схватио старобосанске натписе, до дужности ми је, да наведем три у цијелини:

† Асе лежи Радивои Илић| из Раме Ковачеполанин|.

† В| име оца и сина и светаго Духа амин — | —

Се лежи Виги|Милошевић|. Служи бану Стипану и кралу Твртку и кралу Дабиши и кралици Груби и крала Остоју. У то вриме доиде свади се Остоја крал | с Херцегом | и и Босном | и на Угре | пое Остоја. То вриме мене Вигна доиде кончина и легох| на свом племенитом | под | Кочерином | и молу вас ненаступаите на ме: ја сам | бил | како ви есте, а ви ћете бити каков | сам | ја.

† Ва име отца и сина и светога Духа амин|. Се лежи кнез | Батић | на свое земли на племенитои, милости божиом | и славнога господина крала Тврка[1]) кнез Босански на Високом|. Се поболих | на Дубокоме, ме дн| доиде. Си билиг | постави госпоја Вукава с моими добрими, живу ми вјерно служаше и мртву ми послужи.

Споменика је и без икаква симболичкога знака и уреса, него је на истијем стећцима каткада укресано кука̄, т. ј. спиралнијех уреса, па и пруга̄.

[1]) В. печат краља Твртка Твртковића под I. — Усп. Словинац, IV — 1881 — бр. 11.

Гдјекоји су стећци на предисторискијем хункама, на су то првобитни, јер су први Слављани живљели на Балкану скупа са прасједиоцима, па је то знаменито, да се сазна, да су прасједиоци укопани под хункама или у гомилама, а Слављани, који су кашње дошли, испод стећака, а то је њека проста врста саркофага. Та је разлика између стећка и саркофага, бива саркофаг је издубљен, те би се у њ положило покојника, а стећак је просто подигнут камен, те покојник почива под земљом у јами, која је тврдо ограђена и обложена попут клијети. Стећак је попут саркофага, али је различит у облику и у величини, те је доста пута сличан тумби. Урешен је особито крстом, а крстова је најразличитијега облика, као крст ђетелинасти, котвасти, тевтонички и т. д. Осим крста, на реду су различити уреси, а то су разноврстни везови, и гране слављанскога постанка, па се и дан данас употребљавају на тканини, на дрвету, на камену и т. д., бива то су лозе ђетелинасте, ужета, куке, и т. д. Напокон су украсани архитектонски облици у плохорезби, као редови романички, маурички и т. д. Најзаменитија је пак она страна, дакако иза натписа, гдје су слике: — ту је јунак, како сам казао, на коњу, обично окренут пут лијеве.

Виђети је јунака у лову, са псима и т. д., а уза њ вијерни му штитоноша. Још је витез са соколом, а испод њега различите животиње, н. п. јелени, дивокозе и т. д. Најзаменитије је, како сам опазио, мртвачко коло с наопака, бива седмеро, тринаестеро и т. д., а коловођа води коло, како се то пјева у народнијем пјесмама код јужнијех Слављана:

Кад виђеше кићени сватови,
С наопака копља окрепуше,
С наопака коло окрепуше
И жалосну пјесму запјеваше
И јунака у њој припјеваше.

Коловођа је чешће са штитом у руци, а играчи и играчице, с китом цвијећа у руци, држе се у врсти,

гологлави су, те тако играју тужно. И дан данас, како ће се још то вићети, жали се покојника уз наричање и т. д. — Чешће ће јунак запети лук и тетиву, а да устријели вепра, срну или утву златокрилу, како се то пјева у српскијем народнијем пјесмама. Ријетко језди витез на коњу, а у руци му крсташ барјак, али га се чешће види гдје га чека вијерна љубовца или стопаница, па остарјела мајка, те под њиме примају коња од мегдана. Очекује га син, брат, кум и т. д., па се веселе, да се је здраво повратио из лова, или с јуначкога збора и т. д. И то је баш добро у пјесми:

Руке шире, у лице се љубе,
За јуначко питају се здравље. —

На споменику је почешће укресана сама десница, а у њој сабља посјеклица по народној пјесми:

Честит био ко те је родио,
Посјеклицом владат научио,
Света теби у рамену рука! —

Јунак моли Бога, а да би му био милостив, те га помогао:

Од тала је на ноге ћипио,
Прама небу руке подигнуо:
Хвала Богу и данашњем' дану....

Каткада је јунак жалосно наслоњен на балчак мача, а вјерна му љубовца прикрстила руке на прси.[1]) — На стећку је гдјегод и коњ без господара, те од жалости за истијем:

Седло меће, а дизгине кида.... —

Још ће други пут вијерна љубовца причекати коња без витеза, те ће прама њему у вис подигнути вијенац, а то за витешку славу.

Још је вићети на споменику дијете прекрштенијех руку, а уза њ је голубица или кукавица, како је то у народној пјесми:

Закукала сиња кукавица....

[1]) На стећку је натпис: Сие гроб Павловића Ивана. — Усп. Словинац, VII — 1884 — бр. 9, 10.

Осим тога код крста су на споменику двије вопитанице или двије голубице, два паука, а то по старокршћанскому обичају.

Обично још је покојнику у десници крст, а над њим је растући мјесец (млађак) са звијездом (то је најмилији символ јужнијех Слављана, те значи срећу. Послије су га узели Бошњаци за грб). У лијевој му је руци мач, на се брани од митичке наказе (аждаје), која хоће да га прождере. Јунак још каткада пјеши: У десници му је вијенац, па се подбочио лијевом. — Об овому само по дебелу, а то с кратка времена, а само ми је описати овај појединн стећак, а то је између најзламенитијех и најстаријех стећака. Ово је тространи лежећи бридњак, са основицама нагнутијем унутра. У Далмацији је (у Конавлима код Дубровника), па је по њему познати и остале: Ab uno disces omnes.

С доње је стране стећак раздијелен пругом у три поља.

1) У горњој је страни, пут лијеве, аждаја (као змај) с двије ноге.

Отворила је жвало пут бајословне животиње, која је двострука репа.

Ова је животиња сакупила ноге каопо коза, те се трка пут лијеве.

Испод тога је тица, раширенијех крила, а у трећему реду, на вука нахрипио пас. Пут лијеве дивокоза трка се са змијом (змајем), те змија бјежи.

2) Коло од десетеро женскијех креће се пут лијеве.

3) Двије дивокозе за јеленом пјеше пут лијеве. На ногама је стећка полумјесец узгори, а ниже звијезда у вијенцу, па још наниже женско чељаде, држи на глави с обје руке кошару, као биљег обилности или као прћију.

У дну је витез на коњу са штитом, те се игра цилитања.

С предње је стране:

1) Коло се креће од деветеро мушкијех, пут лијеве.
2) Лети шест тица, различите величине, пут лијеве.
3) Коло се креће од деветеро женскијех пут лијеве.
4) Двије ће дивокозе пут лијеве за јеленом.

На глави је стећка ђетелинасти крст, а уза њ су са сваке стране по двије симболичке свијеће, што су горјеле покојнику на самртноме часу. Испод крста је прост натпис, а под натписом је витез на коњу окренут пут лијеве, у лијевој му је узда, а у десној сокō. На глави нема калпака (калпак је обично попут фригијске каше).

Ево натписа:

† Се пише Анко Утјешенов
унук | и друг сад
Љубоевца синовац | Пасјћен
Љубоевц |. [1])

Обично су постављени стећци с истока према западу. Тако је положен и покојник у јаму; а јама, што сам казао, веома је добро ограђена и поплочана, а поврх плочā насуто је доста земље, те је над земљом стећак, то као ваљски биљег.

Потезало се је стећке из далекијех каменишта на високе височине или у далеке пољане, па се зато хоћело моћи, силе и снажне мишице. У јами највише леже по један или по два покојника, а ријетко их је њеколико. Мало је уз покојника предмета, па рек' би, да како је дошао на земљу, да је тако хотио, да сађе и у црну земљу.

— Чешће би покојник погинуо у туђој земљи, а родбина би му подигла ћенотафиј на племенитој земљи, гдје није било покојникова тијела под спомеником.

Стећака је у Далмацији, у Херцеговини, у Босни, у старој Србији, у Арбанији, све до Маћедоније, али

[1]) Усп. Словинац, IV — 1881 — бр. 22.

су особито многобројни и знаменити стећци у Босни и у Херцеговини, па, кад сам их започео проучавати, прозвао сам их старо-босанскијем спомени-цима,[1]) те сам први предложио ученоме свијету, да би се започео „Corpus inscriptionum Slavorum Meridionalium, с илустрацијама реченијех споменика, али је ово још у зачетку, те је ова моја идеја сасвијем запуштена, а кад би постала дјелом, уз сложно истраживање пучке предаје, расвијетлила би још и повијест средњега вијека.

Окушало се је много иностранаца, да би проучили ове споменике, али нијесу знали језика, ћуди нити словинскијех обичаја, па им је ваљало запустити ову идеју, а између свијех најбоље је послужио знаности господин Артур J. Еванс, те је он ту сам изнимка.[2])

* * *

Нешто сам одулио с обичајима и обредима код јужнијех Славена, у старо доба, а о садашњијем ћу у кратко, јер су исти као неки отсјев онијех древнијех обичаја.

Ово ми је казати о нашијем мјестима гдје се још нијесу укоријениле западне наваде, јер су у Далма-

[1]) Revue Archéologiques (A. Bertrand-Perrot) 1889 — 415 Nouvelles archéologiques et correspondance — La Revue trimestrielle de la Societé archéologique croate vien d' entrer dans sa anzième année. Depuis l' occupation de la Bosnie par Autriche, cette Revue a publié un grand nombre d'inscriptions Slave intéressantes pour l' histoire de cette province . . .

[2]) Throug Bosnia and the Herzegovina on foot during the insurrection, August and September 1875. With au historical review of Bosnia, revised and enlarged and glinígse at the Croats, Slavonians, and the anicient Republic of Ragusa by etrthur J. Evans B A. F. S. A. With a map and fifty-eight illustrations from phothogr»phs and shetches by the author. Second Edition. London Longsmans, Green, and Co: 1887 — Illyrians Lettres, a nevised selection of correspondance from the Illyrian, provinces of Bosnia Hercegovina, Montenegro, Albania, Dalmatia, Croatia au Slavonia, addressed to the Manchester Guardian, during the year 1877 by Arthur J. Evans B. A. F. S. Autor of Throgh Bosnia and Ercegovina on foot. London, Longsmans, Green ánd Co. 1878.

ције и у Хрватској обичаји пуно преиначени и покварени, те их дневимице нестаје.

Ево неколико самртнијех обичаја, те су још на реду у некадашњој Војничкој Граници, у Босни, у Херцеговини, у Црној Гори и т. д. — Истом ти је покојник издахнуо, оперу га, обуку, те га положе на даску и покрију га бијелијем покривачем. Поставе му након главе ужежену свијећу (воштаницу), бива ону свијећу, што је покојнику била, за спасење душе у десници, кад се дијелио с душом, те је зло и наопако, да покојник премине без споменуте воштанице. Истом је покојник издахнуо, чељад ће у породици снимити капе, па ће у горки плач, а жене у жалосно и туробно пјевање, бива наричу и бугаре наоколо мртвачкога одра, те се клањају прама покојнику, као да ће започети мртвачко коло. Мати нариче на један начин, кћи на други и т. д., те ће свака на свој начин, да плаче и хвали покојника. Мушки ће одма к пароху, а да му јаве, да је покојник умр'о, то гологлави, па ће тако ићи барем докле се покојник покопа. Неки ће свукуда тако гологлави за пунијех осам дана.

У покојникову је дому жалосно пјевање, т. ј. бугарење, а домаћин гледа да приправи што је потребито за самртну гозбу, бива за подушје, кармине, или за седмине. На гозбу је позвана родбина, пријатељи и сусједи. До дужности је својбини, да донесе у овој згоди у покојникову кућу вина и јела. Обично је гозба иза покојникова покопа. Покоп је сада другога дана, а прије је био након мало сах'та. У некијем ће мјестима положити покојника у дрвени сандук, то кад сунце зађе, а истом ће забити сандук кад се има покојника укопати. Је ли покојник био каматник, јали псовао Бога и т. д., или се родио по злу звијезду, добро би му се криомице подрезало испод кољена, а да га неби зли духови духањем напухали, јер би онда постао вукодлаком. Тога је нестало по готово, па и онога обичаја, да се тражи

по гробовима вукодлака, а да га се пробије трновијем кôцем, а то кроз говеђу кожу, јер кад би онгдје кога поптрапала она крв, тај би се чојко након смрти повукодлачио. Покојника ће ставити на посила, а то су двије тољаге, баш од дреновине, те их зову у некадашњој Војничкој Граници врљике. Ова су посила преплетена ужетом или увити, а у Херцеговини положиће их на прекрст на покојников гроб. Навластито ће жене, кад прате покојника, ударити у жалобно појање, па је такијех жена и по занимању, те се зову бугариље. Оне ће ганути и најотврднутије срце, а то нарицаљем, те ће причати покојникове врлине. Овај се обичај најбоље уздржи у Црној Гори, па још гдјегдје и у Далмацији. — Родбина ће у Херцеговини окренути капу и одијело снаопака, па ће то тако носити за неколико доба као биљег туге и жаловања. У њекијем ће мјестима у Босни сестра острићи косе и поставиће их на мотку над братовијем гробом, то као биљег жалости. — Обично ће покојника положити у земљу с главом прама западу. Кад покојника спусте у земљу, онда ће жене из свијех сила, а да наричу, те ће уз гробове у жалобно коло, бива сприједа ти се покуше прама гробовима, па онако подбочене крећу главом с десна пут лијеве и спомињу своје миле, као да би жељеле, да и оне упану баш живе у гроб.

У Херцеговини ће метнути на палицу, над гробом какве цуре, везену махраму, а над гробом момка јабуку зађевену на прут. Онгдје ће се на гробу неколика погостити: напиће се вина и ракије и т. д.

Кад се поврате са спровода к покојниковој кући, онгдје ће их дочекати стопаница на кућному прагу с посудом воде и варњачом, те ће полити на руке свакому госту, који ће у дом. Ријетко ће сви позвани моћи у кућу, него ваља поставити трпезу на двору, у прикуће и т. д. Ту ће ти најприје посадити сиромахе, те ће их обилно угостити. Пије се и једе доклегод се може, на се наздравља: — „Здрав, за покој

душе, која се преставила. — У здравље живијех а покој мртвијех. Бог дао здравље живцјем, а покој мртвијем. —“ Кад премине какав богаташ, онда ће ти сиромаси понијети с гозбе што је остало кући, па ће још когод весео на повратку и запјевати: „Кога није, да круха неије, а ми браћо, здраво и весело!“ —

Ово су главније цртице о обичајима, навадама и самртнијем обредима код јужнијех Славена. Различити су и знаменити ови обичаји, па би Фолк-Лористи и Епиграфисти било препирока поља за истраживање просвјете (културе) код јужнијех Славена (навластито код Србаља), бива културе што је битисала, али је преслабо до сада позната.*

---

* Расправа је преведена с талијанскога од истога писца, а на енглески за конгрес од пресједника п. Мр. Флетшер С. Басета, то под насловом: „Sepulchres and Funeral Rites among the Ancient and Modern South Slaves, Illustrated by sketches and Engravings, — Vid Vuletić-Vukasović, Curzola, Dalmatia, Austria“, те се објелодањује у годишњицима конгреса Фолк-Лоре у Чикагу у одјелку — „Customs, Institutions and Ritual“.

НАЈСТАРИЈА ПЕДАГОШКА ДЕЛА.

Новији културни и педагошки повесничари, спомињући педагогију културних народа пре Христа, особито истичу педагошки рад Египћана, што старији нису чинили сматрајући да су Кина и Индија извор најстарије културе, па у овој и педагогије. Многи писци педагошке повеснице и не споменуше Египћане као што је поред странаца учинио код Хрвата Басаричек, а неки их само као нузгред споменуше као што је учинио код Срба Милићевић. Свему овом је криво било слабо дотадање испитивање културног стања Египћана. Међу тим новија испитивања културних историчара, која тврде: да нису ни Кина ни Индија од утецаја на европску цивилизацију, него Египћани својом најстаријом и изворном културом [1]) подстрекоше новије педагоге, да се више обазру на Египћане, те напокон дођоше до убеђења, да смело могу тврдити и то: да је педагошка повесница Египћана управ почетак културне повеснице средоземске или кавкаске расе, која је опет, као што ћемо даље видети, почетак не само опште педагошке, но и опште светске повеснице. [2])

Испитивања културних повесничара, из којих се, даклем, види, да су Египћани најстарији културни народ, који је имао сва обележја културе као што су:

---

[1]) Allgemeine Kulturgeschichte von J. J. Honegger. II. B.

[2]) Geschichte der Pädagogik (Schmidts) verbessert und vermehrt von Dr. Hannek I. B.

уређен породички и друштвени живот, законе државне, разноврсних наука и вештина, а особито über alle Zweige des Wissens ausgebreitete Literatur,[1]) дадоше прилике и педагозима да се могу уверити, да је и педагогија била сарасмерно довољно развијена, о којој морамо водити рачуна, јер је и она најстарија педагогија у историјско до сада познато људско доба.

Ми ћемо према постављеној задаћи да се позабавимо са неким предметима из најстарије педагошке периоде, а то је из педагошке повеснице Египћана. Предмети су веома важни, а тек су у новије доба културни повесничари на чисто с њима, и према томе их тек новија педагошка литература спомиње као сигурна и важна факта, чему је много допринео Papyrus Prisse у преводу дра Лаута (II. св. Извештаја кр. баварске академије 1869—70), за који вели Хонегер да је: das älteste Buch der Welt ist der Papyrus Prisse, der bis in die Mitte des 4 Jahrtausends zurückreicht. [2])

Прелазећи на саму ствар ваља нам споменути, да ћемо се, и ако је реч о предмету из културне историје, увода ради у најкраћим потезима држати светске повеснице, из које ћемо видети прваштње и потоње седиште Египћана, а и доба, у коме је мање више расла и опадала култура.

* * *

Хамитско или Кушитско племе Египћана је, вели Хамак, напустило у предисторијско доба своје старо седиште, предњу Азију, и прешло је преко Суеца и мореуза Бабел-мандепа у Африку, где отпочиње човечанска повесница; па у повесничком почетку највише удела имају ти Хамити или Кушити. Дошав Хамити у Африку, настане се око плодног Нила, који део земље називље Иродот „Ниловим даром“, а због плодности истог земљишта, чему је узрок Нилово пре-

[1]) Geschichte der Entwicklung des menschl. Geistes etc. von H. Rgu. I. B.

[2]) В. прим. 1.

ливање, које почиње у јулу и траје до новембра, а у марту је већ плодна жетва. И Хонегер, говорећи о Египћанима у Африци, вели, да су то „aus Asien hergekommene Hammiten“.

Повољно материјално стање је било и биће узрок и културном напретку; јер је повољно материјално стање најзгодниja прилика за рад било у којој грани или правцу т. з. културног живота и рада. Обилно материјално стање Хамита подстицало их је на културни рад, а у овај се може најпре урачунати васпит и настава, о којима се знаде још из времена на 3900 год. пре Христа.

То доба (на 3900 г. пре Хр.) узима се као почетак педагогије, а пада у време владања фараона Тинита (по This-у), од којих је био најстарији вдадар Мена, за чијег се сина вели, да је писао и анатомска дела. После ових су дошли Мемфити (по Memphis-у), који су чинили III, IV, V и VI. владајућу династију. После разних политичких и друштвених неприлика дође око 1400 год. пре Хр. на владу Рамесиди, у које је доба педагошки рад био најинтензивнији. После ових династија су долазиле и друге, које овде не ћемо спомињати, јер нам нису нужне.

Као што видимо педагошка повесница води своје порекло повесницом кушитских Египћана, код којих је многи славни муж из старог културног света стицао образовања, као што су нпр. Иродот, Талес, Питагора, Плато и тд.; и њихова је култура основ потоњој египатско-јелинској а ова опет чисто јелинској, која се обесамртила својом класичношћу.

Из тог културног доба кушитских Египћана узећемо и ми предмет, којим ћемо се позабавити. а тај је образовање њихово, односно образовање најстаријег културног народа. А каково беше то образовање?

Као што је у опште образовање сложен рад васпита и наставе, тако то беше и код Хамита. Почетак образовања код сваког народа своди се са породичног извора. У породици се зачињу и подижу врлине, ту

је почетак моралног живота, ту се негује побожност, ту се ствара осећај доброчинства, ту се засађује покорност, послушност, оданост, међусобна љубав, поштовање и све остале врлине. На где је породично образовање здраво и плодно, ту ће и више образовање наћи добро земљиште за свој развитак и своје унапређење. А код старих Кушита беше породично образовање на високом ступњу моралног догледа доспело још у прастара времена, на 4000 г. пре Христа.

Већ споменути писци под 1, 2 и 3, па и ниже поменути под 5 слажу се у главном сви у томе, да је маса, или што велимо прост народ египатски, био моралан.

Морал је полазна и излазна тачка у животу и раду људском. То је било и биће увек тако, да се мора морал истицати као мета, којој човечанство стизати мора. Морал обухваћа све врлине, које је и највећи Учитељ овог света, Исус Христос, означио човечанству, кад је рекао: будите савршени. Да су Кушити били моралан народ, сведочи и та околност, што је код њих, особито у простом народу владала моногамија (једноженство), док је код свију старих народа, изузев Римљане, владала полигамија (многоженство).

Већ и та једна околност говори, да је још у прастара времена морални живот био одомаћен код Кушита. А, кад напоменемо, да је на близу 4000 год. пре Христа нађено писмених споменика, који доказују, да је била код тих египатских старих народа, поред доброг породичног живота заведена већ и настава, онда ће појмити наши п. читаоци, да је оправдано мишљење данашњих новијих научара, који веле, да је колевка образовања људског била у Нилској долини и да је отуда зрак разнео и проширио светлост по осталим старим, па и новим културним народима.

---

[5]) Милићевић: Историја педагогије и т. д.
Geschichte der Pädagogik von Fr. Körner и т. д.
Encyklopädie der Pädagogik von Dr. Lindner и т д

Да ово потврдимо, навешћемо писмене примере по преводу споменутог дра Лаута, који су остаци из тих давнашњих времена и по којима ћемо моћи пресудити, колика је и каква је културна висина била код тих, по данашњим изворима, најстаријих културних племена.

Као најстарије дело држи се да је: Упутство Птахотепа (Pta-hotep), који је из владајуће династије Мемфита. Остала су дела: Упутства Аменемхе (Amenemha I.) своме сину Узортезу. Савети научара Дуа-се-гарда (Dua-se-scharda) своме сину Папи (Papi). Успомене прогнаника Синеха (Sinecha). Из периоде Ромееида су ова дела: Поуке ћате Анија (Eney) своме сину Конхотепу (Khons-hotep). На послетку су: Неколико писама надбиблиотекара Рамзеса II, Аменема (Amen-emant).

Напред смо споменули, да је прво образовање Египћана било породичко, и да су услови за таково образовање били повољни. За ту повољност говоре у првом реду морални живот у породици и складан живот међу родитељама и осталим старијим. Да тога беше, то нам, као што споменух, тврде и историчари. Међу тим ћемо да гледе односаја међу мужом и женом споменемо и један одломак из Савета Птахотепа и Поуке ћате Анија, који саветују мужа, како да се влада према жени. И шта вели нпр. Птахотеп?

„Ако си паметан, а ти се брини за твоју кућу. Воли твоју жену и не свађај се. Храни је и украшавај је, јер је то њена радост. Угађај јој и весели је, док си жив. Она је добро, којега мора бити достојан господар њен. Веселост је њен дар, њене очи траже твоје. Твоје ће добро понашање показати прави знак твоје љубави, твоје добро понашање ће убрзати рад њених руку“.

Ани такођер у овом смислу поучава свога сина, те вели:

„Не буди у кући суров према жени, кад знамо да она држи ред .... Имаде много народа, који не знају, колику несрећу проузрокују, јер не разуму начин, како се кућа води“.

Осим поменутог дела имаде и других старина, које представљају питом и складан живот у породици. Тако се виђа на сликама, како је нпр. жена обгрлила мужа, па га тако испраћа на пут, у лов и тд. Брачоломство, које је од врло штетних последица по васпит и друштвен живот, врло је ретка појава у Египћана. Ако би се догодило, то би, вели Сицилијанац Диодор, одсекли нос жени, ако је крива, а мужу би оцепили 1000 батина.

Египћани су, као што видимо, тежили за складним и моралним животом између мужа и жене. Међу тим је и однопај деце према родитељима и обратно предмет особите тежње. И на ово ћемо да наведемо пример. Птахотеп нпр. саветује оца, како да се влада према сину.

„Ако си паметан човек, то образуј сина у врлини. Слушн л', влада л' се по твом пропису, брине л' се за своје добро као што приличи, ти ћеш према њему показати најбоље пријатељство .... Али, наставља Птахотеп, и непослушан син је твој изданак (твог тела), не ускраћуј му љубави срца твога; остани му отац, буди му пријатељ. Је ли претеран, прекрши ли твоје упутство, пушта л' сваку твоју реч у ветар, говори л' гадно, — удри га по усти, не попуштај! За укрођавање је најбоље средство рад (посао). Престаје разузданост код оних, који раде“.

Превртимо данас све педагогије, саслушајмо ма кога фактора у образовању, па ћемо добити исте и сличне поуке, које су ето изложене још у прастарим делима. Од Птахотепа до Платона, од Платона и других старих педагога, па до данас се провлачи, као што видимо врло згодно и рационалио начело, да је нпр. рад, разноврсни према узрасту питомца, најбоље средство, којим се дете казни, и постепено извлачи из раз-

новрсних погрешака, а тиме се уједно привикава на рад. Једном речи, сва су ово упутства још и данас тако сувремена, да нам и нехотице на ум пада она латинска: nihil novi sub sole.

Један знак истог моралног живота и културног развитка код Кушита огледа се и на примерима, како се у породицама цениле и поштовале матере.

Мати! И помисао једна на матер је довољна, да пробуди у нама безброј осећаја. „Мајчице, бела црквице“ тако нпр. Србин тепа матери, а сматрајући је за храм, за светињу . . . Србин, сравњујући матер са величанственом и благотворном природом и њеним телима, вели нпр. „Топал је зрачак сунчани, душу нам огрије, ал' ја те љубим мајчице још много топлије“, или „Мио је цветак мирисав маленој челици, ал, ти си, мајко, милија нејакој дечици“ и тд. Тако Србин изражава осећаје своје према мајци, која је по природи узвишено створење. Биће, даклем, занимљиво, да видимо, како је била поштована мати код старих кушитских Египћана.

Навешћемо један пример из Анија, који учи сина, како да се влада према матери.

„Матер не смеш да заборављаш, јер колико је она теби добра учинила, што те је родила и на разне начине одранила! Заборавиш ли је, то ће те она проклињати, подићи ће руке к' Богу, и он ће чути њену тужбу. Она те је тегетно под срцем носила, за тим о врату, три године те је млеком дојила, тако те је неговала и није те се стидила. Кад си пошао у школу и књигу учио, она ти је свакодневно доносила хлеба и пића“.

И после овог примера, који је пун јасних и здравих принципа, сваком ће бити јасно: да су Кушите били одани особито породичком животу и породичком образовању, што је по себи од неизмерног утецаја по друштвен и просветни живот. Из споменутих примера се можемо уверити, да је по човечанство и његов развитак прва потреба ваљано породичко образовање.

Тим се, као што видимо, слагала стара, примитивна, а слаже се и данашња модерна педагогија.

Напред сам споменуо, да се образовање дели у васпит и наставу. Васпит је, као што видесмо, код Кушита вршила кућа у духу моралног живота. Наставу је пак вршила школа, која је била двојака: основна (елементарна), у којој се учило читати, писати и рачунати, и виша, у којој се училе разне струке.

У овом одељку, где је реч о школству, задржаћемо се прво код египатског писма, које је било тројако. Најстарије писмо је хијероглифско, које се састојало из слика разних предмета, о којима је реч. Од тог писма, вели Pay, остоло је до данас 800.

О методу читања и писања овог, а и осталих писама, само нам се каже, да је прво узето читање тј. узме се слика предмета нпр. слика орла (у египатском Ahom), па се изговара цела реч, док се учи писме *a*. После читања се писало, управ речи цртала дотична слика и тако се учило писати у исти мах и писме и слика, односно реч за извесно писмо.

Да би се избегла тешкоћа код хијероглифског писма, створено је хиератско, које је скраћено хиероглифско; јер у место читавих фигура хиероглифског писма долази у хиератском само један део нпр. у место целе слике лава у хиероглифском, узме се у хиератском један део, обично стражњи. Даклем ипак је то неки прелаз са цртања на писање!

Да би се избегла тешкоћа и код хиератског писма филологија је створила демотско или енистолографско писмо, које је опет скраћено хиератско. У овом писму нису ни делови фигура, већ су само црте, којима се куд и камо брже и лакше писало.

Пре но што пређемо даље на школство, споменућемо: да је до данас највећу славу стекао у испитивању египатских писмена француски научар Champollion.

Као главни предмет кушитских школа било је учење језика, а учило се читањем, које је према незгодном

писму, било скроз механичко. И шта су читали, које су и какве су им биле читанке?

Кад смо ређали дела, споменули смо, да је Упутство Птахотепа најстарије педагошко дело у свету, а с њим и остала. То дело и остала су и најстарије читанке, јер се из тих дела узимали одломци, те су читани и тумачени, а све је било у прилог изучавања језика. Пре но што пређемо даље да говоримо о тим читанкама, ваља нам, по подацима, бар о некима од тих дела да проговоримо нарочито гледе историје и садржине им.

Птахотеп је писао своје дело као старац од 110 година. Почетак књизи је тужбалица, како опадају силе у старости. Кад је видео, да не може човечанству ничим користити, седне и напише своје дело, да научи друге старце мудрости из прошлости, те да ови опет остављају млађој генерацији, да се тако одржи свет у врлини. Особито су из овог дела ваљене мисли и у школи се читало. Навластито препоручује младићима мудрост, разборитост, послушност, предусретљивост; а особито их упућује на владање према старијима, да чине добро, да су уздржљиви. На послетку осуђује крађу. Ради угледа, ево, да наведемо из његове књиге неколико таквих примера.

„Ако си богат, то се одај и знању.... Знање је твоје благо, ако ти посрне богатство. Твоја је заслуга, ако си мудар, већа, него твог суседа, који има пун сандук; веће је то (ако си мудар), него његов сјај, јер је овај својина других“.

Свима је нама познато, да је народ египатски био подељен у касте, (сталеже), за које се различито вели т. ј. да су особито били одељени, а неки веле, да је кастални живот био строг, а не претерано одељен један од другог. Међу тим ћемо сада видети, да образовани људи и књижевници ипак нису одобравали ту разлику људи и сталежа.

„Ако си достигао ред научара, то немој да уобразиш, да си ти тако нешто велико, па да те се потомци

морају сећати; јер видиш и крокодил је велика животиња, кад изађе из воде, али у стиху ишчезне он ниво и површина воде је опет глатка као и пре“.

Даљи примери као упутства за живот су:

„Образ треба да ти је светао, док си жив, кад год ти се појави гладан због милостиње“.

„Буди уздржљив у пожуди“.

„Везуј сноп̀ље на твом сопственом земљишту и не сити стомак плодовима твога суседа“.

„Ако си подчињен, то прави места старијем од себе, поздрављај га са страхопоштовањем. Добро пази ко је пред тобом. Не досађуј, не мери га, јер му је то неугодно. Не говори пре, но што се захтевало буде. Сукобиш ли се са твојим предпостављеним, па ако је зловољан, то буди учтив. Поклони му се. Не буди расејан. Рђава реч те може да упропасти. Победи га твојим поштовањем. То вреди више, него да планеш у страсти“.

„Храни слуге твоје, чиме се и ти храниш. Ко то не чини, за тога све слуге веле: „не иди том господару, јер не ћеш имати ни парчета хлеба под његовим кровом“.

У истом духу и Ани поучава сина, да живи моралним животом, па да спасе себе на овом и оном свету.

„Не буди немилосрдан. Бог ће ти пружити безбедност. Задржавај језик .... Не једи хлеб у присуству сиромаха, а да њему не даш. Један је богат а други сирома, и хлеб остаје код оног, који је издашан .... Буди марљив. Отвори очи, да не свршиш слепачки. Лењ човек није поштован .... Не иди за женама, не дај се завести од њих. Жениш ли се, то узми једну лепу жену ....“

Осим горњих писаца имадемо и других мудраца оног времена. Тако је нпр. Упутство Аменемхе I. дело дидактичног и историјског садржаја у прози. Он износи сину за поуку ваљаног владара, а завршује са ономеном, да му буде као оцу захвалан.

Поуке Дуа-се-чарде износе важност учења карактеришући јаким цртама беду и невољу радника и упоређујући ове са сретним животом учених људи нпр. чиновника, попова и т. д.

Успомене прогнаника Синеха су прозаична прича. Синех је био прогнат, те се прича његова борба у прогонству са неким дивом и његова победа, после које је био помилован и вратио се из прогонства. По типу су сличне овој причи потоње нпр. Мојсијево бављења у пустињи, Давид и Голијат и т. д.

Осим читања одломака из тих дела, читане су још и разне лирске песме, које су биле намењене за учење језика, образовање говора и осећаја, естетичког и етичког чуствовања. Учење тих песама се у свему слаже са нашим декламацијама, јер овлаш и ми имамо исти смер.

Као што се код нас, ради вежбања у изражавању мисли, дају писмени састави, тако су и Египћани имали писмене саставе. Од тих састава имаде сачувано писмо, што га ученик пише своме учитељу. Писмо је скроз и скроз оригинално. И ако предугачки наслов (титула) и врло ласкава садржина издају сушту примитивност, ипак је пуно значаја, јер се из њега види, како се ласкало учитељу, односно каково се поштовање изражавало према наставницима. Да видимо!

Наслов: „Писару над писарима, срце богато, уста разговорна, из којих глас чути је милина, зачетниче божанских речи, ти, који све знаш, изванредни човече у послу и моћи Сафехзе, служавке господина Сезену у дворани књига (библиотека), вредни радниче у архиви, први међу друговима, главо сугрђана . . . . чврсти стубе свих младих људи, најначитанији човече, који сам расуђује, који смерове постизава и тиме све људе образује, који заслуге уздиже, љубимче срдаца . . . . млади, узвишени, чаробна слико милости и т. д.“

После ове т. р. бескрајне титуле долази садржај:

„Дај боже, да живиш у здрављу и снази, да будеш богат, поштован, да си добро у свему збри-

њеп. Да бог да ти се ништа не одрекло, што ти је нужно за угодан живот. Да бог да ти радост и задовољство били на каиџи твога пута. Све ти се ово показивало целог живота, на којег стази ти никада оскудице не било .... Богови се на те смиловали, те да се против тебе ништа не диже и да ти се награда за старост не отме и т. д.“

Из овог прекомерног ласкања учитељу може се лако извести, да је то који образованији родитељ саставио своме сину као задаћу или као честитку, а у намери да поласка и тако да олакша учитељу терете, јер му жели, да је збриљен, да му се ништа не одрече, да му се награда за старост не ускрати ...., и тако хтеде да подигне важност учитељског чина и позива навађајући му силна епитета.

Дисциплина је била од вајкада важан чинилац у васпитном послу, па и онда су тражили начина, као и данас, како да се помогну у васпитном позиву. И на том пољу се нашло писмених података, који нам износе начин и поступак учитеља онога времена у вршењу школске дисциплине. За ту страну имамо да наведемо овај одломак из писма, које учитељ пише ученику:

„Пиши марљиво. Не буди лењ, јер ћеш бити лупан. Добро слушај, шта ти се говори, од тога ћеш имати користи. Душевно нашрезање ти не сме досадити. Књиге ти не смеју бити досадне, од тога ћеш имати користи“.

Као што видимо и онда је прут био прво и најважније средство у дисциплини, које богме, а у неколико и на жалост, и данас није престало.

Према данашњем духу образовања васпитна настава, која образује у интелектуално-моралном правцу т. ј. која спрема васпитника за будућег човека, члана друштвеног, који ће моћи ма где био, ма какав позив имао, да мисли о себи и да буде морални, јер ће само као такови моћи да користи себи и друштву, коме припада; тако су, по прочитаним и преведеним пода-

цима и Кушите радили; и они су у својим вишим школама учили разне струке, за разне позиције и звања.

Међу тим као што се и данас „велики“ ђаци или универзитетски грађани одају за време своје струковне спреме разним страстима, те тако падају у неморал, тако то беше и онда, у зачетку културе. На ово ћемо навести, како учитељ кара ученика Пентаура, који се одао страстном животу, а у намери да га поврати.

„Ја чујем да ти не учиш, већ тумараш по улицама и тражиш биртије. Кад пијеш, то те прави бесвесним и слаби ти дух. Ти си као скрхано весло, ти си храм без бога, кућа без леба и т. д.“

Све, што до сада наведосмо, јасно нас уверава, да су Египћани имали врло много упутстава стичког правца и садржаја. А од куда то? Египћани су, као и ми Хришћани што верујемо, веровали да овај земаљски живот спрема за други живот после смрти, те су ишли за тим, да свак овај живот морално проведе, и тако да се спреми за други живот.

На ово их је наводила њихова побожност, вера (религија), о којој ћемо у кратко да проговоримо.

Египћани су у првом реду обожавали Нил, главног доброчинитеља, а и његово биље и животиње; за тим су обожавали сунце и месец, јер су ови утецали да је Нил био извор среће, благостања и задовољства. Међу тим, вели Стекл у својој „Филозофији религија“, египатска вера је била израз местимичног (локалног) култуса, а базирала се на обожавању природе, а то се обожаваље природе протезало, вели Хонегер, на небеске, земаљске и људске духове. Овакова вера је по Цицерону потицала које од страха, које што су им многи створови били корисни, те према томе из неке унутарње обвезе.

И ако се, као што вели Рау, не може лако изаћи на чисто из вртлога разноврсног тумачења египатске вере, то се овде морамо држати једног од најглавнијих делова египатског веровања, а то је: да душа и по смрти човскове живи.

Оваково веровање о души је постало главни мотор и покретач оне лепе и велике моралности, која је завладала код Кушита. Бојећи се суда и пресуде бога Озириса, од кога је зависило стање потоњег живота т. ј. мир и срећа или лутање и мучење душе на кашњих 3000 година, те су Египћани били присиљени да се паште да свој живот удесе по вољи и заповести бога Озириса.

Доспели смо на крај.

Држимо, да смо, ма у уском оквиру, извели покушај свој, да покажемо како су стари Египћани, а наиме Хамитско или Кушитско племе, били најстарији културни народ и да данашња педагогија води своје порекло односно постанак у овим египатским изворима, који су у најновије доба пронађени и протумачени.

За наше је прилике довољно да се са овог поља и оволико допринесе, тек да наш свет види, од куда култура води своје порекло, и од куда и само Хришћанство доводи прапочетак свој, јер религиозни погледи старих Египћана, као што се видело овде из неколико примера, имају велике сличности са основима наше хришћанске вере.

Јован Јанко Кнежевић.

НЕКОЛИКО СРПСКИХ РЕЧИ

КОЈИХ НЕМА У ВУКОВУ РЕЧНИКУ.

Скупио их по Срему и растумачио

Дамјан Прерадовић.

А.

1., "А к а л и ц а, е, subst. значи џомбовит или чагљевит пут.

„Терај туда полако, зар не видиш да је а̏калица!“ —

„Странпутицом је боље, јер је друмом јака а̏калица“. —

2., `А р а з, р а з а. Значи: а., неку врсту дућанског платна.

— Три рифа а̀раза
пуца земља од мраза. — — —

б.) Значи црвену вуницу. —

Б.

3., Б а̀ т у р а, р е. Значи од прућа повелику кошницу или кош.

— Читава ба̀тура! —

— Набрала сам пуну ба̀туру насуља. —

4., Б а́ ц а, ц е. Та реч долази у игри што се зове: и́ л ь а̂ њ е. Не сећам се да сам читао гдегод описану ту игру дечју, с тога ћу је ја овде описати.

Пи́љају се деца од седам до дванаест и тринаест година и то обично женска, ређе мушка. Пи̂ља̂ се овако: нађе се пли се направи пет округластих камичака, пак

се одабере група од њих 4—5 деце која ће се пиљати на те пиљке. Прво се погоде који ће бити први, други и т. д. пак онда седну у округ. Сад узме први пиљке у шаку, пак их из извесне висине проспе на земљу тако да се распу. Кад је то учинио узме један пи́љак међу три прста, па га баци у вис. Док тај пи́љак лети у вис и врати се натраг (али не сме пасти на земљу), подигне играч други пажљиво прстима са земље, те тако с њим дочека онај из ви̏са у шаку. Затим се попови то с другим, трећим и четвртим пи́љком. Је ли тако подигао сва она четири са земље, а није ни умашио, нити му је случајно заостао који од пиљака на земљи (т. ј. није га могао у брзини узети, а онај из ви̏са већ близу да падне на земљу, па га је играч истина дочекао у руку, али без онога са земље), онда је први део игре одиграо. Тај први део зове се: једнó̏јци.

Сад наступа други део, који се зове: двó̏јци. Поступа се као и код јѐднō̏ја̄ка̂, само се купе са земље по два пиљка уједанпут. Играч кад хоће да игра двојке пази добро при бацању да му пиљци згодно падну како ће их лако и брзо моћи згр́нути у шаку. Јер како му се раштркају, онда или нема доста времена да дочека онај из висине, па умаши, или му при згртању заостане случајно један, и тиме је изгубио игру.

После двојака долазе: трó̏ци. Овом приликом баци играч пиљак у вис па подигне са земље најпре само један пиљак, па с њим дочека оног из висине, а затим са сва остала три.

Ако не умаши или не буде заостáјка, онда игра бáцу, што бива овако: четири пилька стисне у шаку, а пети између три прста (и то: између палца, кажипута и средњега прста), па га баци у вис. Док тај лети горе, остави играч остала четири на земљу пазећи добро да остану у гомили, па тек онда дочекује и хвата онај пети у шаку; затим га опет баци у вис, а она четири згрне у шаку (не сме ни један заостати,

јер је одмах изгубљена игра), па с њима заједно дочекује онај из висине и гледа да га укечи. Је ли му то срећно испало за руком, онда игра (баца) ка́ле. Кале се бацају овако: четири шилька метне играч на длан, а пети на њих одозго, па их онда пажљиво пребаци на другу страну шаке („где зец пасе траву“ — што се вали малој деци); после тога их поново враћа у шаку („где зец пије воду“), па колико тада дочека и ухвати, толико има за тај мах кала. Који је вешт играч, тај ухвати тако свих пет пиљака, т. ј. добије свих пет кала уједанпут, а невешту се играчу пиљци врло лако скотрљају с руке, и тако онда изгуби игру на калама.

Како први играч умаши, или му заостане који пиљак, или не ухвати кале, онда он губи игру и други долази на ред, а он ће је наставити онде где је стао кад опет унаоколо дође на њега ред. Испадне ли играчу за руком да све истера без погрешке, онда отпочиње игру из почетка набрајајући тако кале на кале.

Кад дође ред на којег играча, мора рећи на чему је остао, на пр. на једнојцима, или на двојцима и т. д. Ако то случајно не би знао, мора брзо рећи: „нѐпик моје погореле, — на чему сам остао?“ Онда му се мора рећи на чему је остао; не рекне ли то, него се домишља и сећа, а неко му из игре брзо довикне: „пик твоје погореле!“ онда је све дотле стечене кале изгубио, а игру почиње сасвим из почетки.

Кале одлучују игру. Установи их се известан број, обично двадесет. Ко први истера свих 20 кала, почиње да игра „Омршајка“ на 20 кала.

Омршајка се игра као и дотле, са ни при једнојцима, ни при двојцима, ни тројцима не сме играч додирнути други који пиљак, осим онај или оне које треба да купи, јер је одмах изгубио игру. Омрсио се!

Ко истера 20 кала и од омршајка, пи́ља се онда та̀пачкӣ. Тапачки се игра као и обично, само пре но што скупи пиљак или пиљке са земље бацивши

онај у вис, мора још и лупити дланом о земљу па тек онда их купити и онај кечити или хватати.

Игра се још и бу̀бачки̂ и грѐбачки̂, а то ће рећи исто као и тапачки, само у место да лупи дланом, бубне песницом о земљу или загребе прстима по њој.

Чим који од играча истера од сваке врсте по двадесет (може и мање бити) кала, онда игра престаје.

Добитник узме онда један шиљак између првог зглавка од палца и прва два прста до палца па дели осталима „зве̏рцке“. Сваки од осталих играча мора положити песницу на земљу (прсте на земљу, а зглавкове горе), пак прими онолико зве̏рца̄ка̄, колико му је недостајало кала до краја игре. —

Затим се игра отпочиње сасвим из нова. Ко први рекне: „пик мој најпре!“ тај започиње обично сваку игру дечју, или се „хватају у штап“. —

5., Бе̏дрица, це. Марвена (говеђа) болест. Кад нападне бе̏дрица на говече, оно се напне, па напречац скапа. —

6., Бе́за, зе, друкчије: жива ограда или живѝца. —

7., Бељѐвина, не. Тако се зове у дрвета оно између коре и срца. — „То је сама бељевина, то нема никаква пламена“. —

8., Бељу́га, ге. Тако се зове дивља, рђава земља. — Мани се тога, зар ти не видиш да је то сама бељу́га; ту не ниче никад ништа, јер је то земља дивљачна.

9., Бе̏трица, це. Тако се зове српским језиком: „шпаргл“.

10., Би́ковача, че. Datula stramonium. —

11., Бо̏логла̂в, ва, — то исто што и турчинак, или како то веле у равноме Срему доле: Сурчи́нак. —

12., Босѝљкача, че; тако се зове она кићеница од босиљка, којом се служи свештеник при свећењу водице.

13., Брѝзо̑вка, ке; врста јабуке, доспева о Петрову дне. Изгледа као и петровача, само је мало тврђа и киселија од ње. —

В.

14., Вѐдрац, ведрàца. Тако се зове оно огледало од воде (чѝстац) у ритовима између трске или рогоза или сите. —

— Једва смо мало прокрчили пута. Чѐста је то као зид! Тек по где где по који и то мали вѐдрац...

15., Ви́љак, љка. Dmtvm од навиљак. —

— Баци још само два-три ви́љка, пак ће бити доста (да се заврши пласт.)...

16., Вѝтӧка, ке; женско име. —

17., Вòдница, це; тако се зове клупа у кухињи, на којој стоје котлови или други судови с водом за пиће (у Подунављу).

18., Вòјковци, ва̑ца̑. Тако се зове један крај земље на спахилуку Пејачевића̑. Лежи између Голубинаца и Марадика. —

19., Влàсат, сата, сато; каже се за траву или храну која високо нарасте да је — влàсата. —

20., Влàчуге, чуга; тако се зову мале (дечје) саонице. Влачуге се обично праве од даске. —

21., Врљу̀дати, значи — побољевати.

— Шта ради Чéда, тако ти Бога?

— Тако... врљуда... Два три дана — мислим здрав здравцит, па онда опет мало одлежи. Не ће бити добро с њим... —

22., Ву́чац, чца, der Brand (болест). —

Г.

23., Гàшљиковина, не; иронички назив за дрва која не ће да горе, већ се сваки час гасе.

— Та то је сама гашљиковина, на част ти! донеси ти мени правих дрва!...

24., Гàшљиков, кова, во, — види: гашљиковина. —

25., Гвòздѐ̑нчица, це; гвоздена шерпења. —

26., Главобо́љњача, че; тако се зове седа влас у глави млађега човека, која с обзиром на године, не

би још требала да је побелила. Оседела је — као — због главобоље, а не због старости. —

27., Глѐдало, ла, вели се за око у загопеци.

— Чешка, чешка шумица,
Под шумицом гледала,
Под гледалом свирала,
Под свиралом провала.

(Значи: глава и на њој очи, нос и уста). —

28., Гр̏оглѐ̂ћа, е. Презиме у Срему. —

29., Гргу́ра, ре; врста цвећа. —

30., Гр́ц̣е, гр́ц̣ета. Тако називљу у сремском подлу́жју свинче или крме. Тамо и не маме свиње као оно у нас овамо са: „гиц! гиц!“ већ вичу: „гарц̣! гарц̣!“ и „грц̣!“ —

31., Гу́жвѝца, це. Кад хоће ћилим да се тка, онда се најпре сва пређа намота у мале гужвѝце. Гужви́ца̂ мора бити оволико, колико у ћилима има стре́ка̂, т. ј. свака боја има своју гужвѝцу. Ткаља одвија полако гужвицу по гужвицу па у ћилим уткива т. ј. клѐ̂ча̂ ћилим. —

Д.

32., Дво́јци, јā̂ка̂, vide Баца. —

33., Дȕшаново перо. Врста цвећа. Расте доста високо. Лист му је као у обичног зе̑ља. Цвет му је налик на ковиље само што је бео. Зову га и Миланово перо.

Е.

34., Ѐблем, ма. — Како си ткала? Обично, ѐблемом. (А то ће рећи просто у четири нити.) —

35., Ѐлечкиње или

36., Ѐрлечкиње. Тако се зове дечја игра. Игра се овако: ухвати се ред деце с једне стране, а ред опет с противне стране. Сад започне једна (ма која) страна игру викнувши: „елечкиње“ (или ерлечиње): противна страна одврати: „варјачкиње“. Прва страна:

„Кога ћете?“ Друга страна: „Кога вама драго!“ Од прве стране крајњи: „хоћу лепу (на пр.) Милицу!“ (мушкарац виче женскињу, а женскиња мушкарца). Чим је то узвикнуто, залети се тај крајњи на противни ред према оној особи коју је провикнуо и гледа да раскине ред крај провикнуте особе, а они не даду. Ако раскине, води са собом дотичну особу, јер је одржао победу. Не раскине ли пак пуцкају му сви противници и оцакају га натраг, — а то је за дотичног грдна срамота.

Затим друга страна виче: елечкиње и т. д.

Крај је кад једна страна остане на једној особи.

Има где вичу у име: елечкиње „ервѐнтута“, а место „варјачкиње“ одговарају: „ервењача“. —

З.

37., Забо́дити се.

— Шта си се тако забо́дила? —

— Ух, ала им је проста млада! Забодила се као — 38., За̑јменйци, нйка̑; то исто што и тако звани цигани.

— Шта то пада? киша или снег?

— Не, заједници! —

39., Заостáјак, ка, vide Баца. —

40., За́резан, на, но. Каже се за секиру која није добро удешена, па не ће да иде у дрво: „није за́резна!“ —

41., За́сеница, це. Тако се зове оно мало семена (хране) што баци сејач у један мах из руке на њиву.

— Та умем ја направити за́сеницу и кад стиснем руку као и кад пустим; само је онда друкчија жетва! —

42., Здрѐњати се, значи нагојити се.

— Гле, како се здриње'о! —

43., Зе̑в, ва, vide презевити. —

44., Злàта̑р, та́ра. Тако се зове оно парче на рубишту навезено златом.

— Велики јој злàтāр на рубипту. —

45., Зовѝца, цс. Назив једнога дела хатара старо-бановачког (под ст. Пазувом). —

46., Зр̄нчати, значи сејати на ретко оно зеље што се иначе расадом расађује. Кажу да је боље зрнчати него пресађивати рȁсаду. Берићетније је. —

47., Зȕботка, тке. То исто што и ȍгризине.

— Само ти подај, па ћеш видети да му не ће ни зуботке остати. —

48., Зулóвак, лóвка. Тако се звало оно прављено цвеће што се носило негда у зуловима. Сад се то више не носи. Зȕловак се састојао обично из руже и уз њу или листак или други какав цветић. Сад се та реч ретко и чује. —

И.

49., Ѝгда, и́где. Неко дрво. —

50., Ѝзлетак, тка; тако се зове онај прштац што излети испод секире без воље оног који цепа прошће; дакле или је танак или крив или кратак сувише.

— Осим два три излетка, прошће је врло лепо. Тек и из њих се може по који прштац истесати. —

51., Истàркати, vide тȁрак. —

52., Ѝсходња, дње (и из'одња). Кад нека ствар дође дотле да више неје ни зашто, каже се за њу: „дошла јој из'одња“. —

J.

53., Јȁблāнка, кс. Врста слатких јабука. Плод јој је врло укусан; облика је дугуљаста; кад добро узре пожути, а све по њој црвене пруге. —

54., Јагàњичак или

55., Јагáњчевина, не; врста траве. Расте бокорасто. Цвета рано у пролеће и пчела врло радо слеће на њу. Цвет је жут, а има га и црвенкастога. —

56., Јȕнчāк, чáка. Тако се зове наслон за јунце.

— Ето снега, дижите јунчáке!

К.

57., Кȁдгодицȇ, то исто што и кадгод (quandocumque). Тако радије говоре Срби римске вере. Па не само то, него и „гдȅгодицȇ“ и „кȕдгодицȇ“. —

58., Кȁла, ле, vide Баца. —

59., Калȕперкȃ, рке. Стари народни назив пустаре на спахилуку Пејачевића. Данас се иначе назива та пустара „Моја воља“. Лежи између Голубинаца и Марадика. —

60., Кȁљак, љка. У Вукову „Рјечнику“ стоји за ту реч да значи зуб у коња по коме му се познаје старост. Значи управо коњски очњак, који истерује коњу у петој години. —

61., Кȁљак, ка, тако се зове и нека трава која расте по барама и мочварама. Ниче у рано пролеће и служи марви и коњма за прву храну. Кад удари ницати сва се вода од ње зелени.

— Истерао коње на кальак. —

62., Кȁлчȃње, ња.

— Нема тога кальчања код нас као тамо доле у подлужју. —

63., Кȁљчати.

— Где ти је коњ?

— Ено га кальча на бари. —

64., Кȃтор, тора; тако се зове врста шаре на платну, која се ради на ћерђеву. Око катора могу доћи још и гране и липље или друго што. Изгледа овако: . —

65., Кȁрица, це. Пољско цвеће. Цвет му је плав и јако мирише, а изгледа као зевалица. Цвета преко целог лета по ливадама и друмовима. Чини ми се да тај цвет зову и „коњски босиљак“. —

66., Кȁраде. Долази у бројеници која гласи:

— Ој Јоване, буздоване,
Сви ти коњи потковани
И орлови, соколови;
Соко паде на ливаде,
Са ливаде па караде,
Караде се поломише,
Турске куће оборише,
Турци главе погубише.
Аљеж, маљеж,
Чисто стакло — напоље! —

67., Клѐчати. У Вукову речнику на стр. 274. стоји реч: „клечан“, па вели да значи: Art Weberei, intextus, intertextus. Дакле неодређено. Тај сам глагол протумачио код речи: гужвица. Тамо се види шта управо значи. —

68., Кли́бити се, значи непристојно се смејати.
— Шта си се исклибио? —
— Шта се клибиш к'о луд?

69., Клинчà̀ница, це. Тако се зове справа помоћу које се из старе грађе при срезивању истерују чавли (ексери). Ковачи опет помоћу ње праве чавле. —

70., Кȍвр̂тањ, тња. Тако се зову колачи који се праве у округ, као венац од цвећа. У Вукову речнику на стр. 281. налази се та реч, али у неодређеном значењу.

71., Кȍза, зе. Кȍзе ове праве деца од кукуте. Исеку наиме стабљику од кукуте, док је још зелена, на окрађу парчад. Крајеве од тих парчади израсецају неколико пута унакрст, па их онда спусте у воду. У води се они изрецкани делићи тако заковрџе, да изгледају као козји рогови.

С тим се деца играју кóза̄. —

72., Кóзоња, ње.

Деца га хватају, пак му пљуну између бркова, а он онда испружи своје маказе што већма може, а бркове дигне у вис. Онда му певају: „како пушта кóзоња рогове?“ —

73., Колѐчкаш, каша. Тако се зове онај во̑ који се хвата у плуг пред колечку. —

74., Ко́шати се, vide ко́шање.

75., Ко́ша̑ње, ња. Народна игра. Ко̑ша̑ се обично зими и то овако: сваки од играча (узећемо примера ради само двојицу) узме преда се две гомилице кукуруза и то у сваку гомилицу по 6, 9 или 12 или 15 и т. д. зрна. Лева гомилица зове се ко̑ш, а десна пуница. Кад је све тако размештено, онда један отпочиње игру размећући своју пуницу и то овако: најпре остави себи на оном месту где му је пуница стајала једно зрно; друго метне на прву гомилицу противникову; треће на другу гомилицу противникову, а четврто у свој кош; пето зрно метне нуз оно једно где му је пре пуница била; шесто опет на прву гомилу противникову и т. д. Кад му истеку сва зрна, онда пребраја ону гомилицу где му је последње зрно пало, па ако су у тој гомилици случајно зрна с паром, онда је носи и мење на страну.

Сад ко̑ша̑ други. Поступа исто онако као и први. Скупи сву пуницу у шаку на на то место где је она била остави прво зрно, па онда редом около. Ону гомилицу на коју му је последње зрно пало пребраја, па ако су с паром носи је, ако су пак без пара губи, т. ј. не носи ништа. — На реду је опет први играч. Покупи своју пуницу па је коша́ редом, па носи или не носи. Па тако све дотле док му не остане или пуница или кош празан. Који то дочека тај онда игра на једну ногу. Противник му мора добро пазити да не би и на упражњено место спустио зрно, јер ако овај то учини, а он не опази, онда је допустио да играч подигне себи нову кућу, коју више не може уништити. Разуме се да је то на своју штету превидео, јер мора своја зрна размети и на ту (четврту) кућу (гомилу), иначе би имао само на три да размеће.

Кад ко остане на којој кући на једном зрну, онда му пркосе: „ӯ, зец!“

Кад играчу испадне срећа да му последње зрно из руке начини пар на гомили (кући) на коју падне, онда не само што носи ту гомилу, већ иде у натраг до најближе гомилице, па и њу пребраја, па ако су и у њој случајно зрна с паром, носи и њу. Тако по срећи може који играч и све четири гомиле да однесе. То је — разуме се — необична срећа!

Зрна с којима се игра зову се и коцкице.

Ко остане без и једне коцкице, тај је онда — зец! —

76., Кр́жа, же. Тако се зове алат с којим ћурчије коже лѐпе̑. —

Л.

77., Лâјче, лâјчета; тако се зове свако црно јагње. —

78., Ла́сак, ла́ска. Ту реч сам чуо једино у другом падежу једнине и никако више.

„Бог му дао ла́ска!“ значи пожелети болеснику да му буде боље, да му одлакша. —

79., Лекѐто̑в, то̀ва. Тако се зове кецеља од српскога платна. И те су лекетòве негда везли златом, наиме правили су на њима ка̑торе, пак су их попуњали златом.

80., Лѝсмокос, са. Кад ко пати од наступа, онда га врачара повали на леђа, па му притисне пупак петом од десне ноге своје говорећи уз то у трипут:

— Уступ' наступ!
Трномет постеља,
Лисмокос вечера, —
Уступ' наступ! —

81., Ло́ра! Alarmsignal. Кад се деца играју „Чигре-игре“ онда чим један повиче: „ло́ра!“ морају сва остала деца истрчати иза својих заседа, где су се скрила била, пак хватати онога који је жму́ра. —

82., Лубѐничак, чка. То је име траве, која јако личи на детелину. Расте по ливадама, а и по дру-

мовима. Цвета у мају. Цвет му је округао налик на крупну пољску јагоду, а боје је као у лубенице. —

82., Лучàрица, це. Тако се зове она мала мотичица којом се лукац окопава. —

83., Лу́чац, лу́чца. Значи грозд који је скупа с лозом са чокота одсечен.

— Донео сам четири евенке и једно десет лȳча̑ца̑. — Та се реч налази у Вукову речнику на стр. 336. али у сасвим другом значењу. —

M.

84., Мàканьица, це, или

85., Мàка̑ньче, чета, или

86., Мàньканица, це. Кад ко куши какво слабо и мршаво и мало марвинче или прасе или јагње или тако што, онда му се вели:

— Што си узео то мàканьче? —

— Богме си ти то добро узео! а ја пре купио неку мàньканицу, па више платио! —

87., Мȁтичити.

— Да ли ти матиче кошнице?

— Матичи ли већ? (т. ј. прави ли матичњаке.) —

88., Мàтȏрница, це. Тако се назива она кудела што се оставља за семе, дакле пусти се да зематори како ће семе сазрети. —

89., Мā̑шан, шна, шно. Каже се за чељаде да је мā̑шно, т. ј. оштро и лако.

— Зар сам ја данас тако мā̑шна као што сам била. —

— Но то је мā̑шно чељаде! —

90., Мȁшило, ла. Чуо сам где деца певају

— Шȉло, мȁшило,
Коњско плашило! —

91., Мезȕљице, зуљȋца̑. Тако се зову мале таљиге које немају левчи. У Вукову речнику има на стр. 352. реч: „мезил“ = die reitende Post. Даље реч: „мазилана“ = мезулан = Posthaus. —

92., М̂ир, ми́ра. Долази у загонеци:

— Седи вила
Украј ми́ра
Чека сина Татомира,
Док се роди
Да с њим ходи.
(Значи: гусак ишчекује гушчиће.)

93., Митвѝца, це, види у Вука: „метвица“, стр. 354. —

94., Мрàкан, кана, или

95., Мрàкача, каче, значи неког „баука“ из мрака.

— Мир, децо, ето мракана! —
— Ја не смем остати сама, бојим се мракаче! —

Н.

96., Набáнало, ла, vide набанати.

97., Набáнати, значи то исто што и ћаскати, а и загонетати.

— Шта ти ради Станко?
Ено га набáнā. —
— Мани га до врага, то ти је право набáнало! —

98., Наторлáшити се.

— Ала се од јутрос лед наторлашио! (т. ј. наслагао један на други). —

99., „Нà клӣс“. Кад се јендек копа тако да иде све на уже што иде дубље, онда се каже да је ископан „нà клӣс“.

Противно од тога радити, т. ј. копати што дубље то на шире, каже се копати „ȕ подвō3“.

100., Нѐвӣдан, дна, дно. Kurzsichtig.

— А и он вам је нѐвӣдан као и ја. —

101., Недорàснӣк, ни́ка. Погрдан назив за чељаде, које је неваљало, а према годинама кржљаво.

— Та то је прави недорàснӣк! —

102., Нѐћава, вс. Не знам право шта значи. По свој прилици неко име из српске митолоџије. Чуо сам где кажу коњу, који се баца пре но што крене:

„дӱра, од нѐћаве!“

О.

103., Ѐозубак, ѐозупка.

— Нема ни озупка (за јело). —

— Нисам добио ни озупка! —

104., „Ѐокман“. Чује се у бројеници која гласи

— Елем, белем, бубарика,
Теци кући неразлика,
Окман, докман,
Диви диси —
Јабука!

105., Омршáјак, шáјка. а., vide Баца. б., мрсно јело.

— Молим, тето, (проси слепац) парче хлеба, мало брашна, мало омршајка, — тето!

106., Опѐирача, че. Види у Вука на стр. 462. „опѐирњача“. —

107., Ѐопљунути, или

108., Опљӱвати (кога). Кад се деца играју „чи гре-игре“ онда се сви сакривају, само један жмури Кад се сви посакривају, тражи их жмура, али при том мора добро пазити да га не ухвате како год. Чим кога опази, оштро мора трчати на оно место где се жмури, па га тамо опљуне т. ј. најпре пљуне па онда викне: „ено (н. пр.) Јоце у штали!“ Ако је тако мора онај изаћи, јер је опљуван. —

109., Опр́нути. — Сад већ пут није тако тежак; ово га је сунце опр́нуло. —

110., Оптѐићити, се. Каже се за протисли и крајнике, кад се погоршају, да су се оптићили.

— Ала имам јаке протисли!
Ех, већ су се оптићиле.
— Стегли га јаки крајници,
Оптићили се! —

II.

111., Пáја, је. У Вукову речнику на стр. 484. вели се да та реч значи: ein Streif, virga, linea cf. пруга. Но пáјом се назива и склâд или рâзор, т. ј. међа између њива, или посред орања на њиви. Тако се зове и оно што виси у говечета на врату између главе и прсију доле. —

112., Пâрта, пâрте. У Вука на стр. 489. стоји:

— На плећи му парте изнијела —

Нема дакле одређеног значења. Но пáрта значи: а., женску капу што су негда носиле наше младе, као што се види из ове песме:

— Ми прелисмо, моја дуга ноћи,
До поноћи.
Од поноћи, моја дуга ноћи,
Месец зађе.
Месец зађе, моја дуга ноћи,
Страх ме нађе.
Ја пребегох, моја дуга ноћи,
Чарној гори.
Ал' у гори, моја дуга ноћи,
Огањ гори.
Око огња, моја дуга ноћи,
Девет браћа,
И међ' њима, моја дуга ноћи,
Сестра Марта.
На глави јој, моја дуга ноћи,
Златна пâрта.
Игра Марта, моја дуга ноћи,
Спаде пâрта . . . . . .

б., пâртом се зову и усновице на српском платну.

— Ала су то лепе, широке парте! —
— Она зна уводити лепе парте. —

113., Пѐтрӣнца, нâцâ. Тако се зове брод што води на Дунав између Ст. Бановаца и Белегиша. —

114., Плâшило, ла, vide машило. —

115., Плѐтѐнка, ке. Тако се зове онај котур исплетен од прућа што се меће преко каптарова на кошници, а и онај што држи вратнице од капије уз рагастов. —

116., Пожи́лац, пожи́лца. У Вука стоји на стр. 527. „пожиљак“.

— Зло га је истук'о. Виде му се пожиљци као прст! —

117., Пòклекнути. Каже се за прераслу (матору) детелину, кад већ падне да је поклекнула.

118., Пòлѐтан, тна, тно. Каже се за оног који хоће радо да украде да је — полетан.

119., Пòњавâр, вара. Тако се називају они који су у првој години после венчања.

— Колико у вашем шору има пољавара? —

— Кад ја тамо, ал' ја видим да су се сложили и момци и пољавари да нас туку. —

120., Пòсебац, пца. То исто што и прћија.

— Нека је, нека и она има свој посебац —

121., Пòстâд, стâди. Кад се беру или копају кукурузи или тако што, онда се известан простор на пр. јутро подели на три до четири постади, пак се најпре уради прва постад, па друга и т. д.

122., Пòтпазице, зȋца. Тако се зову шаре на кожуху од црвене коже што покривају шав на саставу пешева испод пазуха. —

123., „Пòчеп“. Одсећи дрво „у почеп“ значи одсећи га у земљу, т. ј. да се ни мало не познаје где је било. —

124., „Пòдвôз“ („у подвоз“), vide „на клис“. —

125., Пребáнати, vide набанати. —

126., Пребáнало, ла, vide набанало. —

127., Превáрити. Кад кошница струни, ваља је извртути на батак, пак ће пчеле оно саће што је отпало преварити, па ако јој матица неје случајно угинула, може остати.

*

128., Презе́вити. Станеш ногом на подложник (у разбоја), презевиш па прометнеш чунак; онда станеш другом ногом на други подножник па презевиш, па опет (кроз зе̑в) прометнеш чунак, па све тако.... —

129., Прѐклопчић, чића. У сандуку често с обе стране или барем с леве стране, одмах испод заклопца налази се преклопчић. Преклопчић је мали и има и свој мали заклопчић. У њему држе жене обично разне ситнарије своје као: напрстак, игле, конце, дугмета и т. д. —

130., Прѐкоја̑с, ја̑са. То исто што и „Фрас“. Види у Вуку на стр. 573. реч: прекојасити се. —

131., Прекѐтешња, шње. Значи то исто што и накостан човек или прзница. —

132., Прекотѐшљив, ва, во, vide прекотешња; а значи и засукано или завијено дрво, које се не да лепо ни цепати, а камо ли тесати. —

133., Пре́кус, куса, кусо. Каже се за говече коме је реп кусаст да је — пре́кусо.

— Волу било име Је̑ла̑ш, а прекус. Боље белеге не треба. —

134., Пре́лити, vide парта. —

135., Пре́лог, га. Тако се зове забатаљена и запарложена њива, која после тога први пут узорана, а још неје засејана. —

136., Препаме́тити.

— Мени дошао мој мали па ми каже: зове те татица.

— Боже сачувај. То је он препаметио! —

— Како оно рекосте, господине, да је име детету?

— Кошута!

— Да, да. А ја сасвим препаметила! —

137., Пре́плет, та. То је врста просте чипке, која се преплетала или завезивала на скутима. На сваким скутима има по четири преплета и то два с једне, а два с друге стране, па се свршују у трокут. Скути

су доле шири, јер се умеће по мали трокут, пак се око тога преплећу преплети да се причврсте ти умеци за станове. —

138., Прѐскō к, скō ка. Дечја игра. Игра се овако: двоје деце седну, опруже ноге по земљи, па наслоне табане уз табане. Двоје друге деце прескачу. Ако прескоче, а не омрсе се, т. ј. не додирну ничим о ноге оних, који седе, онда су први део игре свршили добро.

Сад они што седе дигну десну ногу па наслоне петy на прсте од леве ноге, — а она двојица и то прескачу. Ако се и ту не омрсе, опет је добро.

Сад они што седе наместе још и раширене прсте од десне руке на тако намештене ноге и то тако да мали прст од руке дође на палац од ноге, а палац од руке у вис. Она двојица опет прескачу и пазе да се не омрсе. Ако и ту не, онда долази и лева рука са раширеним прстима поврх десне и то мали прст од леве руке на палац од десне, а палац од леве руке у вис.

Ако она двојица и то срећно прескоче, онда они што седе скидају руке, а ноге рашире што већма могу, па саставе прсте и прсте. И то морају она двојица прескочити. Ако и то учине добро и не омрсе се, онда су добили једну игру и почињу све из нова, па све тако док год се или не омрсе или случајно не прескоче. Онда они седају, а она друга двојица прескачу. —

139., Прешу́љити. Значи пресећи какво подебело дрво секиром. —

140., Пр̀кос, коса. Врста цвећа. Vide: гргура. —

141., Пробуда́чити. Значи прекопати што будаком. —

142., Прò зō рница, цē. Хоће да каже то што и видовита жена, која прозире, уриче народ (погледом пресече).

— Нисам крала, нисам неваљала, а нисам ни прозорница (рекла ми једна баба). —

143., Пропр́нути, vide опрнути. —

144., Пу́рати се, vide копати се. —

145., Пу́ра̑ње, ња, vide ко́ша̑ње. —

146. Пу̀тило, ла. У Вуку на стр. 622. стоји да та реч значи: сапон cf. путо. Ја сам чуо да рибари тако зову оно парче канапа на стру́ку између удице и струу̏кѐ. —

147., Па̀ве̑нка, ке, значи то исто што и зимзелен. Immergrün.

148., Пѐка̑ч, ка́ча. Тако се зове српски: тепсија. Реч та живи у Срему у народу; особито је радо употребљавају Срби римске вере, или т. зв. Шокци. —

Р.

149., Ра̀мац, мца. Тако се зове онај поклопац (од црвене или плаве коже) на шву испод струка на кожуху (на доњем саставу пешева). —

150., Рашла̀јисати. То значи онај рад, кад ћурчија подмерава пешеве да не би случајно био који дужи или шири и т. д. —

151., Резà нчићи, ћа̑, vide пркос и гргура. —

152., Реми́чак, чка, или

153., Реми́чковина, не. Најлепша врста траве на нашим ливадама. Налик је на детелину а и пушта лозу као детелина. Цвет јој је жут. —

— Лепо сено. Сам ремичак! —

— Пуно ремичковине. —

154., Ру̀ме̑нка, ке, а., врста лубенице која има по кори осим оних дужих пруга још и неке гране. То је бољи квалитет лубеница. б., Име крави. —

155., Ру̏шан, шна, шно. Каже се за онога који има доста ру̏ха да је ру̏шан.

— Рушан момак! —

— Рушна је то девојка да јој нема пара у селу. —

156., Рȕбȉште, бȉшта. У Вукову речнику на стр. 655. стоји та реч означена као: lintea, die Wäsche (у Хрв.) Но у Срему се тако зове рубац од српског платна који је с једне стране извезен златом. Тим су се рубиштем негда убрађивале младе, пак су још забадале и сребрне игле кроз рубиште у косу да им рубиште лепше стоји. —

157., Рȕшко, рȕшка. Име браву или нерасту. —

С.

158., Савȉсија. Чује се у бројеници која гласи:

— Једно дрво,
Друго дрво,
Савȉсија,
Превисија,
Сави кост
Испод нос.
Турчин,
Була,
Каурин,
Дечић —
Лепчић! —

159., Сејáнац, áнца. Та реч значи по Вуку (стр. 679.) „црни лук који се сије, па после расађује“. То пак у нас овамо зову: арпацик. Сејáнац је противност од самоника у опште.

— Молим те да ми донесеш из шуме један растић, рад сам да га пресадим пред цркву; али пази да је мало повећи и то сејáнац, а не самоник. —

— Нису ови из шуме за тај посао, него да је какав сејанац. Ови што истерају из жила кратког су века. —

160., Слàтковача, че, или

161., Слàтковина, не. Вук упућује при тој

речи на: попо́нац (стр. 691.). Но у нас та реч не значи попонац већ: кр̏љ. —

162., Срдо̀нос, са. Нека болест у носу.

— Не знам што ми то дете од неког доба говори тако кроз нос?

— А да није срдонос? Требало би га водити баби која зна вражати од срдоноса. —

163., Со̀лила, ла̑. Значи место на пустари где се даје марви со̀. Близу колибе удари се у земљу неколико дирека око којих се даје марви со.

— Какви су оно дирећи тамо?

— То су солила! —

164., Сра̏ста̑к, та̑ка: У Вукову речнику стоји на стр. 707. слична реч: сраслица.

Срастаком се зове оно место у дрвета из кога се разилазе гране на све стране.

— То су остали све сами срастаци, то не може ни ђаво разбити! —

— Што не разбисте онај пањ тамо?

— То је срастак, па се не може.

165., Ср́пак, пка. У Вукову се речнику налази на стр. 710. реч: српац и значи: die Betonie; а за ср́пак вели само: eine Art Pflanze. Међу тим у сремском подлужју има нарочита биљка која се тако зове. Расте тамо по шумама. Стабљика јој је висока и појака. Употребљава се за бојадисање обојака и то овако: куха се ср́пак и јабукова кора пак се отуда добива врло лепа црвена боја. —

166., Стȕк. У Вуку има на стр. 722. реч: „стукати“ и „стукање“. — Орати „на̏ стук“ или „на стуг“ значи орати с крајева па терати према средини, па насред њиве се изорава т. ј. свршује. Противно томе се оре „на а̀ис“. —

Т.

167., Тѐгељ, ља. Тако се зове српски: Stepp. —

168., Тегѐљисати, значи „штеповати“, steppen.

— Како то тегељишеш? од поља до ковача! Мора ићи све игла до игле. —

169., Тиршѐтити, значи шарати кожух с тиршетом (зеленом кожом). —

170., Тѐњац, тоњца. Тако се зове онај лед кога је вода преплинула. —

171., Тѐкалйште, шта. Тако се зове оно место где се људи на разговор искупљају. Значи и игралиште. —

— Где ће бити токалиште?

— Па на раскршћу!

172., Тѐпак, тѐпка, тѐпко, или

173., Тѐпан, ина, пино. Кад се нешто лако топи, онда се каже топко, н. пр. топак мед, топка маст и т. д.

174., Тѐрлāш, ла́ша, vide: наторлашити се. —

175., Трелéска, ке. Долази у загонеци која гласи:

— Леска, трелéска,
И у лесци огањ гори,
И у огњу човек стоји.
(Значи: огледало.) —

176., Трēсањ, сња. У Вукову се речнику налази на стр. 748. реч: трēсак у значењу грома. Чуо сам где веле:

— Стоји трēсањ, стоји трēсањ — не знаш шта да радиш од страха. —

177., Тр̏зēнче, чета, или

178., Тр̏зйнче, чета. Тако се зове позно јагње. То је јагње увек боље од рāнчета, јер је и пā̏ша боља присела, а и топлије је. —

179., Трйњйти. — Ето тако трйњй већ други дан — каже се кад пада ситна киша. У Вуку има на стр. 748. реч: трйњēње, das Bröseln, friatio. —

180., Трójци, јака, види: Баца.

181., Трѐпом — пуна кола. Кад се вози сено или кукуруз или тако што, па кад се натовари тако

да випе не може стати ни мало, онда се каже да су кола пуна — тропом!

182., Тр̏цаст, ста, сто. Каже се за свинче које нити је клопаво, нити пупаво.

— Узми онај тамо.

— Не ћу. Видим да су сасвим без форме.

— Имаш право; — тр̏цасти су обоје.

183., Тру́пња, пње. Кад је на пр. јако облачно или се подигне салаука или прашина издалека, или се замагли, па не да људском погледу да допре далеко, онда се каже: подигла се тру́пња, па не можеш видети. —

184., Ту̏цилук, ка; тако се зове дрвени аван у коме се туца бели лукац. —

185., Тучо̀битина, не. Значи остатак сена или у опште хране што преостане иза туче.

— Та то је сама тучобитина!

186., Та̏рак, рка. То је алат ћурчијски, којим са чисти у учињене коже длака од чкаља или чичка. Види: истаркати.

— Та̏рак у шаке, па истàркā̀ј оне коже људски. —

Ћ.

187., Ћѝпераст, ста, сто. У загонеци:

— Ћипер-коза ћипераста,
Ћипер-боку бела,
Уз копље се пела,
Грчке песме певала,
Јаворове гледала.
(Значи: црква.) —

188., Ћустѐра, ре. Коларско радило којим се чисте (стружу) даске. —

У.

189., Убѐутити се, значи: заруменити се (од стида).

— Што си се тако убеутила? —

— Гле, како се убеутио! —

190., 'Улушкати. Кад се неко омање парче платна или рубља опере, онда га жене и улушкају (између длanова) у име да га роњају. —

191., Ӯстан, ӯстна, ӯстно. Каже се за разговорно, а и брбљаво чељаде.

— Ала је то ӯстан човек! (говорник у лепом смислу). —

— Ӯстан ти је пусти, нико га надговорити (хоће да каже да је брбљав). —

192., 'Уцвалити се. Кад се које дете ма на што расрди и то без узрока, пак престане да се игра и тиме поквари целу игру, онда му остала деца веле да се уцвалио. Тада му пркосе: „цва̏ла, цва̏ла!“ а то је грдна срамота. —

193., Упа̀рожити. Кад се разметну парошци од вила онда се каже:

— дед упарожи (т. ј. намести) те виле! —

Х.

194., Хӯковац, вца, (или ӯковац).

— Шта стојиш тамо на том хӯковцу? Не бојиш се да ћеш озепсти? —

— Ко би коп'о на том ӯковцу! —

Ц.

195., Цӑмпрати се. Дечја игра. Обично се цӑмпрајӯ свињарчад или чобанчад на лединама. —

196., Царева се играти. Та игра иде овако: узме се парче од прута дуго од прилике 6—7 сантиметара. Дебље не сме бити од прста. Затим се то парче расцепи по поле. Кад се расцепи, онда се на лећима једне поле зареже на пр. 4 зареза, а на лећима друге поле на пр. 3 или пет, или два и т. д. Уз то се оплете једна марама као курјук, али почврсто, пак се игра започне.

Један од играча узме оне две поле, пак их састави као што су и биле; тако састављене ухвати између палца и кажипута, подигне у висину, пак из висине спусти на сто или на земљу (где је равна). Сви радознало пазе како су поле на столу (или на земљи) остале. Ако је на пр. остала једна пола извртута са зарезима горе, а друга са зарезима доле, онда добија од цара онолико пацака оном оплетеном марамом, колико је зареза на оној поли што су јој зарези горе окренути. — Онда баца други. Њему су се на пр. наместиле поле (цареви) тако да су обе стране са зарезима доле, а чисте стране горе окренуте, онда је он срећан у толико што не ће добити ни једне пацке, али га зову: субаша. — Сад игра трећи. Њему су поле на пр. тако пале, да су остале обе са зарезима горе окренутим. Онда је он цар! Нови цар прима од старога само једну пацку (али врућу), а с њом и мараму, па онда он дели пацке, све дотле док опет други не постане царем.

— Хајде да се играмо царева!

— А имаш ли цареве?

— Имам!

— А ти хајде. Али ко ће бити цар?

— Да бацамо, па коме испадне. — —

197., Цва̀ла, ле. Тако се зове онај који ма за што поквари игру. Vide: уцвалити се. —

198., Цвалѐњā̂к, цваленьáка, и

199., Цвàлӣћ, лúћа, vide цва̏ла. —

200., Цѐпац, цепца. Тако се зове оно дрво што стоји на нитима. Цепац је дакле саставни део разбоја. —

201., Цѐпача, че. Врста црних шљива. Тако се зове зато, што јој се лако цепа месо од коштице. —

Ч.

202., Чàгљача, че. Grundbirne. Topinambur. —

203., Чврљати. Значи то исто што и закржљавити. — Како твоји краставци?

— Никако. Лепо су поницали, али због те суше чврљали. —

204., Чàрнõв, нова; име волу који је зеленкаст, и то што дубље у зиму, све је зеленкастији. —

205., Чевр̀гало. Долази у бројеници која гласи:

— Једно-коло,
Дво-коло,
Тро-коло
Чевргало,
Пегало,
Шегало,
Шегуман,
Дегуман,
Деверија,
Делија, —
Дечковић (или деслић)! —

206., Чèли-гŭске. У загонеци:

— Летиле су чели-гуске.
Пит'о их је чели-бан:
Куд летите чели-гуске?
Куд летимо да летимо,
Никога се не бојимо!
(Оцило и варнице.) —

207., Чŭдâр, дара. Име волу. —

208., Чŭпати, значи ткати ћилим чŭпавац. —

209., Чŭпица, це. Кад се ћилим чŭпâ, праве се чŭпице. —

Ш.

210., Шàруље, ља̂. То исто што и мале, ситне богиње. Том се речи као мало и врача; јер кад деца добију богиње, онда родитељи не ће никад рећи то, већ веле: „добило ми дете шаруље“. (Вук стр. 834.) —

211., Шицвóштац, шца. Тако се каже обично за женску, а и за мушкарца коме — што-но реч — играју очи као на зејтину. —

— То је баш прави шицвóптац. Не можеш јој ока сагледати. —

212., Шкри́пац, пца. Врста гљива које су добре за јело. Те гљиве ничу по шумама и на одсеченом и на неодсеченом дрвећу. Има их у кишновитим годинама и на дудовима. На земљи не расту. Боје су модро-сиве. Кад се једу скухани чисто шкрипе, отуда зацело и име. —

213., Штрљѐуван, на, но; врста роваша у марве. Чуо сам где веле: „десно (или лево) ухо штрљеувано“, а то ће рећи срезано ухо ма које са стране тако да чисто дође зашиљено. —

* * *

К овом броју додајем још и мâзна имена, којима нове младе називају чељад коју затеку у дому у који долазе, без обзира на то јесу ли где штампана или не и то:

а., За мушке:

1., Бâјко,
2., Бáпа,
3., Бâшица,
4., Богòслов,
5., Богослóвче,
6., Бáча,
7., Брàтац.,
8., Брâца,
9., Брàцика,
10., Брàћа,
11., Вйтēз,
12., Госпòдāр,
13., Господáрче,
14., Дѐспот,
15., Дѝлбер,
16., Дилбéрче,
17., Драгослáвче,
18., Лáла,
19., Лáлица,
20., Лѐвēнта,
21., Милòјица,
22., Милòрāнче,
23., Нѐмеш-дúка,
24., Йрош-дúка,
25., Помòдāр,
26., Помодáрче,
27., Рáна,
28., Рāнче,
29., Снáја,
30., Тáта,
31., Тâта,
32., Тâтица,
33., Чúка,
34., Чйкица,
35., Штудēнта. —

б., За женске:

1., Голу̀бица,
2., Госпо̀дарка,
3., Грана̀тӣрка,
4., Го́спа,
5., Госпа́ва,
6., Врâљица,
7., Вани́ла,
8., Дӣлбе̄рка,
9., Дилберово цвеће,
10., Јѐдӣна,
11., Јѐдӣнка,
12., Једӣница,
13., Ја̏года,
14., Ја̏годица,
15., Јеленче,
16., Златнајѐдӣна,
17., Ӣрошсе́ка,
18., Лепасе́ка,
19., Лепајѐдӣна,
20., Лепо̀те̄јка,
21., Љу̀безна,
22., Мӑ́ма,
23., Мӑ́мица,
24., Мало̀ма̄зна,
25., Мезѝмица,
26., Миладӣкина,
27., Мило̀ра̄нка,
28., На́ја,
29., На̄јка,
30., На́ша,
31., Овӣцӣрка,
32., Па́ва,
33., Па́вица.
34., Писа́рово цвеће,
35., По̀мо̄дна,
36., Помо̀да̄рка,
37., Радо̀сна,
38., Се́ја,
39., Се̄јка,
40., Секо̀цвеће,
41., Секодилаве́рче,
42., Секо̀фрајла,
43., Сѐкица.
44., Сѐстрица,
45., Се̏шка,
46., Ра̄нка,
47., Спа̀хӣнка,
48., Фино̀гра̄нка,
49., Швалерова рођена.
50., Швалерова медена.
51., Шѐће̄рка.

БОГИЋ СТРАТИМИРОВИЋ

ПУНОМОЋНИК НАРОДА ХЕРЦЕГОВАЧКОГ

при царском двору у Бечу године 1737—1739.

I.

Од коначне пропасти средњевековних српских држава у другој половини XV. вијека, па све до нашега доба, никад српски народ није престајао да оружаном руком тражи своју слободу. Проливена крв и турско расељавање робља разриједиште Српство, али што претече, остаде вјерно неодољивом захтијеву своје крви.

Херцеговина у тежњи за слободом није заостала иза других крајева српских. Посланства на цара Рудолфа II. године 1594. и 1606. [1]) посвједочавају, како већ у раније вријеме Херцеговци смијераху да збаце јарам турски. Истина, да за прво и друго стољеће турске власти над Херцеговином (од краја XV. па до краја XVII. вијека) досад сасвим мало података имамо о тамошњим догађајима; али на измаку XVII. вијека сретамо херцеговачке Хришћане на јуначком разбојишту, крв пролијевајући за своју слободу. По томе судимо, да се Херцеговци нијесу никад одвикли оружју, нити се одрекли били јунаштва.

Урнебес узбурканога турскога мора, које је запљускало чак испод бедема бечких, бијаше угушио за њеко вријеме глас историје српске. Али одмах по-

слије пресуднога пораза турске силе под Бечом године 1683, пада опет свјетлост на Балкан.

Прва посљедица турске погибије бијаше ратовање Млечића на Туркс. Рат отпоче год. 1684. на далматинско-херцеговачкој граници.

Млетачки смјерови и херцеговачке жудбе сусретоше се. Одмах по почетку рата пријеђе Млечићима сердар Никола Нонковић са својим Жабљанима. При опсади Херцег-Новога године 1687. прискочи Млечићима у помоћ једна херцеговачко-црногорска војска; а и на другим мјестима сукобише се у тјечају рата херцеговачке и црногорске чете са Турцима (на Вртијељци 1690.), помажући тако млетачко оружје.

Године 1694. узеше Млечићи Читлук, главну позицију турску на дбњој Неретви. Услијед ове побједе поуздаше се Херцеговци у коначни усцјех Млечића, те пријеђу к њима и Поповљани. Поглавник Дбњега Попова, кнез Богић Стратимировић, подложи се с пет стотина оружаних момака и с много породица млетачкој власти [2]). (Овај кнез Богић је рођак и имењак Стратимировића, чији ћемо рад овдје изнијети).

Исте године 1694. ударе Млечићи на Требиње, и том приликом дигну лагумом манастир Тврдош, како не би послије Турком за одбрану послужио. Касније при нападају на Уцињ (год. 1696.) опет находимо у млетачким редовима многе Херцеговце, којих се јунаштво у многим млетачким писмима у велике хвали.

Крваво ратовање сврши се Карловачким миром године 1699. — Од херцеговачких страна оста под Мечићима Херцег-Нови и Рисан, која се мјеста населише херцеговачким бјегунцима. Наде да ће се и други сусједни предјели Херцеговине ослободити, осташе на празно. Приморски крај земље херцеговачке би отргнут од цјелине, а за новом млетачком границом осташе гаришта домова, разорени храмови, и гробови погинулих синова српских, да над њима јадна раја сузу лије.

Петнаест година послије Карловачкога мира отвори се нови рат. Турци освојише без огласена рата Морију (Пелопониз). С тога дигну Млечићи године 1714. војску и упадну у Херцеговину. Млечићи сретно војеваше, те узеше године 1717. на јуриш Мостар. И овом приликом ратоваху уз њих мнозиња Херцеговаца [3]).

Ратовање се сврши Пожаревачким миром године 1718, по коме оста млетачко-херцеговачка граница иста као и пред рат. Народ херцеговачки оста и надаље на муци, и изгуби поуздање у принципа Млетачког.

Аустрији пак је Пожаревачки мир јако подигао углед, и балкански Хришћани упријеше поглед на Беч. Аустрија је тим миром, осим других предјела, добила Србију, а у Босни дио Посавине — и тако се приближила Старој Србији и Херцеговини.

Расположење српскога народа било је веома пријатељско према Аустрији. Нови рат 1737. затече подјармљене Србе спремне да уз Аустрију војују, и да се с њезином помоћу ослободе Турака.

Већ под јесен године 1736. стиже из Биограда у Беч вијест, да је патријарх сриски Арсеније IV. Јовановић-Шакабенда послао писмену изјаву у име свега свећенства и многих поглавара из Пећи, Скопља, Колашина и других мјеста, гдје изриче готовост и тврду одлуку, да се сви, чим се отвори рат, под цареву заштиту ставе [4]).

На глас пак да је рат отпочео (Јуна 1737), усташе на оружје многи Срби и Арбанаси (Клименте). Врховни ђенерал Секендорф (Feldmarschall Graf Seckendorf) посла на то пуковника Лентула (Lentulus) с једним одредом војске у Нови Пазар, да осоколи народ и да поспијеши његов пристанак уз аустријску војску. Али наскоро мораде пуковник Лентул одступити пред Турцима [5]). Устапи, који с почетка лијепо успијеваху код Новога Пазара, Сјенице и Нове Вароши, буду од Турака нападнути и већином посјечени. Тек мален дио народа доспије с патријархом Арсенијем IV. у Србију.

Ова недаћа застрани народ. Они Хришћани који се још не бијаху толико изложили а да би им турска освета грозила, сад изјаве, да ће тек онда уз Аустрију пристати, кад царева војска земљу освоји [6]).

Исто, као аустријски заповједници у Србији, јављиваху у Беч и заповједници хрватских пограничних мјеста већ под јесен 1736, да Хришћани у Босни, у случају рата, хоће под окриље царско да дођу. Док приставше патријарха Арсенија IV. одмах при почетку војне на оружје усташе, наступише пак ови други, нарочито Херцеговци, пут формалних дипломатских преговора. Њихово искуство с Млечићима за пређашњих ратова, а и скорашње страдање народа око Новога Пазара упућиваше их на опрезност. Херцеговци не хтједоше прије уз Аустрију пристати, док не получе извјесна обећања и поуздана јемства [7]).

Да своју намјеру постигну, отпремише хришћански Херцеговци под јесен 1737. нарочитога посланика и пуномоћника на царски двор у Беч, у лицу **Богића Стратимировића**.

Моменат је згодан био, јер Аустрија, находећи се у рату с Турцима, желила је да у свој табор прими све то више ратоборнога народа српског, који је у оно вријеме (под царем Карлом VI.) и онако већ састављао већу половину укупне аустријске војске [8]).

II.

Прије него што пристушимо извјештају о раду Богића Стратимировића за доба његова посланства у Бечу, прибраћемо овдје биографске податке о њему, за које досад знамо.

У дотичним списима и биљешкама, што се чувају у регистратури ц. и к. ратнога министарства у Бечу и обухватају вријеме од године 1737. до 1745, назива се исти: Богић Петровић, Богић Вучковић и Богић Вучковић-Стратимировић.

*

Народ га је (како се види из писма њему управљеног, и које на крају, под III. износимо) називао Богићем Вучковићем. Данас знамо, по њекој италијанској исправи [9]) из године 1793 да је **Вучковић** име једнога **огранка** укупне **породице Стратимировића** [10]).

Годину рођења Богићева (т. ј. Богослав) тек приближно можемо одредити. На кошји његова лика, која је до нас дошла, забиљежено је да оригинал би израђен у Бечу, године 1745. руком Христофора Жефаровића [11]).

На тој слици приказује се Богић човјек од једно четрдесет година, па зато доста поуздано можемо рећи: да је Богић рођен првих година XVIII. вијека [12]).

О младости Богићевој не знамо готово ништа. Отац му је рано умро, а његов најстарији брат, Никола, кога у младости од милоште Милошем прозвали бијаху [13]), одхранио је и васпитао своју малену браћу, те који га као оца поштоваху [14]).

По некој италијанској исправи дознајемо, да се Богић неко вријеме у Далмацији задржавао. У Херцег-Новоме живила му је родбина: Стратимировићи од огранка Јововића и Лакетића; вјероватно је дакле, да је у њих подуже боравио, и тамо се италијанском језику научио.

У Далмацији биће да је упознао корист и благодат уредне администрације, и упутио се у политичке ствари.

У то доба радио је с Млечићима, који су тад и тамо били представници Хришћанства и слободе. Што о тадашњем раду Богићевом знамо, своди се на њеколико ријечи. Јован Кверин, провидник херцеговачки, вели о њему у похвалници својој од 8. Маја 1732. овако: „Заслужна, преважна истраживања (esplorazioni), којих се више пута примао да изврши по нашем налогу, с ризиком свога живота, кнез Богић Стратимировић

(Conte Bogich Stratimirovich), јесу приједметом нарочите заслуге и нашега пренотпунога признања“ [15]).

Пошто у то доба не бијаше рата, то смијемо закључити, да је Богић одлазио у турску земљу (само је тамо било опасности за живот) у мисијама политичке природе. По ласкавоме тону горњега свједочанства види се надаље, да је Богић служио Млечићима, по свој прилици без икакве нарочите награде [16]).

Не имајући других млетачких исправа о Богићу, мислимо да није предуго у Далмацији боравио. Можда је томе један разлог био и тај, да се Богић није хтио одвојити од своје браће, која живљаху у Загори, коју је — како се види из каснијег поступка — врло љубио.

Уз овај породични разлог пристајала су свакако још и друга искуства. Богић је морао убрзо проникнути млетачку политику. У Херцег-Новоме морао се увјерити, како Херцеговци што онамо пребјегоше за посљедњих ратова, за своју проливену крв и изгубљено имање, врло слабо награђени бише. Србину православне вјере никад се не подјељаваше какав знаменитији чин или достојанство; а ни прадједовска му вјера не бијаше безбједна од насиља млетачких власти. Да су баш ова два момента — искључивање православних из виших чинова и гоњене православне цркве — Богићу на душу пали, то јасно свједоче његови услови (Puncta) које је постављао послије у Бечу.

Са стеченом увиђавношћу Богићевом слагало се и расположење народа херцеговачког, који је изгубио вјеру у Млечиће. Из изјаве, коју на крају у српском оригиналу доносимо (исправу под I.), врло се добро то види: „Толико пута првијех ратова јесмо се предавали принципу венецијанскоме и нашу крв пролијевали, па када се помирише, остави нас под Турцима; зато к њему нећемо, јер нас пушта Турцима!“

Томе на супрот пак бијаше се нависоко подигао углед цара у Бечу, услијед његових сретних ратова, а нарочито услијед великих територијалних успјеха, стечених Пожаревачким миром.

Овдје ваља да истакнемо још један преважан моменат у тадашњим херцеговачким приликама. За прошлих ратова поступали су поглавари херцеговачки сваки на своју руку (Никола Нонковић подлаже себе и Зажабљане год. 1684.; кнез Богић Стратимировић Поповљане год. 1694. итд.); ту нема заједничког рада. Године 1737. пак видимо Херцеговину као цјелину, која се поносито презива „Херцештвом Светога Саве“.

Поред тога има и цијели овај народни покрет у Херцеговини карактер једне велике завјере свих херцеговачких Хришћана против турскога господства.

По каснијим фактима видимо, да је при почетку аустро-турске војне 1737. народна завјера у Херцеговини била свршен чин, и како се на глае, да се отворио рат, приступило раду, та би се мисао у дјело привела.

Под јесен 1737. кренуо се Богић за Аустрију. Путовао је преко Босне, и то источним крајем земље. Дознајемо из сачуванога једнога писма, да су му отели коња код Зворника, кад је одлазио у Аустрију. Коњ би дотјеран у Сарајево, гдје Турци упознаше да је Богићев. Тога ради хтједоше писати Требињском паши, али њеки пријатељи скочише и одсвједочише на суду (мекћеми), да је Богић коња продао „и тако се угасило“ (исправа под III). Из ове ситнице видимо да су Турци добро знали и „коња и јунака“.

Богића је пратио још један поузданик херцеговачки по имену кнез Алекса Милићевић. А из каснијих исправа дознајемо, да је уз Богића био и његов млађи брат Иван.

Богић, биће да је путовао преко Зворника у Бијељину, јер то мјесто бијаше у оно доба под

Аустријом. Из Бијељине могао је без даље опасности, путујући уза Саву све аустријском земљом, доспјети у Горњи Карловац (Karlstadt).

У Горњем Карловцу учини Богић по тамошњем заповједнику, грофу Херберштајну (Herberstein) понуду, да ће Херцеговци са 30,000 момака да пристану уз Аустрију.

Гроф Херберштајн упути Богића на хрватскога бана, грофа Јосифа Естерхазију (Eszterházy) а уједно извијести о томе и дворско ратско вијеће у Бечу.

По договору с баном, крене се Богић са својим пратиоцима у Беч, да задобије двор за своје планове.

У првој молбеници [17]), која буде у Бечу цару Карлу VI. подастрта, описује се радост, како је обузела вас народ херцеговачки на глас, да је Аустрија Турцима објавила рат, и изриче се уздање у побједу. Каже се: да су Хришћани православне и католичке вјероисповијести справни, царевцима с оружјем да прискоче, да су сви оружани, јер им Турци заповједише да се наоружају против Хришћана (Аустријанаца), али да ће они своје оружје на Турке окомити, ако их хтједне цар под своју заштиту да узме, и ако усхтије к њима одаслати какву војску морем или сухим [18]).

На ову прву молбу примише потписници 10. Марта 1738. одговор: „да се њихова понуда зарад помагања у садашњем турском рату прима“ [19]).

Услиједа овога одзива поврати се кнез Алекса Милићевић у Херцеговину, да донесе формалну писмену изјаву о предаји Херцеговаца [20]).

Богић је био остао у Бечу, али не хтјевши беспослен тамо сједити, оде мјесеца Јунија (1738.) к бану Естерхазију, доносећи му писмо дворског ратског вијећа (Hofkriegsrath), у коме се бану налаже: „да се он послужи међутим послаником херцеговачким Богићем Вучковићем, док се не расположи о пријелазу свега народа“ [21]).

Бан се находио тада у табору код Храстовца. У бановој војсци вања да је било и Херцеговаца, који су још године 1737. царевцима се придружили, јер дворско ратско вијеће у своме извијешћу од 29. Јуније 1739. пише за Херцеговце: да је познато да су Херцеговци најчеститији и најсрчанији људи у свој Босни и да су назад двије године своју храброст осјетно посвједочили [22]).

Бану издати онај налог, да се послужи Богићем, не може друго бити до упутство, да Богића при ратовању употријеби. Врло је прилично, да је Богић за онога времена (за четири месеца) што је уз бана боравио, учествовао у боју са Турцима [23]).

У исто доба од прилике, кад Богић, стиже у Храстовац и кнез Алекса Милићевић са писменом изјавом, којом се Херцеговци цару предају, и уједно Ботића апсолутно опуномоћавају [24]), без икакве нарочите опомене, ријечима: што год би се прихватио и учинио тај наш посланик при двору цесарскоме, то вас народ чини и свему је контен.

Ова изјава од 30. Маја 1738. а уз њу приватно писмо из Требиња о 1. Јунија исте године (дакле два дана касније писано), дају нам доста градива да упознамо вид који тада узеше прилике у Херцеговини [25]).

Већ смо наговијестили, како тадашњи народни покрет у Херцеговини не бијаше друго до велика завјера.

Турци наслућиваху нешто, али се не доумљиваху у којој мјери њихова власт подривена бијаше, и у каквом се озбиљноме положају Херцеговина налазаше.

Дубровачкој републици, ради њених трговачких интереса, није могло по вољи бити да се политички положај пограничних турских области у чем год промијени. Њој је било зазорно већ и прећашње напредовање млетачке силе, а тим више мораде страховати сад од Аустрије. Зато није ни чудо, што су Дубровчани „вољели Турком него крсту“!

Дубровачки поузданик у Бечу, Шишко Гундулић, извијести према томе одмах своју владу: да је дошао Богић Вучковић у Беч и да води војску на Херцеговину.

Писмо Гундулићево послаше из Дубровника Турцима у Требиње, који почеше истраживати. Добро се каже да у горепомснутом писму, Богићу управљеном: ако се изнађе, зло нама, а теби стана није ни у овој ни у принциповој земљи!

Баш у то вријеме находио се у Херцеговини и кнез Алекса Милићевић, кога пак Гундулић није споменуо био.

У истоме писму на Богића каже се, да већ не нађе никаква писма; а ако дође, да не иде скупа са Алексом, јер они у Херцеговини порекоше да је исти био с Богићем. Уједно пише у истом писму, да би при двору призвали „издајника ћесарскога (Гундулића) и „да би му запријетили, да би како угасио“, да исти отпише да се преварио; „и да би му рекли, ако би Турци што учинили Богићу, или једна душа погине од онога народа, да имаду они (Дубровчани) платити“.

Из свега се дакле види, да ни сад Турци не открише завјеру.

Да што боље и изворитије упознамо расположење и смјерове народа херцеговачког, пренијећемо овамо њеке ретке из изјаве, који ће нам показати да не само Турци, него заиста и Дубровчани и Млечићи имадијаху разлога, бити на опрезу, почем је овај знаменити народни покрет ишао за тим да не само сломије турско господство, већ да поврати земљи и давно изгубљено приморје.

Сласт нам је слушати јуначки говор српскога народа Херцеговине, а дивимо се простој љепоти језика.

Било би нам жао, ишта додавати бистром слогу народне ријечи, те зато ћемо овдје редом оне реченице изнијети, које су особито живахна израза:

„Предавамо се драговољно са свијем срцем и с оружјем нашим: ми и дјеца наша, пресвијетлој и узвишеној императорскога величанства крући . . .

дâти одговор нашем посланику од скупштине херцеговачке, кога смо радосно и весело примили; и вас се народ обрадовао, бивши стекли велика и милостива и славна цесара, себи господара; . . .

ми сада потврђивамо нашијем писмима, сва скупштина и народ, који се находи закона римскога и грчкога у држави требињској, клобучкој, никшићкој, пљеваљској, кључкој, љубињској, столачкој, благајској, мостарској, почитељској и љубушкој и осталијех мјеста, сви се предавамо драговољно . . .

и опета се вас народ препоручива да нас не би оставило пресвисоко величанство под турском области, зашто прошастога љета (т. ј. године 1737) *били смо се отели, нијесмо шли с њима* (т. ј. с Турцима) *на војску, надајући се неће ли одакле цесарско оружје међу нас доћи; сада Турци виде гдје се устависмо с готовијем оружјем, те су на нас узели зуб, једно што ми не идемо, а друго ни они не смију из градова бојећи се нас . . .*

и вас кришћанлук на све стране јест сиравап бити у помоћи . . .

и онај који би био заповједник аред војском (т. ј. цесарском) *да се има договарати с тијем нашијем послаником* (т. ј. Богићем), *кога не смемо у писму именовати . . .*

вас народ проси ону милост и жудбу коју би просио наш посланик . . .

и овај народ није јакостан другом службом, само својијем срцем и снагом и оружјем у свако доба вјерно и драговољно до своје капље крви . . .

ако Бог да када освојите ове стране, хоћете имати три скале (у латинском пријеводу: portus) *напоредо: једно ће бити ваша у Сутворини, друго Дубровник то јест Рагужа, треће Херцег-Нови принципов . . .*

Сада ријети, што наш паша говори. . . . . и ото вам покланьам хараче, да их нигда не давате, да се добро с Нијемцима бијете, а када Нијемце разбијемо, хоћу вам већу милост дати; ако ли тада не узидете на војску, потегнућу на вас војску и робити и сјећи и палити каконо и Нијемце . . .

сада ньих величанство зна које Турци оружје највише ирема вама спремају, коиља највише, али ће их ако Бог да, с помоћи божјом а заповједи цесарском, цесарски витезови и јунаци . . . све о Турке и о турске коньe поломити, уједно и вјерно и драговољно витешки и јуначки хоћемо Турке протјерати с помоћу божјом . . . проси и моли сва скупштина херцеговачка ньих цесарско величанство, ако бисте иочем мир учинили, да нас не оставите у невјерским рукама . . .

сада досиијевамо (завршујемо): *сва скупштина и сви се иокланьамо и лијепо хвалимо иреузвишеном имиераторском величанству и Бога за ньих молимо и печате наше ударамо . . .*

Под ову изјаву од 30. Маја 1738. ударено је 42 мухура (печата), по источанском начину, црним отиском; до њих стоје забиљежена 37 имена, а два имена дознајемо по самим мухурима, то јест: јеромонаси Виктор и Максим.

Међу печатима има једанаест латинским словима, сви остали су ћирилицом. Изјава је писана калиграфски, на великом табаку хартије, старинском ћирилицом (иницијалним словима), како се, до под измак прошлога вијека употребљавала у западним српским земљама, наиме у Босни, Херцеговини, Црној-Гори и Боци Которској. Та ћирилица доказује нам континуитет старога српскога писма.

Овдје је мјесто да напоменемо, да постоји још једна друга слична изјава од 29. Априла 1738, која се затекла међу фамилијарним списима, а коју је године 1786. тадашњи епископ Будимски Стефан Стратимировић послао цару Јосифу II. [26]).

Ова старија изјава је на хартији мањега формата него она од 30. Маја, али писана је истом руком. Садржина обију изјавâ готово је сасвим једнака; у првашњој изјави (т. ј. од 29. Апр.) нађосмо само једну реченицу, које нема у оној од 30. Маја, а то је: **комъ смо послании** (т. ј. Богићу) **дали в истокъ главъ ске наше жданіе.**

На изјави од 29. Априла пак има само 26 мухура, без икаквих доданих имена.

Биће да је првашња изјава замијењена оном другом од 30. Маја једино са формалних разлога т. ј. потоња добила је већи формат, лепше је писана а ударено је 42 мухура.

Изјаву херцеговачку коју је донио кнез Алекса, примио је Богић око половине или конца Јуна 1738., јер у то доба стигао је он у Храстовац. Прије тога Богић није имао ништа писменога уза се, јер кад је пошао у Беч „у оно вријеме по њим (т. ј. Богићу) није се могло писати“, вели изјава.

Главни рад дакле сада тек отпоче.

Од примања изјаве до одашиљања њезина у Беч протекло је два мјесеца дана. Из Херцеговине добио је Богић једино изјаву, и ништа друго. Уз оне ријечи којима се Богић апсолутно опуномоћава да уговара за Херцеговце, нема никаквих специјалних упутстава. Послије пак видимо да Богић изјави додаје **услове** (Puncta). Према томе судимо, да је Богић за оно два мјесеца састављао **услове**.

Услове или „тачке“, уз које народ херцеговачки хтједе да се подложи Аустрији, јесу укратко [27]) ови:

1. Врх све Херцеговине нека се постави губернатор од довољна угледа.

2. Народ православне вјере нека има слободу вјероисповијести; нека смије старе цркве оправљати, а нове по својој вољи и без икаква питања градити. Православни да имају два епископа (херцеговачког и црногорског), који ће имати јуриздикцију над свима манастирима и свећеницима свога подручја; који ће

самостално подјељивати парохије а без запреке вршити визитације. Клир да буде слободан од свакога реалнога и персоналнога терета. Црквама да се све поврати што у прошло вријеме држаху, а убоге цркве да се сходно дотирају. И католици да добију једнога или више бискупа.

3. Не само клир, већ и вас народ да је за увијек слободан од сваке контрибуције, десетка, коначења, запреге (Vorspann), и свакога другога терета ма како се називао. Нико, осим праве војске, да не стоји под јуриздикцијом (суђењем) војених заповједника. Али да су Херцеговци држани по заповијести на оружје устати и у рат поћи.

Капетанима и осталим официрима нека се у име њихове службе одреди сходна плата из земаљских прихода. Капетанима нека се уступе добра турских капистана, а кнезовима и подофицирима свакоме по једна турска кућа са принадлежном земљом.

4. Земаљски производи, који ће се извозити или продавати у царске или друге земље, да су слободни од малте, тридесетка и сличних дажбина.

5. Слобода завјештавања.

6. Слобода паше, дрвосјече, лова и точења.

7. Правосуђе нека врше парочити, од војених заповједника независни, магистрати, а призив нека буде само на губернатора.

8. Удовице, сирочад и убози да су слободни од свих ратних терета.

9. Царска војска, која у Херцеговину дође, да не чини никакве штете земљи.

10. Трговина и промет нека буду слободни, а без пристанка народа и његових официра да се не уводи никакав државни монопол.

Уз ово пак се Херцеговци подвезују:

11. да ће држати добар војнички заит, да ће увести саобразно одијело и оружје, и да ће подати раднике за постројиваље тврђâ.

На свршетку моли народ, по своме посланику Богићу Вучковићу, да се при склапању мира не остави под јармом турским.

Ове услове, претпоменуту изјаву и сходни меморијал [28]) уручи Богић бану.

Бан гроф Естерхазија отпреми ове списе 18. Августа 1738. из Храстовца у Беч, препоручујући молбе херцеговачке.

Из овога извјештаја банова још дознајемо, да су Херцеговци у договору били са Црногорцима, и да су за исте потраживали праха и олова за четири хиљаде момака. Црногорци су у почетку овога рата посјекли 300 Турака што из Ужица паши босанском у помоћ пођоше, а и у будуће спречаваће сусједне Турке да не помажу турској војсци против Аустријанаца. Надаље вели бан, да је Богић још молио да се ради подстицања Црногораца одмах на владику Саву, сердара Вука и војводу Савића управи писмо с увјеравањем особите царске милости [29]).

Ово заузимање за Црногорце донекле објашњује и оно помињање црногорскога владике у условима.

У одговор на свој извјештај доби бан Естерхазија од дворског ратског вијећа допис од 1. октобра 1738, у коме се изјављује да је његово величанство склоно да понуду херцеговачку прими и да затражене концесије у колико се год може одобри, а исто тако да се пошаље праха и олова за 4000 Црногораца; али пошто се из горњих списа не да разабрати, како да се до дотичних територија досиље, а пошто и није речено како ће Црногорци царској војсци да олакшају — то нека се бан о томе још потање обавијести [30]).

Овај одговор дворског ратског вијећа одгађао је дефинитивну одлуку; с тога пође Богић (послије четверомјесечнога боравка у Храстовцу) сад сам опет у Беч, да ствар поспијеши.

Упркос склоности за пристанак на херцеговачке понуде, текоше преговори доста споро. И ако у Бечу ради бијаху помоћи Херцеговаца, ипак се устезаху, јер

одашиљање царске војске у Херцеговину (што услов бијаше за устанак тамо), није се могло сад већ лако извести ни морем ни сухим; осим тога страховаху у Бечу да ће захтијев Херцеговаца, да се при склапању мира на њих обзира има, исти мир отештати. Пак и врх опсега и садржине привилегија дуга се договарања вођаху, јер што Херцеговци искаху, далеко је надмашавало оно што се мислило да се може одобрити. Херцеговци пак, својим искуством с Млечићима па опрезност упућени, не хтједоше без поузданих гаранција улазити у отворен бој с Турима [31]).

Вријеме протјецаше у преговарању [32]). Најзад, у трећој години ратовања, сагласише се странке.

У представци од 29. јуна 1739. предложио је „Hofkriegsrath“ цару, да се понуда прихвати и да се привилегије Херцеговцима подијеле.

У тој представци излаже се тјечај преговарања, износећи да су Херцеговци напокон одустали од захтијева да се прихвате у трактат мира, а пошто су изнова изјавили да ће они и њихови потомци имање и крв своју за цара жртвовати — то да нема већ приједреке а да им се не даду puncta privilegiorum како су овдје састављена, узимајући народ под превисоку заштиту. У прикљученом „Entwurff“-у за привилегије бијаху захтијеви херцеговачки у важнијим тачкама таковим дометцима сужени, како би се увећао уплив царев и дворских власти на управу земље. Поред свега тога бијаху предложене привилегије још увијек такове, да обезбјеђаваху земљи велику аутономију [33]).

Да је ствар посве докончана била, посвједочује чињеница да је осим вишереченога њемачкога „Entwurff“-а и латински текст привилегијалнога писма готов, а један пријепис Богићу уручен био, који се међу фамилијарним списима нашао.

Ово царско писмо доносимо у српском пријеводу на крају као исправу под I.

Привилегијално писмо има истих једанаест тачака како поднесени услови.

Богић је повјерењу народа задоста учинио. Ако велика мисао на посљетку ипак није успјела — то су криве друге чињенице, на које Богић утјецати није могао.

Цар Карло VI. још не бијаше врх горње представке своју коначну одлуку дао, а рат се сврши.

Пораз аустријске војске код Гроцке, у краљевини Србији, и пренагљени мир Биоградски од 18. септембра 1739., униште намах вас рад Богићев.

Представка од 29. јунија 1739. буде без икакве царске ресолуције дворском ратском вијећу повраћена, и тако изоста потпис на већ израђеноме привилегијалноме патенту за Херцеговину.

Према томе отпише „Hofkriegsrath“ дне 31. октобра 1739. Богићу: „понуда скупштине херцеговачке, да ће се под царском заштитом против Турака оружја латити, радо се сазнала, али није могућно то сад при закљученоме миру извршити. Што се тиче затражених привилегија, то ће се сваки могући обзир имати“ [34]).

Свршетак овога отписа је на први мах неразумљив, али помоћу писма од 1. јуна 1738. (исправа под III) мислимо да се добро да схватити. Мјесто из писма, које на оку имамо, гласи: заради Бога не стој ни час, ако не би било прилично ћесарском оружју међу нама, а ти упут ходи овамо; али без привилегија не иди . . . . . а кад год Бог да те моћ буде и нама послати оружје и помоћ, ако не ове године а оно до године, ако-ли не овога рата барем дако нашој дјеци услужи . . .

Из овога се јасно види, да су Херцеговци, ако ништа друго, бар привилегије хтјели постићи; а свршетак вишереченога отписа дворског ратског вијећа потврђује, да су се у Бечу Богићу за привилегије обећали били.

Овим отписом од 31. октобра 1739. сврша се мисија Богићева при царскоме двору у Бечу.

Видимо да Богић послије још два мјесеца стоји у Бечу — ваљда је још који корак учинио зарад привилегија.

Напокон прими Богић од дворског ратског вијећа пасош од 30. децембра 1739.

Оригинал се сачувао у породици [35]). Текст износимо на крају као исправу под IV. Садржина ове исправе доста је занимљива, и може да нас увјери да су у Бечу осјећали да их је Богић задужио. Прије свега се у име царево, и (како при свршетку пише) по његовој заповијести, вољи и мнијењу, наређује свима црквеним, грађанским и војеним властима, да Богићу у сваком погледу на руци буду. Затим му се дозвољава да успут (у Љубљани) за своју и својих пратилаца потребу четрдесет (двадесет пари) пиштоља и двадесет пушчаних цијеви купити и понијети смије. Напокон се наређује, ако би прије а послије, он или његова породица хтјели у Аустрију доћи, да се имају пропустити и у свачем њему или породици у помоћи бити.

Овдје је повратак уочен само као евентуалност, и ми судимо, да Богић и сам тада још није знао што ће од њега бити.

По потврдама (visum) санитетских власти на полеђини пасоша разабирамо, кад је Богић пошао на пут и куда је пролазио.

Након боравка од више од двије године дана (од јесени 1737. до јануара 1740.) у Аустрији, кренуо се Богић из Беча 20. јануара 1740. Путовао је преко Граца, Љубљане и Трста, а требало му је до потоњега мјеста свега петнаест дана.

За пут од Трста нема биљежака. Али није сумње, да је одавде бродом пошао пут Далмације, а сва је прилика: у Херцег-Нови.

По оружју што је понио Богић видимо, да се спремао управо у Херцеговину, јер за млетачку Далмацију није било тријебе оружати се.

Можемо се домишљати, да је пред сами измак године 1739. настала нова ситуација у Херцеговини.

У то доба мора да су тамошњи Турци већ дознали били за мир Биоградски, па у обијести стали прогањати оне на које подозријеваху. Сва је прилика да су Богић и Иван крадом прешли кући у Загору, а разабравши тамо прилике, дигли породицу и сретно је превели на млетачку страну [36]).

Потање податке за ове догађаје немамо; али то знамо да су Вучковићи тада избјегли из Херцеговине. Они бијаху по свој прилици посљедњи херцеговачки Стратимировићи.

Овај факат показује колико су истините биле ријечи у писму од 1. јуна 1738: пази, не изгуби пас а себе највише [37]).

Рад Богића Стратимировића користио је Херцеговини двојако: тамошњи Срби, православни и католици, први се пут, иза дуга времена, осјетише као цјелина; а та народска цјелина сачувана је тада (1737—1739) од безуспјешна крвопролића.

Аустрија пак имала је велику добит отуда, што јуначки херцеговачки мухамедовци не појачаше редове турске; ово излази из предреченога писма: од наших јех градова мало је пошло Турака, зашто се боје народа да их не изда.

III.

Упознали смо политичко дјелање Богићево, и сад је на реду његов рад: да подигне своју породицу из пропасти, која је њу стигла њега ради.

Али прије него што пријећемо на појединости овога другога и посљедњега одсјека живота Богићева, држимо да ће сходно бити, да прикажемо земљу која је сад по сриједи, а то је Бачка.

Бачка се земља простире између Дунава и Тисе, а те двије ријеке су јој међа са запада, југа и истока; на сјевер пак допире до преко Баје, Јанковца и Мар-

тоноша, неимајући тамо, према Куманији, никакву природну границу.

Плодна равница бачка имала је Срба становника још од давнине. У првој половини XV. вијека мора да се изнова много Срба доселило у мјеста која је у Бачкој држао деспот Ђурађ I. Бранковић; ово досељавање пак још је веће морало бити послије пропасти српске деспотовине 1459.

Послије битке код Мохача 1526. обладање Турци јужним дијелом Угарске, а и уз њих дошло је опет Срба у Бачку.

У другој половини XVI. вијека био је југ Угарске насељен поглавито Србима; али силни ратови толико су прориједили становништво, да су Бачка и Банат при поновном хришћанском освојењу (у другој половини XVII. вијека) већим дијелом запустјели били [38]).

Нови полет узе досељавање српско за ратовања године 1683—1699.

Године 1686. превео је капетан Новак Петровић једно пет тисућа Срба из Турске у Сријем.

Године 1687. добише 5—6000 католичких Срба (Буњеваца) дозволу да се населе код Сегедина, Суботице и Боње [39]).

Ово бијаху претече велике сеобе Србаља године 1690. под патријархом Арсенијем III. Чарнојевићем, који преведе читав један народ т. ј. једно 40,000 породица (до 400,000 душа) у Угарску, који се населе око Вараждина, пак на Сави, Дунаву, Тиси и Моришу [40]).

Новодосељени Срби добију војничку организацију, постану граничари. Институција „војене крајине“ постала је у првој половини XVI. вијека у Хрватској и Славонији за тамо досељене Србе, а ослањала се поглавито на српску задругу [41]).

Граничар био је ратар и ратник, а добро рече њеки стран историк, да су у Србина срасли били плуг и мач [42]).

*

Бачка граница постала је године 1702.[43]), а трајала је једно четрдесет година.

Угарски законски чланак 18. од године 1741. наређује, да се потиско-поморишка војена граница распусти т. ј. да се „војничка мјеста“ која се находе по жупанијама Бачкој, Бодрошкој, Чонградској, Арадској, Зарандској, опет Угарској врате и жупанијској јуриздикцији подвргну[44]).

Развојачивање отпоче године 1743. с распустом оба сегедиска хусарска пука и једне хајдучке регименте.

Исте године би распуштен „Потиски Шанац“ т. ј. Суботица.

Године 1745. престаше шанчеви Сомбор и Брестовац.

Године 1746. одбави се провинцијализација шанчева у Поморишкој граници, а године 1750. провинцијализовао се остатак потиске (бачке) и поморишке границе.

Да се Срби ради те преобразбе поњешто умире, постану Шанчеви Потиски и Петроварадински краљевским слободним варошима: Суботица (Maria-Theresiopel) и Нови-Сад[45]).

Нови-Сад основаше поглавито српски трговци, који се доселише из Београда при предаји тога града Турцима године 1740[46]).

Срби зазираху од провинцијализације, јер се бојаху жупанијске јуриздикције и властеоских земљепосједника; а тим више им бијаше промјена зазорна, е нова царица, Марија Терезија, још им није била потврдила њихове привилегије. Срби сад искаху потврду својих повластица.

Успркос приговора мађарских, буде издана Терезијанска конфирмација српских привилегија дне 18. маја 1743.

Овај успјех имадоше Срби да захвале једино томе, што су као храбри војници године 1742. не само аустријску земљу над ријеком Енсом (Горњу Аустрију)

од Пруса очистили, него шта више и већу чест Баварије заузели били.

Срби захтијевају године 1743. да се сазове народни сабор, еда би се потврда српских привилегија „по обичају“ обнародовала.

Тај „српски народни конгрес“ од године 1744. имао је прије свега двије задаће: присегу патријарха Арсенија IV. Јовановића, и свечану промулгацију новопотврђених привилегија народа српског.

Послије ова два чина, саставио је тај сабор своје жалбе, које од велике политичке важности бијаху по Србе у Угарској [47]).

Царица је Марија Терезија, на молбу Срба̀ља да се њихове привилегије не би закидале услијед инкорпорације границе у Угарску, издала 1. јула 1745. декрет, којим се изјављује и наређује: да Србима, који у Сријему, Дôњој Славонији, пак с обје стране Дунава, у жупанији Бачкој и Бодрошкој живе, остаје уживање њихових привилегија, које је царица 18. маја 1743. потврдила била; а инкорпорација да им не смије у ничему штете нанијети [48]).

Пошто смо се упознали с приликама у Бачкој, нарочито за оних десетак година (1740—1750) кад Богић и браћа његова дођоше, то ћемо се сад повратити к нашем главном приједмету.

Кад је Богић породицу био смјестио у Далмацији, пође он с братом Иваном у Беч да изваде донацију [49]); биће да је то било године 1742 [50]).

Преговори трахају од године 1743—1745. У први мах било је говора да се Стратимировићи настане у Славонији или Сријему [51]); затим се мислило да се њиховим „3—4 фамилијама“ уступи у Бачкој Мадараш (код Баје) или Брестовац (код Сомбора) [52]); а године 1744. буде им подијељен Сириг (код Новота Сада) и наређено да им се издаду „донационалије“ [53]). Али и од тога се опет одустало [54]), ваљда зато што је Сириг тада уживао православни епископ Бачки, Висарион Павловић.

Биће да се ствар уопће отезала ради прилика у Бачкој, гдје се провинцијализација бивше границе баш изводила. Напокон, године 1745. развојачио се крај између Сомбора и Новога Сада, а те исте године коначно се ријешило, да Стратимировићи приме Кулпин (Praedium Culpin) у Бачкој. Они онда мољаху да им се дозволи да тамо населе неколико стотина херцеговачких породица [55]).

Богић и његова три брата Иван, Тома и Никола добише селиште Кулпин, као краљевску донацију, са свима властеоским правима — а то с дипломом од 16. јула 1745 [56]).

Ово је по свој прилици прва донација из краљевске руке у жупанији Бачкој послије изагнања Турака; а Стратимировићи биће једини Срби православне вјере који су донацијонисте [57]).

Кулпин се помиње међу мјестима што их је у првој половини XV. вијека држао у Угарској деспот Ђурађ I. Бранковић; али године 1745. био је пуст, доиста „селиште“. Стари је Кулпин био изван данашњега села, а његови трагови још се знају.

Данашњи Кулпин основали су Стратимировићи. Власништво Кулпин обухватило је 10,000 јутара земље, а јутро је тада у Кулпину имало 1100 квадратних хвати.

Стратимировићи задржаше за себе 3200 јутара, те сваки брат доби 800 јутара.

Од остале земље (6800 јутара) одијелило се 80 сесија̄ (5120 јутара) њиве [58]), а друго оста као ледина.

Од ових 80 сесија припадало је сваком од четири брата по 20 сесија, које му даваху десетак [59]).

Поједине фамилије новоселаца добише које четвртину, које половину једне сесије; а према томе могло је бити једно 200 породица што се тада населило.

Донацију кулпинску испословаше заједно Богић и Иван, па с тога се они и помињу у дипломи пред старијом браћом. Уз Богића само се истиче Иван, а и њега је народ херцеговачки знао, јер у изјави о

предаји од 30. маја 1738. изријеком пише, да Богић и Иван имају „војску довести и упућење дати“. А у писму од 1. јуна 1738. опет стоји: „а Иван нека остане тамо (у Бечу), ако потреба буде од овуда (из Херцеговине) што обзнанити [60]). Из ових посљедњих ријечи види се, да је Иван способан био да с бечком господом опћи. Овоме још додајемо, да је Иван лијепо српски писао [61]), а то је свакако научио био још у Херцеговини.

Богић и Иван имадијаху аустријска војничка одличја, а то бијаху златне медаље на овратним ланцима. Богић имао је двије, а Иван једну таку медаљу [62]).

О посљедњим годинама живота Богићева не знамо ништа потање. Умр̈о је (свакако у Кулпину) 27. јануара 1752 [63]); а једва да је навршио педесету годину.

Богић је оставио два сина: Матеју, који је умр̈о бешчедан [64]), и Петра, од чије лозе још потомака има [65]).

Иван је надживио Богића. Од Ивана имамо још од године 1756. једну погодбу за аренду кулпинску [66]). али не знамо кад је умр̈о

Сазнавши прилике, под којима Стратимировићи из Херцеговине у Угарску пријеђоше, ред нам је сад да изнесемо како су се смјестили у својој новој постојбини.

Није сумње, да су прве куће новога Кулпина биле куће браће Стратимировића. На мјестима пак, гдје те прве куће стајаху, саградиле су се послије (ваљда о измаку прошлога вијека) повеће господске куће, које и данас (осим једне) још стоје. Насред Кулпина има пољана, звана Долина, правокутнога облика, а око ње стоје негдашње куће Стратимировића, пак православна црква, парохијални дом, српска школа и општинска кућа. Још назад тридесет година не бијаше на Долини других зграда. Међутим много се промијенило, и на мјесту, гдје једна Стратимировићева кућа

бијаше, сада стоји луторанска црква Словака̂, који се у Кулпину поред и послије Срба населише.

IV.

Не смијемо се растати с Богићем, а да не изнесемо још и оно што је он знао за поријекло своје породице.

Многи старински списи што пређе у породици бијаху, сад су растурени [67]). Међу онима пак које још у рукама имамо, находи се и спис чију ћемо садржину овдје објавити. Спис тај захваљујемо бризи Богићевој, да породица при промјени домовине сачува сномен о својој прошлости.

Речени спис садржава историју дома Башлина на латинском језику, а по пријеводу са рускога издања дјела Мавра Орбина (тако каже наслов).

Овај историјски дио пак гради подлогу за неколико редака, на њемачком језику писаних, с којима године 1744. четири Србина потврђују просто само толико, да су Богић и његова браћа од фамилије Балшине.

Ми смо испоредили латински текст списа с руским издањем Орбинове књиге [68]). Садржина списа слиједује Орбину готово до краја, изостављајући само Орбинов свршетак: да је Стефан Косача године 1442. ушао у Зету, али да су га Млечићи оданде изагнали [69]).

На мјесто тога Орбинова свршетка износи наш спис неке појединости, које потање описују судбину дома Балшина тобоже послије године 1442.

Дјело Орбиново је познато и сваком приступачно, а с тога изостављамо онај дио текста нашега списа који је црпан непосредно из Орбина. Свршетак списа пак, кога у Орбина нема, доносимо на крају као исправу под VI. Дотични латински текст гласи српски:

„Наиме године 1442., кад Ђурађ са својом војском из Зете против Турака према Расији иђаше, придођоше Млечићи, преотеше Зету и друге Ђурђеве области, не мање и Турију [70]) у самој Расији, јер њиховој великој сили он није био кадар са својима да се одуприје, својевољно се Турцима предаде, вољан да под заштитом великога отманскога цара мирно свој живот проведе. Скоро затим буду му по заповјести самога цара у држави Требињској три жупе дозначене наиме Загора [71]), Турани и Требиње, и двије пољане, од којих једна на вишем мјесту лежаше, друга на нижем мјесту обично Равно [72]) звана, обје у држави Гатачкој опстојеће, са повластицом великога отманскога цара, да Ђурађ не само буде изузет од сваке ствари (дажбине) и да ужива господство које је од својих (предака) наслиједио, него шта-више да буде и проглашен за најстаријега међу свима херцеговачким кнезовима; кад све ово Ђурђу би подијељено, и повластица издана из Расије, дође он са својом цијелом породицом у Загору што лежи у држави Требињској, гдје након мало времена умрије, оставивши за собом за насљедника свога сина Стратимира [73])."

Овдје се надовезује дакле на Ђурђа, сина Балше III., а наочито је, да се у томе незнани писац латинскога текста повео за руским издањем Орбинова дјела.

Него Ђурађ Балшић рускога издања није друго до заблуда преводиоца, јер се причање италијанскога оригинала Орбинове историје тиче Ђурђа Вуковића (Бранковића) — дакле на историјски дио списа не смијемо никакву цијену полагати. Али пошто знамо да породична традиција уопће не памти генеалошке појединости [74]), то нас та неисправност родословскога дијела не смије одвратити од њеке пажње за осталу садржину т. ј. за мјесности што се ту именују, које ако се не тичу Балшића, свакако се тичу Стратимировића, јер се фамилијарно предање оби-

чно врло добро сјећа очинске земље; те зато та имена свакако могу од користи бити по даље историјско истраживање.

Оцјенивши критички латински текст исправе, прелазимо сада на њемачки писано свједочанство, које има (за доба у коме је састављано) актуалан карактер.

У томе се свједочанству, не износећи никакве генеалошке појединости, напросто тврди: да су четири брата Стратимировића, што из Загоре у Херцеговину пријеђоше у Угарску, потомци Балшићâ.

При одређености ове тврдње имамо прије свега да упитамо: је-ли послије Балше III., кога историја добро зна, још Балшићâ било?

Ма да Орбини вели да се кољено Балшино угасило, ипак се поуздано рећи може: да Балша III. није био посљедњи Балшић.

Уз Балшу III. помиње се године 1421. њеки Стефан Балшић [75]), који је Балшу преживио и који је војевао у Зети још године 1430 [76]).

Послије тога — готово сто година касније — помиње се њеки Страцимир Балшић († 1516) [77]).

Истина да о овој двојици не знамо готово ништа друго до њихова имена — али и то је доста да се увјеримо, да Балшићи нијесу изумрли у првој четврти XV. вијека.

Покољења иду једно за другим, генеалошки слијед се заборавља, али главну чињеницу т. ј. поријекло памте фамилије, а с тога је и драгоцјено оно што нам износе њемачки писани ре́ци на поданку ове исправе,

Тај њемачки дио гласи српски:

Богић Бучковић Стратимировић и његов брат Иван, Томо, Милош у Херцеговини, у држави Требињској [78]), *у кнежини Загори* [79]), *и они јесу кнезови од фамилије Балшине, што ми овдје с нашим потписом и печатом посвједочавамо.*

Нови Сад 28. Маја 1744.

Андрија Новалић. *Јован Вукановић.*
Мишко Богићевић. *Вуко Секулић.*

Овдје се дакле само двоје потврђује: једно, да су Богић и његова три брата родом из Загоре; друго, да су они од лозе Балшине.

Ваља сада да се извијестимо, ко су ти мужеви што ту свједочише године 1744?

Прегледајући дјеловодне записнике у регистратури ратнога министарства у Бечу, нашли смо да године 1743: Андрија Новалић, Јован Вукановић и још „девет других“ из Сарајева у Петроварадин дошлих бјегунаца моле у Бечу, да им се изда „протекцијонал“ и „привилегија“ за њихову трговину и земљу [80]). Осим тога находимо име Вукановића и у погодби за аренду кулпинску године 1756 [81]).

Мишко Богићевић и Вуко [82]) Секулић пак биће по свој прилици другови првоименоване двојице, а ваљда су међу оном деветорицом што се горе помињу.

Чињеница да су Стратимировићи потомци Балшића мора дакле да је у првој половини XVIII. вијека у Босни и Херцеговини опће позната била.

Ред нам је овдје напоменути, да је исте традиције било, и ако нешто помућено, и код далматинских Стратимировића [83]).

Показали смо да је традиција о поријеклу Стратимировића опстојала у доба кад они прије̂ше из Херцеговине у Угарску, а изнијели смо је с намјером да побудимо на даље историјско истраживање.

Ђорђе Стратимировић.

НАПОМЕНЕ.

[1]) Miklosich „Slavischc Bibliothek“, Band II. Wien 1852. стр. 288.

[2]) Biografski podatci o knezu Bogiću Stratimiroviću“ u Bullettino di archeologia e storia dalm ta, godina 1894. стр. 36.

[3]) Узгред ћемо напоменути, да је у овоме рату учествовао и неки капетан Комнен Стратимировић. Он је био официр у служби цара Петра Великога, па се године

1716. из Русије вратио да војује на Турке. С препоруком владике Црногорскога, Данила, дошао је пред врховнога заповједника Ема, и буде примљен у млетачку службу. Капетан Комнен постројио је компанију пјешака, коју је одвео на важну пограничну тачку на Царинама, од куда је нападао на турске стране. Млетачке исправе хвале капетана Комнена као „храбра војника и смотрена официра“ (valoroso soldato e prudente ufficiale).

Капетан Комнен био је од огранка Јововића. О њему имамо пријеписе од дванаест италијанских исправа из времена од године 1716—1724.

[4]) Johann Langer „Nord-Albaniens und der Herzegowina Unterwerfungs Anerbieten an Oesterreich, 1737—1739“; Wien, 1880. стр. 9.

[5]) Langer, ibid. стр. 10.

[6]) Langer, ibid. стр. 11.

[7]) Langer, ibid. стр. 14.

[8]) Schwicker: Politische Geschichte der Serben in Ungarn; Budapest 1880., стр. 76 пише: „Граничарска милиција, која се на бојишту употријебити могла, бројала је године 1740., свега 45,615 момака. Осим тога остајаху у земљи једно 20,000 момака.

Кад се просуди, да је при смрти Карла VI. укупна аустријска армада само 82,572 пјешака и 30,972 коњика имала, онда сачињаваху српска милиција и пограничне страже већу половину укупне војске.“

Овдје још напомињемо, да је пред рат 1737—1739. било у „краљевини Србији“ 18 компанија „хајдука“ (српска милиција), а у Угарској да је саставио митрополит Вићентије Јовановић један српски хусарски пук.

[9]) Bullettino di archeologia e storia dalmata, година 1892., стр. 38: „la detta Famiglia Strattinovich, s sia Strattimirovich divisa presentemente in cinque Colonelli detti Jovovich, Lachetich, Simovich, Vuscovich e Jelich.“

За презиме Стратиновић ваља да овдје напоменемо, да нема ниједан примјер, да га је ико од далматинских и угарских Стратимировића употребљавао. Руски Стратимировићи пак употребљавали су га упоредо са старим именом. Према томе судимо да је фамилијарно презиме од Русâ на тај начин прекраћивано, па се, услијед везе руских Стратимировића са њиховом родбином у Херцег-Новоме, и тамо тај нови облик знао, те тако уђе и у предречени документат. Имамо из исте године 1793. родослов угарских Стратимировића (Летопис Матице Српске, књ. 143, година 1885., стр. 102—107) на коме су потписана и два сина (Петар и

Данило) оне у Кулпин дошле браће; ови се ту називаху унучима „Вучка“; а та тврдња не би тога ради стајала у опријеци с горњим италијанским списом, е исти нам не износи кад-ли су Вучковићи настали. Али поред свега тога увјерени смо, да године 1793. у Кулпину већ нијесу знали прâво име оца Богића и осталс браће, него да су се по диплому за властеоску донанију Кулпинску (Bogich Vucskovich à Stratimirovich), и по ликовима Богића и брата му Ивана, на којима свуда пише „Вучковић от Стратимировић“, повели, и по имену Вучковић изводили да им се дјед Вучком звао, не знајући већ тада да је Вучковић име једнога огранка.

Наше увјерење, да се отац Богића и његова три брата није звао Вучко, оснива се на томе, да није могућно у Србâ, да ниједан од осам унука тога тобожњега Вучка не би добио име дједове. Уз то још знамо да се Богић презивао и Петровић, а да је исти Богић имао сина Петра — те према томе држимо, да се отац Богићев Петар звао, а да је Вучко тек њеки предак Богићев био.

Петар Вучковић имао је четири сина, чија ћемо имена по старјештву поредати: Никола, Тома, Богић и Иван. Ова четири брата прешла су послије из Загоре у Херцеговини, у Кулпин у Угарској.

[11]) Летопис Матице Српске, књ. 142.; год. 1885. стр. 114.

Копија лика Богићева би израђена у Новоме Саду год. 1812., руком Арсенија Теодоровића.

Занимљиво је, да је у исти мах т. ј. год. 1812. преначињен и лик Иванов. Ево натпис који се находи на стражњој страни те копије:

ІѠАНЪ ВУЧКОВИЧЪ, БРАТЪ ВОГИЋА ВУЧКОВИЧА Ѻ СТРАТИМІРОВИЧЪ. ПРЄМАЛОВАЛЪ ИЗ ЖЄФАРОВИЧЄКА ОРІГІНАЛА 1744. ѴСТРОЄННАГѺ, АРСЄНІЙ ѲЄѺДОРОВИЧ Ѣ НОВОМ САДѢ 1812 гѡ ЛѢТА.

Обје копије (лик Богићев и лик Иванов) још су у фамилији; али гдје су оригинали, са којих би узета копија год. 1812?

Сва је прилика, да је митрополит Стефан дао преначинити слике; да је копије оставио дотичној кући, а оригинале да је узео у свој двор у Кулпину. Митрополит Стефан био је врло заузет за своју породичну прошлост, хранио је фамилијарне списе, а њему имамо да захвалимо и родослов угарских Стра-

тимировића. Послије смрти митрополита растурило се готово све што је он брижно прикупио био од породичних старинâ, па тако нестадоше и оригинали речених двају ликова, који ће се ваљда још гдје у Бачкој налазити.

[12]) Опис лика Богићева, од вјештог пера проф. Александра Сандића у Новоме Саду, находи се у Летопису, књ. 142., год. 1885. стр. 112—113

[13]) Ово прича митрополит Стефан у приступу к родослову. (Летопис. књ. 143. стр. 102).

[14]) Митрополит Стефан на истоме мјесту (т. ј. Летопис, књ. 143. стр. 107).

[15]) Bullettino, god. 1893., стр. 110, исправа под V.

[16]) У томе нас утврђује примјер који имамо за њекога другога Стратимировића (Данило) онога доба, који је одлазио у Босну да испитује њеке метеже, а то — како се изријеком у дотичној похвалници вели — о своме трошку. (Пријепис из млетачког архива).

[17]) Ову прву молбеницу на цара Карла VI. потписаше као посланици: Богић Вучковић и Алекса Милићевић.

Биће да је Богић потпис свога пратиоца и помоћника кнеза Алексе зато узео, како би молбеница с два потписана имена већу цијену добила, е он сâм тада у Аустрији непознат бијаше. Исто тако мислимо да је само тога ради, што су та два имена на првој прошњи забиљежена била, по канцеларијском обичају послије обојица именовани као посланици херцеговачки у привилегијалноме писму.

Ово смо с тога изнијели, јер из изјаве (исправа под I.) јасно произлази, да је у очима народа једино Богић посланик и пуномоћник био.

[18]) Langer, ibid стр. 15.

Латински текст ове прве молбенице доноси Langer на стр. 45—47.

[19]) Оригинал дописа од 10. марта 1738. нашао се међу фамилијарним писмима, која у рукама имамо.

[20]) Langer, ibid. стр. 15.

[21]) Langer, ibid. стр. 16.

[22]) Langer, ibid. стр. 24.

[23]) У властеоској дипломи изријеком се наводи, да се Богић у турскоме рату храбро и мужанствено поднио.

Латински оригинал донацијонога писма находи се у Ђорђа У. Стратимировића у Кулпину. Горе-приведено мјесто гласи: „signanter sub praeterito Bello Turcico, Sacrae praelibati Regni nostri Hungariae Coronae, Augustae item Domui, ac Majestati Nostrae Bonoquae publico non minus utiliter, quam strenue et viriliter exhibuerunt“.

Да су он (Богић) и његов брат Иван лично у рату учествовали потврђује још и породично предање, које је забиљежио митрополит Стефан (Летопис, књ. 143., стр. 103).

[24]) Langer, ibid. стр. 16.

[25]) Изјаву и писмо лично преписасмо и доносимо их на крају као исправе под I. и III.

[26]) Њемачки текст писма Стефана Стратимировића на цара Јосифа II. доноси Langer у својој често помињаној књизи на страни 53. Српски пријевод истога писма издао је проф. Сандић у Летопису Матице Српске књ. 143, стр. 111.

Ова исправа од 29. Априла 1838. находи се сад у Бечу у „k. k. Geheimes Haus-, Hof- und Staatsarchiv", гдје смо је потражили и прегледали.

[27]) Доносимо ово по Langer-у, стр. 19—21.

Латински оритинал има Langer на стр. 54.

[28]) Овај „меморијал" је друга молбеница, коју је Богић поднио; Langer је доноси на стр. 44. Богић се ту потписује: deputatus memoratae Nationis absolute plenipotentiatus.

[29]) Оригинални текст банова писма има Langer на стр. 47—49.

[30]) Langer, ibid. стр. 21.

[31]) Langer, ibid. стр. 22.

[32]) Овдје нас занима питање, којим се језиком Богић при овим важним преговорима у Бечу служио? Не вјерујемо да је, за доба свога бављења у Аустрији, њемачки језик научио био, али доста је сигурно да је италијански говорио — зато мислимо да су вијећања његова са господом у Бечу на италијанском језику текла, а то с тим више што је за времена цара Карла VI. италијански језик у дворским круговима у обичају био.

[33]) Langer, ibid. стр. 22—24.

[34]) Langer, ibid. стр. 28—29

[35]) У нашој је руци.

На полеђини пасоша има српски запис:

пасош богића вꙋчковића
од овскритрота, када е пошо
ислꙋжбе из бсћа.

(Овскритрот = хофскригсрат.)

[36]) За ово имамо донекле потврду. У родословском спису митрополита Стефана, у којем је године 1793. забиљежио све што се тада још знало за долазак фамилије, пише: да су се Тома и Никола, браћа Богићева, послије (док Богић и Иван у Бечу борављаху да изваде у царице Марије Терезије донацију за Кулпин) находили у бјегству од страха тур-

ског а са женама и дјецом које у Херцег-Новом, које у Подимотскоме у млетачкој области (Летопис Матице Српске, књ. 143., стр. 103).

[37]) По бризи која се у цијеломе писму показује за личност Богићеву, а и по посљедњим ријечима (дома ти је све здраво) рекли бисмо, да је писано од којега брата Богићева.

[38]) Schwicker „Politische Geschichte der Serben in Ungarn“, Budapest 1880., стр. 3.

[39]) Schwicker, ibid стр. 4.

[40]) Schwicker, ibid. стр. 15.

[41]) Schwicker, ibid., стр. 3.

[42]) Schwicker, ibid., стр. 4.

[43]) Schwicker, ibid., стр. 38.

[44]) Schwicker, ibid стр. 79.

[45]) Schwicker, ibid. стр. 123.

Послије постане и Сомбор (год. 1749.) краљ. слоб. варош.

[46]) Schwicker, ibid. стр. 76.

[47]) Schwicker, ibid. стр. 79—85.

[48]) Schwicker, ibid. стр. 105.

Царица Марија Терезија поставила је августа мјесеца исте године 1745. једну нарочиту „дворску комисију“ за решавање српских послова (Schwicker, ibid. стр. 102).

А послије, августа мјесеца 1747., буде постављена „Илирска дворска депутација“, која бијаше равноправна са другим дворским властима (Schwicker. ibid. стр. 108).

[49]) Летопис Матице Српске, књ. 143., стр. 103.

[50]) Прегледали смо дјеловодне записнике дворског ратског вијећа од године 1740—1745; пошто у њима име Богићево тек од године 1743. опет сретамо, то ће бити да се вратио у Беч 1742.

[51]) Exhibit-Protokoll pro 1743, стр. 1738; у регистратури ц. и к. ратнога министарства у Бечу.

[52]) Exhibit-Protokoll pro 1743, стр. 2154, 2788 и 2829.

[53]) Exhibit-Protokoll pro 1744, стр. 3087; у регистратури ц. и к. ратнога министарства у Бечу.

[54]) Exhibit-Protokoll pro 1745, стр. 512 и 1277; у регистратури ц. и к. ратнога министарства у Бечу.

[55]) Exhibit-Protokoll pro 1745, стр. 1246.

[56]) Латински оригинал находи се у Кулпину (види напомену [23]). Савремени српски пријевод имамо у својим рукама, а исто таки пријевод штампан је у Летопису Матице Српске, књ. 143, стр. 100—101.

[57]) Угарски се племићи дијеле на армалисте, куријалисте и донацијонисте.

Армалисте добише само грб; куријалисте још и кућу и њешто земље (курију), а то получише већином изслужени официри. Донацијонисте пак добише читав спахилук, и припадају феудалној властели (Lehnsadel)

[58]) Једна сесија имала је 64 јутра, свако по 1100 квадратних хвати.

[59]) Поглавита властелинска права бијаху тада: Племићи нијесу плаћали порез, али су зато морали учествовати у инсурекцији т. ј. у вријеме рата морао је сваки пунољетни племић ићи о свом трошку на војску; властелин примао је од својих сељака десетак, и вршио је над њима полицијско суђење (kleine Gerichtsbarkeit); властелин имао је право точења вина и ракије, и право патроната над црквом т. ј. право да предложи пароха, кога је владика дужан био потврдити; племићу је за грађанске парбе судио нарочити судац „Judex nobilium“, а за кривичне ствари само „краљевска табла“ т. ј. врховни суд краљевине Угарске.

[60]) Исправа под III.

[61]) Види на крају исправу под V.

[62]) У оно вријеме не бијаше у Аустрији других ордина до „Златнога Руна“; а златне медаље даваху се племићима и официрима за војничка дјела. Да је Богић двије медаље имао, а Иван једну, знамо по њиховим ликовима; једна така медаља находила се у породици још при крају прошлога вијека, како митрополит Стефан напомиње, додајући да су таке „колајне“ оба брата имали (Летопис, књ. 143, стр. 103).

[63]) Летопис Матице Српске, књ. 142, стр. 114.

[64]) Летопис, књ 143, стр. 103.

[65]) Ђорђе Урошев С. у Кулпину, и Владислав Радивојев С. у Новоме Саду.

[66]) Исправа под V.

Из те погодбе видимо, да су се Стратимировићи за првих десетак година што Кулпин држаху доста задужили били. Узрок томе биће њихова сеоба из Далмације у Угарску, и подизање новога села Кулпина.

Као вјеровници помињу се у погодби: господин Вукановић и барон Брњаковић.

Брњаковићи послије су се прозвали Bernátffy. Брњаковић, који се горе помиње, биће Фран (испореди: Bács-Bodrogh vármegyei Történelmi társulat Évkönyve, Zombor, IX., 1893, стр. 59).

[67]) Митрополит Стефан помиње у приступу к родослову фамилијарна писма (Летопис, књ. 143, стр. 103). Било

их је десетак и у породици пишчевој, од којих су њеколико још у њега, а шест од њих исправа примио је проф. Гаврило Витковић у Биограду.

Отац пишчев (генерал Ђорђе С.) предао је године 1874. — услијед интервенције проф. Јована Туромана и Димитрија Ђендића (вјерна пријатеља фамилије) — проф. Витковићу своју цијелу архиву (више од хиљаду комада списа) о години 1848—49., пак о години 1853., и још 6 документата фамилије С. на књижевну употребу. Професор Витковић написао и потписао је реверс, у којем се обвезује у свако доба све списе повратити. Пошто г. Витковић драгоцјени материјал што му се повјерио, никако није употребио, то га је отац наш више пута позивао да архив врати — али све узалуд!

[68]) Кніга історіографіи, початія имена, славы и разширенія народа славянского, через Господїна Мавроурбїна; Санктпїтербург 1722. — (Находи се у царској библиотеци у Бечу.)

[69]) Мавро Орбин, ibid., стр. 248

У оригиналу пак: Il Regno degli Slavi, Pesaro 1601, стр. 296.

[70]) Речица Турија извире из планине Космаја, а припада притокама Колубаре По речици зове се и онај крај Турија.

Има још једна речица Турија, која извире из Малога Јастрепца, а улива се у Источну Мораву. Ове податке о Турији захваљујемо доброти г. М. Ђ. Милићевића у Биограду.

Односно на горњи текст морамо напомонути, да је у дотичном латинском оригиналу при помену Турије њека збрка учињена. Млечићи нијесу могли отимати Турију· Главна је мисао у реченоме тексту (оригиналу) да је Ђурађ Балшић на Турке пошао, а да су Млечићи међутим преотели Зету. Из тога бисмо изводили, да се Турија и поминьање велике непријатељске силе требало да тиче ратовања с Турцима. Ово поткрепљује и тај моменат, да се одмах иза тога (без икаквога пријелаза) наводи да се Ђурађ Балшић подложио султану.

[71]) Загора је данас село од 18 кућа и 109 становника, она се помиње већ у XIV. и XV. вијеку; (ове податке захваљујемо доброти г. професора др. Константина Јиречека у Бечу, који нас још обавјешћује, да је Загора близу селâ Месарâ и Луга).

Пошто Загора у наше доба нема више до њеколико кућа· то је врло вјероватно да у средњем вијеку на тамошњем мјесту само њеки двори стојаху; а у почетку XVII вијека биле су у Загори ваљда само куће Богића и његове браће.

72) Једно Равно находимо на карти на исток од Гацког, на лијевој обали ријеке Пиве.

73) У латинском тексту каже се Stratimir, а то је свакако према новијем облику презимена (Стратимировић). Доиста би у новијем језику српском сад већ нестало име „Страцимир“ морало гласити Стратимир, подлегавши истоме гласовноме процесу као и оно од њега постало и још опстојеће презиме.

Данас кажемо за „Влкан“ и „Влкашин“: Вукан и Вукашин; исто тако ваљало би рећи умјесто Страцимир свуда. Стратимир.

74) Тако н. пр. угарски Стратимировићи динас не би ништа знали за њихову генеалошку везу с Богићем, да није срећом митрополит Стефан назад сто година родослов саставио.

75) J. Schafarik: Acta archivi Veneti, Belgradi 1860. II. стр. 31. (Stefanus de Balsis.)

76) Чед. Мијатовић „Деспот Ђурађ Бранковић“, I. стр. 181—182.

77) Luccari: „Annali di Ragusa“, Ragusa 1790. стр. 221—222: „In questo tempo (1516) Strascimir Balsa, che signoreggiava una parte di Zenta, facendo uscire i Turchi si salvò a Ragusa e quivi morì e mancò (?) in lui la famiglia Balsa molto potente in ambedue le Zente, qual ebbe principio ed origine da Balsa il vecchio, suddito e vassallo di Urosc Nemagna Imperatore di Servia intorno gli anni 1367.“

Лукаревић родио се 1551. Писао је своје дјело у истоме стољећу. Он је дакле у своје доба посве добро могао дознати, да је њеки Страцимир Балшић у Дубровнику умро; али да је с истим изумрла и лоза Балшина, то Лукаревић тада (послије једно 70 година) није могао поуздано знати — с тога ову задњу тврдњу схваћамо тек као субјективно мнијење његово.

78) „Herzogdumb Trebinskoij“ биће збрка превођиоца, јер ту је и Херцеговина (Herzogdumb) и Требиње; испред „Trebinskoij“ фали свакако ријеч „држава“, како и у изјави од 30. маја 1738. стоји.

79) Ријеч „Commando“ схваћамо у административном смислу, зато држимо да је српски било речено „кнежина“.

80) Exhibit-Protokoll pro 1743, стр. 1565, у регистратури ц. и к. ратнога министарства у Бечу.

81) На крају, исправа под V.

*

[82]) Да је Секулић Херцеговац, то посвједочава име Вуко, е је то облик који се само у Херцеговини и Боци Которској налази.

[83]) F. A. Galvani: „Il Re d'Armi di Sebenico", Venezia 1884. I. стр. 129, пише: „Giovovich, d tti anche Stratimirovich, e più anticamente Strasimirovich, ripeterebbero la loro origine da Strasimiro Cernovich conte di Zenta."

Исту ову традицију находимо у италијанској исправи од 21. августа 1782., којом кнез-капетан Александар Долфин у Трогиру потврђује грб далматинских Стратимировића (прије-пис из млетачког архива у нашим рукама).

Традиција ова у толико је помућена, што се ту Страцимир држи за Црнојевића. Ово се пак лако објашњује тиме, да се за посљедња два стољећа у млетачким крајевима на Балшиће већ заборавило било, дочим се још добро знало да су и Црнојевићи господари Зете били, те су презимена побркана.

I.

Изјава народа херцеговачког од 30. маја 1738.

Римскомѹ цесарскомѹ, такожде и шпанскомѹ, ѹнгарскомѹ и боемскомѹ превзвишеномѹ царскомѹ и цесарскомѹ величествѹ покланѣемо се и предаваемо се драговоино (тако!) са свиемь срцемь и с орѹжиемь нашимь ми и ѣеца наша пресвиетлои и ѹзвишеноі инператѹрскога величества крѹни. Сва скѹпцина и народь од ерцеговине, кои сѹ закона римскога и грчаскога; од сада сви ми за них величаство ске бога молимо да им бог да добрѹ срећѹ и wбласть; дâти одговорь нашемь посланикѹ wд скѹпцине херцеговачке, кога смw радостно и весело примили и вас се є народ обрадовао бивши стекли велика и милостика и славна цесара, себи господара; видећи инператѹрско величаство свитованіе и милостиви наѹкь да бисмо стали ѹ мирѹ и сигѹри с нашием wрѹжиемь приправни, и тако есмо справна орѹжиа, бѹдући тѹрско насилие чинило сигѹрат нам према крстѹ; а бивши имала рать с крстианскиемь непријателомь наићча царства, ние право ни пристоино да оволики народ диже

свое орѫжие према крстѫ, нити да остае под тѫрском области; а бѫдѫћи вашемь царствѫ на вратима, есмо послали нашега посланика да прикаже народскѫ жѫдбѫ двору цесарскомѫ; и ѫ оно вриме по нимь ние се могло писати, бѫдѫћи далеко докле цесарско орѫжие надво (тако!) изаће. и боећи се мира зато смо послали чоека комѫ се море вировати; и ми сада потврћикамо нашием писмима, ска сквпчина и народь кои се наоди закона римскога и грьчаскога ѫ држави требинскои, клобучкои, никшићскои, пљевалскои, ключкои любинскои, столачкои, благаискои. мостарскои. почителскои, и любушкои и осталие мистаа (тако!), сви се предавамо драговоино, ми и наша ћеца, с нашиемь срцемь и с орѫжіем и животомь инператорскомѫ величаствѫ; и опета се вась народ препорѫчика, да нас не би остакило превисокое величаство потворском области, защо прошаствога лета били смо се отели, ниесмо ишли ш нима на воискѫ, надаюћи се неће ли одакле цесарско орѫжие међѫ ни доћи; сада тѫрци виде ће се ѫстависмо зготовиемь орѫжиемь те сѫ на ни ѫзели зѫвь, едно цо ми не ићемо а дрѫго ни они не смиѫ из градова боећи се нась; а ми есмо се ѫстрашили, толико пѫта прие рата есмо се предавали принципѫ венецианскоме и нашѫ кр пролиевали, пака када се помире. остави нас потврцима; зато к ніемѫ нећемо ер нас пѫца тѫрцима; зато како доће орѫжие инператорскога величаства. хоћемо га драговоино дочекати и бити мѫ ѫ помоћи, и вась крстианьскь на све стране ест спрабань бити ѫ помоћи; само како почме жито падати, да би воиска дошла, защо ће тѫрци носити жито све ѫ градове како цо пада, а када снесѫ неће имати ца наша воиска ести; и коликогоћь хоћете воиске међѫ ни послати, ако хоћете доста, крѫхом се не стараите, ако ли и мало море намь поднieти; а та (тако!) нашь посланикь зна свеколико цо требѫе и кѫдиер има с воиском доћи; он (т. ј. Богић) и неговь брать (т. ј. Иван) има коискѫ довести и ѫпѫћеніе дати и они кои би био заповидник пред воискомь да се има договарати с тиемь нашимъ посланикомь кога не смиемо ѫ писмѫ именговати (тако); защо да би се договарали да ѫпѫте како иде и да нась авиза

да моремо дочекати сигѵри, и сваки народ наибрже насто ѣкти сваки свои градь затворити; и ѵ исто дока инпе-ратѵрско величаство вась народь проси онѵ милост и жѵдбѵ, коиѵ би просио нашь посланикь заради овога народа, да би инператѵрско превисоко величаство показало савршенѵ радость то есьт народскѵ словодѵ и провелѣниа. знадѵѣи инператѵрско величаство ѡви именговати градови по хер-цеговини сви сѵ по кршима и по тврьѣама и ови народ ние ѣкостань дрѵгомь слѵжбомь само своиемь срцемь и снагомь и орѵжиемь ѵ свако доба верно и драговоино до свое капліе крви, ако би инператѵрско превзвишено величаство вишели да би се на нась кои дрѵги краліева спремао, словодно море инператѵрско величаство одговорити нась и приказати нароцка (тако!) писма, како смо се предали драговоино; ако бог да када освоите ове стране, ѡћете имати 3. Скале напоредо: едно ће бити ваша ѵ сѵторини, дрѵго Дѵбров-никь то есть рагѵжа треће херцегь нови принциповь, све три напоредо, кое ће ви милие бити ѵ едно доба него по босне и херцеговине; и ціо гоћ би се прифатио и ѵчинио та нашь посланикь при дворѵ цесарскоме то вась народь чини и свемѵ е контент; кои се посланикь врло народѵ фалио и писао како е лиепо примліень и дочекань, за кое се вась народь покланьѣ и лиепо фали инператѵрском ве-личаствѵ; сада риеть ціо намь паша говори. ће насѣ види да се од воиске ѵстависмо зготовиемь орѵжиемь; своиемь устима рече: ере не ићете на воискѵ, рано, ото видимь да се уставлѣте све од ланскога ліета, пака и сада; али кам се кѵнемь тѵрскомь вером, ако на нась ће ниемци ѵдаре, хоћѵ вась гонити све кои гоћ море пѵшкѵ носити, нећѵ ниеднога ѵ кѵћи оставити, и ото ви покланѣмь ха-раче да и нигда не давате, да се добро с ниемцима биете; а када ниемце разбиемо, хоћѵ ви већѵ милость дати; ако ли тада не ѵзидете на воискѵ, потегнѵћѵ на ви воискѵ и робити и сиећи и палити каконо и ниемце; ошь рече: рано, ото ће намь доћи помоћ и захира на дѵброк-никь, веће валѣ када се ѡд воиске ѵставлѣте, да захирѵ пратите и войсци пѵть прочистите; зато просимо и молимо превзвишено цесарско величаство, да би брзо послали вои-

скѫ и орѫжие, да овѫ краинѫ затворимо, да не дамо пролазити помоћи ни захири ако доће; сада нихъ величаство зна кое тѫрци орѫжие наивише према кама спремаинѫ, копиѣ наикише али ће и ако бог да с помоћи божиомь а заповиеди цесарском цесарски витезови изнаци с помоћи божиомь све о тѫрке и о тѫрске коніе поломити. ѫедно и верно и драговоино витешки и юначки хоћемо тѫрке проћерати с помоћи божиомь; заповиеди цесарскомь хоћемо цесарскѫ колю пѫнити и верни мѫ ѫ сваком делѫ бити, и бога за нихъ величаство молити; и оне кои бѫдѫ пред воиском нашом, хоћемо га слѫшати и ніеговѫ заповьед ѡбслѫживати, и све ніегокѫ волю пѫнити и верни мѫ ѫ сваком делѫ бити ми и ћеца наша; — проси и моли сва скѫпщина херцеговачка нихъ цесарско величаство ако биште почемь мир ѫчинили, да нась не оставите ѫ неверским рѫкама, оволики кршћанлѫкь море; превзвишено величаство цесарско. сада доспиевамо: сва скѫпщина и сви се поклањѣмо и лиепо хвалимо превзвишеномь инператѫрскомь величаствѫ и бога за нихъ молимо и печате наше ѫдарамо.

(м. п.) поп ноко даниловић
(м. п.) милош танкарић
(м. п.) леонтие копривица
(м. п.) михаило петровић
(м. п.) вѫко милићевић
(м. п.) михаило кѫлаш
(l. s.) михаило николић
(м. п.) поп ћеорћие лазаревић
(м. п.) данило завалац
(м. п.) секѫо миросављевић
(l. s.) мато ивић
(м. п.) ћѫрица комленовић
(м. п.) лѫка кѫзмановић
(м. п.) стипан петровић
(м. п.) васил лазаревић
(м. п.) цветко одавић
(м. п.) михаило миоевић
(м. п.) тодор вѫковоевић
(м. п.) тодор батинић

(м. п.) никола воиновић
(l. s.) стоиан дѫлаћ
(м. п.) стоиан вѫиновић
(l. s.) илиа милиновић
(l. s.) вѫко милѫтиновић
(l. s.) нико лѫчић
(l. s.) тодор вѫић
(м. п.) сава анћелић
(м. п.) милинко вѫков
(м. п.) лѫка радѫловић
(м. п.) косто даниловић
(м. п.) поп саво перовић
(м. п.) мића копривица
(l. s.) нико томић
(м. п.) никола милићевић
(l. s.) симо бошковић
(м. п.) сава вѫков
(м. п.) ристо раиковић
(м. п.) на печату чита се: „виктор іермона“
(м. п.) „ „ „ „ „максим іермона трєбнц 1734“*)
(l. s.)
(l. s.)
(м. п.)

У Херцеговини маћа на 30. на 1738.

На особитом листу, који завој бијаше, пише споља истом руком као и изјава:

Римскомѫ царскомѫ и цесарскомѫ такођерѣ и шпанскомѫ и ѫнгарскомѫ и воемьскомѫ царскомѫ и цесарскомѫ превзвишеномѫ и премилостивомѫ инператѫрскомѫ величествѫ са ѫмилѣниемь и с нижаишимь поклонѣниемь сеи писание подати се ва царствѫюци градь бечь столно место с тихимь и с нижаишимь поклонѣниемь.

Напомена. Српски оригинал находи се у регистратури ц. и к. ратнога министарства у Бечу под: 1738 October 22. Exp. Интерпункција је од нас допуњена.

---

*) т. ј. Максим јеромонах Требињац.

II.

Привилегијално писмо цара Карла VI. за Херцеговину

(од године 1739).

Ми Карло итд. итд.

Свима и свакоме, ма којега сталежа, степена, реда, вјероисповијести, достојанства, занимања, преимућства, а нарочито поданицима који под отманским јармом стјењу, који ово сагледају, читају или читати услушају, нашу цесарску милост и свако добро!

Обзнањујемо свима и свакоме, како смо принуђени да изнова ратујемо већ трећу годину с непријатељем хришћанскога имена, да ћемо настојати не само да отклонимо помоћу наше војске све опасности, пустошења и расељења народа у нашој љубљеној краљевини Угарској, у нашим сусједним јој насљедним покрајинама и у земљама што леже уз њих, него да ћемо се и са свом снагом старати за опће добро и спокојство народâ који су божјом милошћу повјерени бризи царској. А пошто с особитом ревношћу тежимо да вјерним сљедбеницима хришћанске вјере што под турским јармом стјењу прећашњу слободу повратимо; и пошто су се „скупштина“ и народ Херцеговине, или Херцештва Св. Саве, и римскога и грчкога вјероисповједања, ког тишти варварски јарам, уздајући се у нашу цесаро-краљевску благост годину дана назад по својим посланицима, нашим вјерним љубљеним Богићу Вучковићу и кнезу Алекси Милићевићу, повјерили нашој заштити и вјери уз изјаву највеће поданости и уз обећање да ће устати на оружје против заклетога непријатеља православне вјере, као и против свакога непријатеља нашега преузвишенога аустријскога дома; и како препокорно молише, ради што свечанијега свједочанства наше милости и заштите, да им се премилостиво одобрење слиједећих привилегија са цесарокраљевским дипломом потврди — то обнађосмо за добро, с обзиром на племените мисли предречене хри-

шћанске скупштине (заједнице) и народа херцеговачког, и с погледом на искреност, с којом се, по њиховим за то правоваљано опуномоћеним реченим посланицима, нама подложише, изјавише и обећаше; да предреченој молби премилостиво удовољимо и да овдје, пошто смо се с нашим царским дворским ратним вијећем договорили, то силом овога цесарскога диплома потврдимо.

Услијед поузданога нашега знања, наше цесарске моћи и угледа наше власти, а никако иначе до уз изричну претпоставку и увјет, да ће виперечени народ херцеговачки своме обећању одговорити, да ће нашој заповијести и вољи, пак ако разлози потребе и добробити захтијевали буду, и нашој цесаро-краљевској војсци драговољно слједовати; да ће се у боју јуначки и храбро поводити, а уједно да ће и очито посвједочавати свој племенити дух и поданичку вјерност — благоволили смо ове од нас заискане, слиједећим редом приказане привилегије премилостиво подијелити. И то

Прво: да ћемо, чим се узмогне, милошћу божјом, среством мира, или силом оружја, Херцеговину или Херцештво Св. Саве нашој моћи подложити, над том покрајином једнога врховнога поглавника или управника поставити, који ће кадар бити да народом влада и управља, и кога ћемо с потребном пуномоћи и влашћу провидјети, али који ће вавијек и једино од нашег превисоког расуђења и свиђења зависити. Надаље одобравамо

Друго: да ће херцеговачки народ грчкога обреда, без да га ико спријечава, смјети своју вјеру исповиједати и свршавати, да ће своје цркве слободно смјети оправљати, али нове тек по премилостивој нашој дозволи подизати, да ће моћи себи епископе своје вјероисповијести и језика (уз искључење сљедбеникâ друге вјероисповиједи), по обичају и реду бирати, како је то и у другим нашим покрајинама, и да ћемо на оне кандидате за владичанство, који нам се предложе, увијек призрења имати. Надаље одобравамо епископима реченога народа — којих само два смије да буде (ако

им је издржавање обезбиједјено), наиме Херцеговачки и Црногорски*) — пра́во, да постављају све друге свећенике по манастирима, градовима и селима, да поддјељују парохије, које без ичијег утјецања по својој сопственој власти надгледати могу; напокон, да ужи-вају сваку власт над свећеницима и црквеним особама, тако да се нико који би другом свећеном или свјетовном сталежу припадао, не смије мијешати у ствари цркве грчке вјероисповијести, нити у суђење придржано архијепископу и епископима њихове вјероисповијести; и да им не смије нико судити уколико се наиме тиче црквених или особних ствари, ако нијесу у затвору, под глобом, са нарохије или достојанства свргнути, или под другим којим неприличним поступком — до наше речено дворско ратно вијеће, чијој их власти и суђењу подвргавамо за свјетовне ствари. Исто тако нека су све свећене особе по манастирима, градовима и селима ослобођене од свакога намета, од сваке дажбине краљу или заповједнику, од свакога данка, десетка, пореза, запреге, војевања, стражења — а и њихове породице нека су исто од свега слободне. Равним начином хоћемо се постарати, док више пута именовану Херцеговину опет предобијемо, да се поврате црквама сва добра и имања која имадијаху за доба наших претпасника у краљевству Угарском**), а која сад Турци прихватише; ако пак која црква не би имала сходно издржавање, то ћемо је обдарити са турском земљом.

Истим начином хоћемо, да и римо-католичким Хришћанима буде исповиједање њихне вјере слободно и неповредно, да имају власт једнога или више епископа слободно бирати, па да и подједнако уживају све горе-речене привилегије, слобоштине и уступке.

---

*) У њемачком „Eiitwurff“-у стоји намјесто „Црногорски“ „Hersiogrot“, а то ће бити „Херцегов-град“ т. ј. Херцег-Нови; а доиста се с почетка и мислило на-њ

**) т. ј. под угарским карљевима

Треће: Еда би и свјетовни сталеж народа Херцеговачког искусио благодат хришћанске владавине спрам варварске отманске тираније, то овдје изјављујемо да га ослобођавамо од свакојега данка, десетка, пореза, запреге, дажбине, као и намета, и то у сврху, како би често именовани народ и његови синови, унуци, праунуци и сви потомци за увијек држани били што драговољније и вјерније служити наш преузвишени аустријски дом, у свако доба и на свакоме мјесту, при свакој потреби и на сваку заповијест, и устајати на оружје, сходно своме писменом обећању и присези вјерности.

Надаље одобравамо да буде правило, да речени од нас именовани поглавник, врховне капетане, капетане, кнезове и остале часнике (официре) нижега степена, из самога народа, по претходном и вјерном испиту лица и њихових способности, бира и поставља, а то тако, да се докле-год међу домаћима и урођенишима способних и заслужних буде, ниједан чин, за који би се они искали, не подјељује каквом страницу. Напокон нека народ херцеговачки ужива све слободе, слободштине и привилегије које је под својим прећашњим краљевима имао; а уједно с најстрожијом заповјећу налажемо нашим војеводама, посадским заповједницима, и свему царскоме војинству, да не нарушавају мир често споменуте „скупштине“, да се не мијешају у њене послове, суђења и друге обичаје, и да своју власт не распростиру врх тога народа (с изузетком пак војникâ и оних који посаде и посадску војску надгледају).

Ако би пак овај народ у ратно доба ван своје отацбине морао војевати, то ће му се храна и свака друга потреба давати. За случај пак ако се мјеста која прије Турци отеше, опет повратила буду, онда ће државна управа капетане и друге часнике снабдјети с платом, према њиховој у нашој служби посвједоченој ревности и према заслузи, и то по степену њихових чинова; а равним начином хоћемо се постарати да предобивене земље прећашњим власницима повраћене буду, а на-

властито онима који услиједъ најезде и недјелâ турских бездомни осташе, ако се драговољно поврате. Надаље наређујемо, ако се предобију и дођу под нашу власт сâд турска ѕимања, да се иста подијеле ради бољег издржавања капетанима, кнезовима и другим нижим часницима, ако су служећи нас показали да су вјерни и храбри војници, и да се све преда без ичијега приговора у њихову и њихових потомака властитост, по правици и по расположају њихових врховних главара.

Исту милост чинимо и другим домороцима који су лишени земље и кућâ, као и странцима који у Херцеговину дођу да у нашој војсци служе или тамо пребивају. Напокон хоћемо да народ и часници реченога народа буду слободни од сваке приватне службе нашим управницима посадских мјеста. Наређујемо надаље

Четврто: Сопствене алодијалије *), које се у Херцеговини разносе или продају, да су слободне од тридесетка, земљарине и свих других дажбина; али да се ова слобода не може распростријети изван међе исте покрајине, тако да за све што би се са стране у земљу донијело, ваља подмирити дажбину која је у дотичном предјелу већ установљена.

Пето: Еда би се благе намјере наше душе све то боље упознале, премилостиво допуштамо да свак своје имање и добра коме драго слободно завјештати може, а да, ако остане законита порода, било мушког или женског, исти све непосредно насљеђује; ако пак ко умрије без завјештаја или насљедника, нека сапосједници имају благодат насљедства, уз одржање прáва удовицâ, како то домаћи закон одређује. Не мање наређујемо

Шесто: Да буде овоме херцеговачком народу слободно жирење, дрвосјеча, паша, риболов и умјерен лов, без икоје запријеке или наплате. Исто тако

*) т. ј. земаљски производи. У латинском оригиналу повеље стоји „Allodia“; у „тачкама“ од Богића С. н. латинском језику поднесеним пак стоји „allodiatura“; а у њемачком „Entwurff“ пише „allodialien“.

Седмо: Нека буде правило, да заповједници не распростиру своју јуриздикцију на друге ствари осим војених; за то хоћемо да се поставе за криминално и грађанско суђење, за вођење парница и склапања уговора, плаћена поглаварства, која ће независна бити од наших војених заповједника; за та поглаварства могу се узимати и народни часници, а судиће се по пра́ву наше угарске краљевине — али под увјетом да се глобе за оне добро употребљавати имају. Призив (апелација) иде једино на врховнога народскога поглавника, а да би исти лакше и брже своје послове могао вршити, то ће он тога ради изабрати и придружити себи помоћнике из народа. Равним начином одобравамо

Осмо: да се оскудници, удовице, сираци и друга сиротиња не смију никаквом војеном службом оптерећавати.

Девето: Ако наша цесаро-краљевска војска по милости божјој у Херцеговину улегне, не ће она смјети чинити народу ни најмање штете нити квара. Али, чим наша војска у покрајину уђе, не смије народ већ оклијевати а да се не подложи, те да буде сматран за нашега вјернога поданика; ако би пак напротив Херцеговци, преко надања, оклијевали да устану на оружје против Турака, онда ће се са њиховом отаџбином поступати као са каквом ином непријатељском, мачем заузетом земљом, а они ће се сматрати не само за бунтовнике, него биће и вјечно држани као подјармљени непријатељи.

Десето: Хоћемо да народу херцеговачком трговина у свачем слободна буде, и то тако, да се не уважа никакав монопол без заједничке приволе часника̑ и народа. А све вишеписане привилегије, слобоштине и уступке подјељујемо милостиво једино народу скупштине *) херцеговачке, који живе у тој покрајини од међе Босанске па до Млетачких, Дубровачких и Арбанашких крајева. Томе пак насупрот

*) т. ј. заједнице.

Једанаесто: хоћемо да се исти народ нама сасвим подвеже, и ми га озбиљски на то опомињемо — како је од своје воље изјавио — да се научи доброме поретку и војничкоме заиту, да набави себи сличну одјећу и једнако оружје, да по посадама бесплатно пода работнике за своју муницију, да у доба мира, бољега и непрекидноga вјежбања ради, доставља за своје посаде наобред један дио својих војника, како би своју вјерност посвједочио и што боље се оружју обвикао, и достојним се показао наше цесаро-краљевске милости и заштите под коју често помињани народ узесмо, и да буде справан вавијек на храбра дјела.

С тога благохотно подјељујемо горе испричане привилегије, уступке и слобоштине истој заједници, пуку и народу херцеговачком, католичкога и грчкога обреда, и хоћемо да остану у свему и у појединим тачкама неповријеђене и неприкосновене, да се код реченога народа строго на њих пази.

За вјеродостојност и већу снагу овога привилегијалнога писма, заповиједамо да исто с потписом од наше руке и с нашим већим и тајним цесаро-краљевским печатом снабдјевено буде. Дано . . .

—

Напомена. Латински оригинал находи се у регистратури ц. и к. ратнога министарства у Бечу. Оригинални текст штампан је у књизи: Nord-Albaniens und der Herzegowina Unterwerfungs-Anerbieten an Oesterreich, 1737—1739, von Joh. Langer, Wien, 1880., страна 60—66.

III.

Писмо из Требиња од 1. јуна 1738.

Гнѕ богићѣ вѣчковићѣ.

чѕдимо се, како е они чоек од овѣда пошао, никаква гласа не имамо, не знамо ели здраво прошао; овамо е иоще све мирно до сада; а када смо се препали· има ѕ кечѕ еден

кластелин из дѫбровника. име мѫ є шишко гѫндѫла, писао є ѕ дѫбровник: оће дошао богић кѫчковић и води воиск ѫ на хрцеговин ѫ, и послао є ћесарска писма главарима: веће чѫваите да бисте ѕитили; — и тѫ сѫ книг ѫ послали тѫрком ѕ тревине ономадне казао османага ћатовић кнез ѫ лѫци кѫзманов ѫ *), и почели сѫ изискивати, ако се изнаће зло нама, а теби стана ние ни ѕ окои ни ѕ принципови земли; веће овзнани двор ѫ ћесарском. да би призвали тога издаиника ћесарскога кои воле тѫрком него крст ѫ да би мѫ заприетили да би како ѕгасио да пише да є ѕ хфал ѫ (тако!) писао, да є чѫо да сѫ дошли од ерцеговине да ищ ѫ воиск ѫ, ма да сѫ депѫтати оцрне горе и од брда а видивши вас ѕ бечѫ, да є ѕ фал ѫ ѕзео; и да би мѫ рекли, ако би тѫрци цио ѕчинили богић ѫ али една дѫша погине од онега народа, да имад ѫ они платити; овзнани гн ѫ бан ѫ, да на нега сви тѫрци ид ѫ, када питамо на ков ћете стран ѫ. говоре: на кашега оца бана; — од наше градова мало є пошло тѫрака, зашо се кое народа да и не изда а пака дрѫго оцрногораца велико зло отѫрака чине и они и брћани; али нам све говоре: остали сте сада ако нас разби кавринь или нам ѕдри на градове, сви ћете одити за то; — заради бога не стои ни час ако не би било прилично сада ћесарском орѫжь ѫ мећ ѫ ни, а ти ѕпѫт оди овамо; али без провелећиа не иди, зашо народ двоѫми имали сѫ мисао ћесарско величаство примит нас, а када бѫде нам испѫнио наш ѫ жѫдб ѫ, оћемо се ѫздржати; а кадгоћ бог да, те моћ бѫде и нама послат орѫжье и помоћ. ако не ове године, а оно до године. аколи не овога рата, барем дако (тако!) нашои ћеци ѕслѫжи: када сте се затрѫдили и овом. радимо да би ћесарско величаство испѫнило жел ѫ народ ѫ: бесебе никаквие книг ѫ не шали и када доћеш немои скѫпа с алексом доћи, огласило се да є долазио, пака смо рекли да с тобом ние; ниша се не би знало да та невѣра ние писала; твога кона цио сѫ ти га отели козворника (тако!) васи (тако!) пошао, познали га

*) „кнез Лука Кузманов“, биће Лука Кузмановић, који је потписан на изјави од 30. маја 1738

тврци в сараевв да е твои пака св кћели писати паши в требине. пака скочили дрвги кои св ти приатели и одседочили (тако!) на мекћеми да си га продао и тако се вгасило; веће оди цо прво мореш да ви се вгасило. а пака ћеш ако бвде потреба опета поћи; ако ли бог да те могла бвде и воискв сада, то боле и тако вама да дођеш наприеда да се договоримо; босна е врло гладна, много жито из арбание прошло на двбровник и на сваторинв и воиске али свакоаке; да смо се смиели повздат в ћесарскв помоћ, кћели смо све подавити, мали (тако!) се не смиемо прво заповиедати; а авлати (тако!) цо гоћ бвде да си вповт овамо а иван нека остане тамо. ако потреба бвде одоввда цо а обзнанити; пази, не изгвби нас, а себе наивише; то ти пишемо они кои и прво; дома ти е све здраво.

на 1 ивна, в требинв.

1738.

—

Остраг на писму пише:

—

да се преда гнв богићв
Квчковићв,

гће квде.

—

Напомена. Српски оригинал налази се у регистратури ц. и к. ратнога министарства у Бечу, под истим званичним бројём као исправа под I.

Интерпункција је од нас допуњена.

Савремени латински пријевод штампан је у књизи: Nord-Albaniens und der Herzegowina Unterwerfungs-Anerbieten an Österreich, 1737—1739, von Johann Langer, Wien, 1880., стр. 58.

IV.

Пасош Богићев, издат од Дворскога Ратнога Вијећа дне 30. декембра 1739.

Von der Röm: Kayserl: auch zu Hispanien, Hungarn, und Böhaimb Königl: Maytt: Unseres Allergnädigsten Herrns wegen, werden Alle, und jede Geistliche, und

Weltliche Obrigkeiten, Landsassen, Unterthanen, und Getreye, wie auch alle Hoch- und Nidere Befehl- und Kriegs-Leuthe, zu Ross und Fus, was Nation, Würde, Standes, oder Wesens die seynd, hiemit erinneret, das Fürweiser dieses, der: von d. Communitet Herczegovina einige Zeit her allhier gestandene Deputirte Bogich Vuckovich (....) Haus zurűckzukheren, unterwegs aber für seine und deren seinigen nothdurft Zwanzig paar Pistollen und sovill Flinten-Läuffe zu Laybach oder der Orthen einzukauffen, und dahin mitzunehmen willens seye; Demnach an obbemelte alle und jede freundlich gesinnend, denen dem Löbl. Kays. Hof: Kriegs-Rath untergebenen aber in Höchstgemelten Kays. May. Nahmben ernstlich befehlend, das Sie nicht nur allein gedachten Deputirten Bogich Vuckovich sambt bey sich habenden sachen, allenthalben sicher, ohngehindert, und ohnaufgehaltener Durchkommen und passiren, sondern auch im Fall Er, oder dessen Famille über kurz od. lang widerumb von dannen sich begeben, und die Kays. Länder betretten solten, denselben sowohl, als gedacht seine angehörige ohne anstand repassiren, Ihnen einige Verhinderung, beschwehrnus oder widersaz nicht zufügen, weniger von anderen solches zu beschehen verstatten, dargegen Villmehr in der hin- od. etwo erfolgenden rückh-reyss allen gut, genaigt, und beförderſamben willen, Vorschub, und assistenz erzaigen, und beweisen lassen wollen und sollen; An dem wird Höchst-gedachter Kays May. gnädigster Befehl, wille und mainung vollzogen. Crafft dessen der Kays. Sec(....) Sigl herunter gestellt worden. Actum Wienn den Dreyssigsten Monaths-Tag Decembris im Siben Zehen hundert und neununddreyssigsten Jahr.

(L. S.)

Ex Consilio Bellico,
Die et anno ut supra.
Aug. thom. f. h. Wöber m. p.

V.

Погодба за аренду Кулписку дне 1. новембра 1756.

†

wвзнанвиемо свакомв славномв свдв и племенитием господаром, ће ви се wво писмо приказало, да мв се море виеровати и за правв истинв држати: како ми ниже именовати продадосмо нашв аренд кблпинскв, што имамо взимати wд нашега села; и wвв нашв аренд продадосмо господинв варвнв брнаковићв ћствре за 10 година за 3000. форинта. рекосмо: за десет година за три хиладе форинта; и wво продадосмо за нашв великв потребв бивши ми одавна дважни дрвгием господаром, а не имали чиме изплатити; и ми иесмо молили господина варвна брнаковића, иесмо се погодили wд наше добре воле за речень горнв свмв; и wво да се развмие, да иесте наша аренда, wсвем вбкановића, сваке годиие по шестотина форинта. и wво све шестотина има взимати господин брнаковић; и wво има взимати в два пвта в години, то иесте wд шест миесеци по триста форинта до дрвго шест миесеца триста форинта; и за wво се wблигирамо изплатити годинв по годинв докле изађе негов термен — десет година — и да не има нитко wд нашие синова или синоваца штогоди сметати господинв брнаковићв али мв чинити какав трошак; бивши га ми молили в нашв великв потребв; толики коигоди wд наше фамилие чиниw мв какв свђенв или какав трошак, ми се wблигирамо бранити и платити, бивши wви новци взети за свие,

а за двг кблпински, како показвив наше wблегацие, кои св изплаћене; и wва аренда почине за господина брнаковића wд года 1756 wд првога новембра; и ако би wво wстало иза мене неплаћено — — да могв наши синоки и синовци поштено — — wвв погодвв изплатити, како ие погођено;

года 1756. новембра, први, в кблпинв.

(М. П.) иван вбчковић: стратимировић с. р.
(М. П.) Iwаннъ Θомїчъ с. р.

*

† Данилъ Ѳоминъ
† Іѡванъ николинъ

Coram nobis
(L. S.) Joanne Pribék, J. Cottus Bacsiens. or. Judice m. p.
(L. S.) Stephano Lad Horváth, ejusd. J. Comitatus Jurassore m. p

---

Напомена. Српски оригинал находи се у писца ове студије.

Јован (боље: Иван) и Данило, синови Томе Вучковића Стратимировића, и Јован, син Николе Бучковића Стратимировића, јесу синовци Иванови. Чин Јована Прибека гласи, нескраћено, Illustr. Comitatus Bacsiensis orbariali Judice.

Интерпункције готово и нема у оригиналу, те је овдје допуњена.

VI.

Свједочанство од 28. маја 1744., о поријеклу Стратимировића.

Anno autem 1442., quô Ge rgius cum suo excercitu Zentâ adversus Turcas Rassiam versus progreditur supervenerunt Veneti, potitiq's sunt Zentâ, caeterisq's Georgij provincijs nec non Turiae ispa Rassia, quorum ingentibus copijs hic minime valens cum suis resistere, se sponte Turcis tradidit, optans sub magni Othomanni Caesaris patrocinio vitam suam pacate deger- *(нечитка ријеч)* mox jussu ipsius Caesaris in Provincia Trebigne Pagi tres assignantur Zagora videlicet, Turane et Trebigne, binaeq's planities, quarum una in loco superiori sit, altera in inferiori loco vulgo Rauno dicta, ambae in districtu Gatzense existentes cum privilegio summi Othomanni Caesaris ut Georgius non solum ab omni re sit exemptus suaq's nobilitate, qua a suis habet fruatur, quinimo ut pro seni re omnibus Herzegovinae Comitibus, Comes habeatur: quibus omnibus Georgio assignatis, ac privilegio tradito

Rassiâ cum tota sua familia Zagoram in provincia Trebigni sitam venit ibiq's brevi tempore mortem oppetijt, et superstitem sibi filium Stratimiram successorem reliquit.

Bogith Wutschkoviz StratiMiroviz und sein Bruder Ivann Thomo Millosch in Herzogdumb Trebinskoij, in Comando Sagorij, und sie seyndt Fürst Von der Familia Balsinae, welches wir hiemit mit unser unterschriftt, und Bethschaftt ferttigung attestiren Sig: Peterwardeiner Schanz d. 28. May: 744.

(l. s.) Андрија Новаличъ *c. p.* (нечитко) Novaliz

(l. s.) Иwван Вѣкановић *c. p.* Jovan vukanoviz

(м. и.) Мишко Богићевић *c. p.* Misko Bogischeviz

(l. s.) Вѣко Секѣлићъ *c. p.* Vuko Seculiz.

Напомена. Спис је од влаге страдао, те је мастило изблиједило; ипак се све може читати, до неколико редака, опет њемачки писаних, који послије ова горња четири потписа долазе. Али толико разабрасмо, да се у тим нечитким ретцима понавља горња њемачка потврда о поријеклу, и да пријевод (Translation) са српскога језика потврђују са својим печатом и њемачким потписом: Secula Vitcoviz, Obristlaitnant, и још њеко који се зове Johann, али чије презиме не можемо прочитати.

Биће да је тај Нијемац својом руком приведене њемачке ретке писао, а Витковић да их је по српскоме говору оне четворице свједока преводио.

У ријечима Trebinskoij, Sagorij (Загори) Balsinae (Балшине) осташе дочетци српске деклинације.

У својеручним српским потписима Вукановића, Богићевића и Секулића, писано је слово *в* као четверокут. Андрија Новалић пише обично *в*; исти пише име своје „Андрија“ с неким необичним јота, које излази горе врх других слова, налик на дуго латинско *s*.

Новалићев печат има слиједећи грб: штит, а у њему рука с кривом сабљом; над штитом шљем с круном, а из ове ниче јелен; уз круну стоје слова *A* и *N*.

Вукановићев печат има слова *I. A. V.*

Богићевићев печат има слова *M. B.*

Секулићев печат има слова *V. S.* под круном.

Печати потпуковника Витковића и онога Нијемца имају грбове, али сад већ нијесу јасни.

Оригинал се находи у нашим рукама.

КЊИЖЕВНОСТ.

„УЧИТЕЉЕВЕ ЗАБЕЛЕШКЕ“. Низ примерā из васпитачког рада од Сретена М. Аџића, предавача нишке учитељске школе. Прва нишка штампарија Ж. Радовановића 1894. Цена 1·50 дин. или круна.

—

Морамо признати, да је већ од дуже времена наступио неки застој у нашој педагошкој књижевности. Велика је ретkост, да нас обрадује по које опсежније педагошко дело. А то збиља није најутешнији знак за наш рад на том пољу.

Истина, боље је радити мало на ваљано, него навaљивати на публику књигама слабије или лоше вредности. Али код нас имаде погодаба, да се више доброга пише у педагошкој струци, него што је то данас случај. Па шта је узрок тој нашој непродуктивности? — Али — да пређе преко тога.

Тај застој прекинут је не давно двема појавама, које дођоше у брзо једна за другом. А то су књиге, написане у кругу народних учитеља у Србији. Прва је књига: „Најобичније грешке у настави и васпитању школском“ од Ј. Миодраговића. О њој ћу већ изрећи своје мишљење. Друга је књига, којој горе исписах наслов. Сада сам дакле рад да о њој коју рекнем.

„Кад сам постао учитељ, одмах сам отпочео с овим белешкама. Обично сам бележио одмах по свршетку наставе, док је догађај још свеж у свести. Што сам више бележио, то сам све више заволевао и све више ценио овај посао. Бележећи ове догађаје, ја сам увидео, да тек на овај начин човек буде принуђен, да о њему интензивно размишља. Сада сам скупио све растурене штампане забелешке у једну целину,

додао две нове и једну проширену. Тако су постале ове „Учитељеве Забелешке“ — вели писац у предговору.

Ова књига изнаша нам дакле доживљаје у школи, као најлепшу илустрацију учитеља, који ужива лепо поверење и љубав својих ученикâ. Књига је важна већ и с тога, што се на свој особени начин бави са приликама искључиво српске школе. Несумњиво је, да ћемо у својој струци и школи поглавито тако напредовати, ако будемо помно изучавали школске и уопште просветне прилике на нашем рођеном врелу и огњишту.

У књизи је 25 обрађених забележакâ, које су груписране овако: I. Моралност (6 ком.). — II. Опхођење (6 ком.). — III. Ред (5 ком.). — IV Настава (8. ком.).

Са незнатним изнимцима све ове слике имају искључиво васпитну сврху. Па и оне из четвртог одељка све су готово проткане и задахнуте тенденцијом, како школа треба васпитно да утиче на ученике. Овај моменат је од особите важности. Код нас је скоро јединствен случај у педаг. књижевности, да се писац бави са питањем, како да се у школском раду васпитни принципи пресађују и примењују непосредно на сâм практички живот. Обично се теоретично расправља о нераздруживој заједници васпитавања и настављања у школи. Али како да се та теорија у праксу приведе, слабо је до данас таковиx радовâ. И тај моменат збиља ванредно подиже вредност овој књизи.

Ауторитет и међусобна љубав с једне, а отворена поверљивост с друге стране најглавније су полуге за успевање васпитног рада у народној школи. Небројено је згодних приликâ, да се учврсти овакав одношај између учитеља и ученика. Само је — на жалост — још мало наставникâ, који на ту страну управљају своје мисли и настојање.

Нема сумње, да нам ове белешке износе у истини оно, што се збиља догодило у дотичној школи. Ми овде немамо посла с предлозима, жељама, или тек заснованим идејама о томе, шта да се учини, па да се постигне овај, или онај успех. Пред нама су живи примери, који се тако често могу поновити код наше деце. Само је невоља, што нема ко, да их

изазове и свагда да их корисно употреби у интересу боље будућности наше омладине.

Имајући то на уму, па читајући оне лепе згодице из фактичког школског живота, осећамо, како из такове школе провејава нека блага струја, која нас испуњава нежном питомином и симпатијом. Опажамо, да је у свакој школи посве друкчја душевна атмосфера. Нема вам ту оне натуштености и стојичког мргодљука на учитељу, а још мање преплашености и подмукле притворности код деце.

Ево о томе и примера:

Писац је опазио, да је код његових ученика пушење прешло готово у страст. Да се види, којим је путем учитељ пошао, да их одвикне од те навиде, вредно је прочитати целу забелешку: „Оставите дуван“ (стр. 54—76). Карактеристично је, да није ради тога никога казнио. Прибегао је моралној сили. А ова — вешто употребљена — обично и брже и темељитије лечи мане, него уобичајено насиље. Зададоше сви — и учитељ и ученици — поштену реч, да не ће нико пушити до установљеног времена. А при крају школске године позва учитељ децу, која хоће, нека се запишу у „Споменицу“, да не ће пушити ни преко целог распуста. Само мали Васко не хтеде у ово друштво.

„При записивању долазише сви редом. Том сам се приликом са сваким по нешто нашалио. Сва школа беше огрезла у неком срдачном расположењу. Само је Васко ћутао и видело се, да му је тешко, што није учесник ове опште радости... Кад је на њега дошао ред, ми га прескочисмо и некако шала попусти. Један од другова рече тихо: „изљуд!“ Васко више није могао да издржи, већ зајеца из дубине груди, па кину у плач. По том је дуго плакао, тихо и скривено. Нико га није тешио.“

Није ли зар ово тако дирљив призор, у коме је тако живим бојама изражена слика моралне снаге, као васпитног фактора?

И успех је постигнут, како се само могло пожелети. Писац вели: „Можда за то имам највише да захвалим оној срдачности и љубави, која влада у односима између мене и мојих ђака.“ — Не можда, него зацело. Па где су школе и

учитељи, који би у сличним приликама постигли трајнији успех ма каквим претњама, страшилима, грдњама, па ма и читавом поворком разноврсних казнâ?

Из забелешке: „Правила о пристојности“ довољно је, да репродуцирам у главном примедбу на стр. 98.: „Једном сам причао басну, како су тице бирале цара. После те приче на дан-два на игралишту завуче се неко дете са стране под мој велики шал. Ђаци повикаше: „Господине, сакри се царић орлу под крило!“.. Испод шала истрче Мирче, па стаде викати: „Цр, цр, цр!“ Од тада смо га сви звали „царић“. У цркви, чим му је зима, он се начини царић, па престоји целе службе уза ме под мојим шалом.“

Ригорозни учитељи рећи ће, да је то смелост и прекорачивање оних границâ, које ради учитељева угледа морају да деле млађе од старијих. Али ја баш у томе видим најлепше јамство за сигурни успех у школи и оне искрене учитељеве привржености према школи, без које су узалудни сви учитељеви напори. Где би ми данас стајали са школом, када би сваки учитељ хтео и знао, да освоји оваку љубав и срдачну отвореност својих ученика!

Још је лепих сликâ, које поткрепљују, што горе рекох. Али овде није ни место, нити је од потребе, да их све изређам. Ко их све у целости прочита, уверен сам, да се неће кајати. А те су забелешке: „Две забране“ (стр. 103—117). — „Сâм сам крив“ (стр. 208—212). — „Помрачење месечево“ (стр. 238—247). Одавде је вредно забележити Миланове речи учитељу, које тако лепо цртају искрену, праву синовљу доброћудност и наивност: „Па, господине, кад нећете да се играте, а ви ми придржите ову књигу!“

Но ипак најдирљивија је слика ове врсте она под насловом: „Нова школа“ (стр. 41—53).

Сваки ће већ из овога увидети, какав је дух владао у школи, о којој је реч. За такову школу брезовина зацело не расти. С тога је од интереса, да свратимо за час пажњу и поступку, како се деца одвраћају од зла пута.

На 120. страни у белешци: „Две казне“, изречена је лепа истина у речима: „Казна ретко кад поправља, а најмање, кад је кривица учињена више неотице. Казна, опорост и стро-

гост праве само опорите и окореле зликовце. Казна увек понижава — гради од образа ђон, а од срца — камен, па ма се она састојала само у прекорном погледу.“

Ову истину да побију, усиљаваће се само они „педагози“, који у своме раду несу имали никад потребитог стрпења, или несу могли да ногоде пут, којим се може поуздано проучавати дечја нарав, њихов живот, индивидуалност и т. д. Дакле поред оваког поступка с децом, поред оваке узајамне поверљивости, искрености и дружевности, наравно, да су ту казне врло ретке појаве. Како пак ваља казнити дете, показује баш у тој слици пример са Блажом.

Други, опет красан пример је у белешци: „Издевање имена“ (стр. 127—138) о томе, како може у школи промишљеним начином да се избегне силна љутња и кажњење. А што је најважније, тако се штеди и меки дечји осећај од затупљивања и равнодушности.

Како се код нас обично лечи у школи издевање имена међу децом? — Прво је на реду забрана; онда долази претња па кажњење, почев од најмање, па редом, а каткод и без реда до најтеже казне. И шта се тиме постигне? — Привидно нешто, а у истини почини се за васпитање много штете, а нимало користи. Зато би врло добро било, да наставници и васпитачи по више пута помно прочитају ову забелешку, да о њој премишљају, да доживљаје и сами бележе. Уверен сам, да ће се тако на скоро сваки зачудити лепом успеху и олакшици у раду.

Могао би, наравно, изнети и више лепих цртица из књиге примера ради. Али то би ме далеко одвело.

Зато после овога биће од користи, да упозорим вредног писца и читаче и на понеку нескладност у овој, иначе ваљаној радњи. А ту дужност ћу да извршим тим радије, што искрено желим, да оваки послови буду што потпунији.

Поћи ћу редом по књизи:

Прва белешка је: „Нађена лопта“ (стр. 3—5). Ту је испричан случај, како је Миленовић нашао Кодину лопту па — ма да је знао чија је — ипак је не хтеде дати.

По моме схваћању овде је погрешка у томе, што се учитељ изгубио у опширном моралисању. Стара је истина, да

деци импонира дело и пример. — речи су само кора и љуска. А штогод је ових више, све су даље од дечјег срца. Писац је и сâм показао лепим примерима и речима, како и он дели исто ово мишљење.

„То већ нико не ће порицати, да пример, живи пример, вреди много више, но голо саветовање“ (стр. 8). Тако сâм писац.

Колика је пак сила у делу и штедњи на речима леп је доказ и пример у случају са Блажом („Две казне“ стр. 122).

У толико ми је дакле чуднија читава она придика Миленовићу, што је хтео да затаји туђу лопту. Ово моралисање заузима у књизи читаву једну страну; а цела забелешка заузима три стране. Али зато се успех код Милиновића не да ни из далека сравнити са постигнутим успехом код Блажа. На овоме видимо оног часа, како је наступио читав преокрет у целој његовој унутарњости. А на Миленовићу не опажају се од читаве оне придике баш никакве последице. Исто је тако писац зашао далеко у моралисање хвалећи Стојана, што је вратио чичи нађен нож („Немој туђе“ стр. 11).

Пета забелешка носи наслов: „Освета и крађа“ (стр. 21). Поводом једне незнатне крађе стаде учитељ причати деци доказујући, како то мора да боли свакога, кад види, да му је нестало ствари, коју воли и која му је потребна. У тој причи вели се, како је учитељ једном покупио капе крадљивцима и сакрије је их. Хтео је тако, да осете, како је то, кад њима нечега нестане. Деца, наравно, ударе у плач, кад се видеше без каûа. Онда прича: вели: „... после нико није хтео ником ништа да украде, па сви били добра децу, а доцније добри и поштени људи.“

Прво ми се не свиди, што је овде подметнут учитељ, да игра улогу крадљивца Друго је — много важније — што је испричан врло сумњив, управо неприродан успех. И ова приповетка спада међу оне чудотворке, којима, усљед јединог само случајчића и најокорелији грешници постају у часу сутри анђели. Оваке приповетке нагло губе кредит готово свуда. Зато треба и децу штедети од њих. Сила људских навикâ и психолошки закони најбољи су докази, како је ровита подлога оваким приповеткама.

Писац вели: „Мој план у теорији мени се допао!“ — У теорији, верујем. Али пракса друкчје говори. Из саме ове слике дознајемо, да она иста приповетка ипак није успела, да иестане краће у школи. Напослетку строго узев, цела ова забелешка не би ни спадала овамо. У њој нам се не казује никакав доживљај из пишчеве школске праксе, као што су остале забелешке.

Исто је тако и са забелешком: „Велики грешник“ (стр. 77—86). Размишљања и назори у њојзи су хвале вредни. Али и њој није право место у овој књизи. А зашто? — Из предговора и готово свију других забележака јасна је пишчева намера, да нас упозна у књизи са свијим доживљајима из непосредне учитељске праксе. То нам особито потврђују већ цитиране пишчеве речи из предговора: „Обично сам бележио одмах по свршеној настави, *док је догађај још свеж у свести*.“ Али у горњој слици о *таким* догађајима нема ни словца.

Још једно. У чланку: „*Читање*“ (стр. 230 - 237) није ми потпуно јасно, како се поступа, да сва деца *на глас* прочитају по 3—4 пута задан чланак из читанке. Читање у хору сигурно није; јер се види, да га не довршују сва деца у исти мах. Биће дакле, да је то оно полугласно читање у друштву, без обзира на брзину, на такт, интерпункције, нагласак и т. д. То мора да је као оно зујање у кошници. Ако је збиља тако, онда се ја с тим начином не могу сложити; јер се њима може мало добра постићи.

Пре свега учитељ није кадар контролисати, да ли збиља читају сва деца. А друго, и ако читају, то у оном зујању и брујању ретко ће да које дете пази и на смисао прочитанога, — читање је дакле без садржине. Напослетку, не пазећи на интерпункцију, на значење сваке речи и природни нагласак, губи и само читање своју праву вредност. Ако се пак помишља само на окретност механичког читања, добит је отуда врло сумњива. По моме назору и пракси, механичко читање не сме се делити од логичнога; јер се тако изазива одвратност од читања.

То су, ето, у главном моје примедбе на ову ваљану књигу. Вршећи тиме своју дужност, држим, да сам тако уго-

дио и жељи вредна писца. Јер он вели: „Ко би од пошт. читатељâ имао времена и воље, па би му јавио, шта му се у овој књизи нарочито није допало и шта јесте — било у појединостима, или у општте — тај би ме веома задужио... И најмање саопштење биће за ме од важности.“

Ово је заиста лепо и хвале вредно. Таке речи одају човека, који искрено тежи, да усаврши своје умне производе према отвореној, беспристрасној критици. А тако се користе — не само писци, него је у добитку и сама наша општа заједничка ствар.

Писац спомиње у предговору, да имаде до 70 бележакâ, које кани све издати. Према томе имали би да очекујемо публиковање и осталих 45 сличица из школског живота, које ће, без сумње, бити исто тако лепе и корисне, као и ових 25 комадâ.

Овој пишчевој одлуци мора се сваки радовати, не само зато, што је ова врста рада у нашој педагошкој књижевности нова, него и зато што су исте забелешке пуне корисне поуке, па и зато, што је већина занимљива и за саме нестручњаке

Али не сме се овде превидети још једна важна добит од оваког рада Захвални стрпљењу, труду и педагошком такту пишчевом, представљена нам је у овој књизи душа српске деце онако, каква збиља у истини и јесте Ми видимо пред собом децу у њиховој отворености, потпуној безазлености и поверљивости без икакве притворности и затајивања. Ми их гледамо у школи, на игри и шетњи, на улици и у пољу у правој њиховој слици. А оваке појаве дају нам драгоцено градиво за врло интересантно проучавање дечјег света уопште, а специјално наше деце. Таково градиво, у обиљу прикупљено, довело би нас до дефинитивнога закључка о томе, каква је главна карактеристика нашег омладинског живота, какви нагони, тежње, одлуке преовлађују њоме и т. д. Но осим тога, што би прикупљањем оваког материјала дошли до лепе згоде за интензивније изучавање наших васпитних приликâ, упознавали би се још боље и са животом нашег народа, можда са гледишта до сад мало испитиваног. Јер дете је отисак своје околице.

А да можемо доћи до што обилнијег овог важног градива, зависи у првом реду од наших народних учитељâ.

Ову књигу дакле топло препоручујем пажњи свакога, који год се иоле интересира за нашу узданицу и оно место, где се она спрема за поштене и корисне чланове свога народа и отаџбине.

М. Нешковић.

МАТИЦА СРПСКА.

ИЗВОДИ ИЗ ЗАПИСНИКА КЊИЖЕВНОГ ОДЕЉЕЊА И ОДБОРА 1895. ГОДИНЕ.

Сактанак књижевног одбора 21. августа (2. септембра) 1895.

83. Члан др. Илија Огњановић подноси своје мишљење „О бактеријама, популарно-научној расправи“ од непознатога писца.

У својој оцени наводи ово:

Писац назива свој чланак „популарно-научном расправом“. Но морам већ унапред рећи, да ово нити је расправа, нити је популарно, нити је што научно.

Расправа није, јер се у чланку томе никакво питање не расправља; није ту постављена никаква нерашчишћена теза, па да се писац чланка латио, да је он доведе у чистину. Нису ту никакви критички претреси постојећих назора и резултата науке о бактеријама, па да се писац на основу свога испитивања и схваћања потрудио да обори што не постоји, да исправи што је некоректно и нелогично, те тако да расправи ову још довољно неиспитану тему, па да тако обогати теорију о бактеријама, да допринесе што бољем познавању ових сићушних организама или бактеријолошкој методици.

Чланак овај није дакле никаква расправа, а није ни научан. Писац се нарочито послужио Günther-овим чланком чланком „Der gegenwärtige Stand der Bacterienkunde“, који је „Stand“ био године 1888. „gegenwärtig“, те је отуд, колико је

разумео, споменуо по неке податке (познате и старе) о бактеријама, врло мршаво и замршено, набрајао по некоја латинска имена појединих бактерија и латинска имена болести, код којих се они могу да нађу, а то није ни близу до сада познатоме броју микроорганизама из бактеријолошке систематике. Уз то је то само онако сухопарно споменуто, а никако неразложено. Тако се набрајају бактерије Bacillus tuberculosis, Bacillus syncyaneus, Spirillum cholerae asiaticae, Spirillum Obermeieri, Clostridium butyricum, Leptothrix buccalis, Actinomyces bovis и т. д. — а какве то има цељи? И ко ће из тога што научити? Ако је хтело бити нешто научно онда је требало целу систему, све до сад познате бактерије систематично навести и квалифицирати, а овако неколико навести са примедбама: овај бацил „проузрокује једну врсту зубне болести“ или „проузрокује у говеда и свиња опасну болест“ и т. д. то не вреди ништа. Не може се из овога чланка научити ни истраживање бактерија микроскопом, нити неговање њихово културом. — А говорити научно о бактеријама, а не изнети темељне начине бактериолошког истраживања и култивирања њиховог, то је управо бесмислица и празан разговор.

Који ће научењак потражити Летопис, да из овог непрокуваног чланка студира бактерије и њихов живот и да богати своје знање у овом предмету? А кад писац назива свој спис научним, онда се по себи разуме да пише за науку, за њено унапређење.

Но највећи је несмисао и најчудноватија загонетка, што писац назива свој чланак и популарним.

Може ли се назвати спис какав популарним, у којем се спомињу најмање познати а пред лајицима никако и непознати појмови са претпоставком, да је читаоцу то познато и и јасно. Говори вам се у овоме чланку о мискроскопу, о пептонисању, о зомогеним, хромогеним и патогеним бактеријама, о облигатним и факултативним анаеробијама и аеробијама, о паразитним и сапрофитним бактеријама, о кефиру, о асимилацији, азотној киселини, лакмусу, о кампешком плаветнилу, и т. д., те се ови појмови или којекако и за лаике неразумљиво и несхватљиво хоће да протумаче или се никако и не тумаче, него се претпоставља да то читалац зна; па ни код

назива оних болести, које су народу познате и за које овај има своју српску реч, не каже се српско име те болести, него технички термин, тако на пр. спомиње се на више места болест anthrax, а и не наговешћује се шта је то, и ако народ наш у свима крајевима има лепо српско за ту болест, као: прострел, бедреница, злић, црни пришт, брављача, непомоник, потпретица, а још и више других синонима.

И иначе је у овоме чланку језик српски врло тежак, фразе немачке и туђе. Примера ради да наведем једну перијоду из чланка овог: „У исто време постају упливом њихова растварања разни одвратни мириси (леуцин, тирозин, исхлапиве масне киселине, амонијак, диоксид угљеника, сумпорводоник и вода, а доцније усљед даље оксидације, азотаста и азотна киселина). И угљеникови хидрати, нарочито целулоза и скроб распадају се под њиховим утецајем и продукти разлагања, у колико их бактерије за своје растење и умножавање не би потрошиле, одилазе у гасовитом стању у атмосферу или у воду“.

Зове ли се то популарно писати? Зар оваке речи, намењене широј публици (јер писац вели да пише „популарну расправу“) не сећају читаоца на оног посланичког кандидата, који је управио на своје бираче — сељаке — ове речи: „Ми морамо наше специјалне интересе са генералним тенденцијама панславизма амалгамисати“.

Но има конструкција и са српским речима, али туђинском, највише немачком синтаксом и фразеологијом, као: „и смрт домаћина следовати може, као што то са грозотом при колери посматрати можемо“, или „да је битна промена истога неизбежна“, или „када се — — пристуи онемогући“ и т. д.

Дуго би ми било још и друге примере навађати. Само ћу укратко да кажем, да мени изгледа, да је овај чланак посао каква млада почетника, који је узео преда-се какав немачки чланак, те по своме схватању извадио нешто отуда без велике бриге, хоће ли овим послом учинити књижевности или читаоцима српским какву услугу и корист.

Живот и важност бактерија врло је важна студија и требало би да се и наши природњаци заинтересују за ту ствар, те да и у ширу публику унесу знање то путем књиге

и предавања, те и писцу овога чланка препоручујем да и даље студира овај знаменити предмет и — српски језик.

Разуме се, да гласам против примања овога чланка за Летопис „Матице Српске“.

Према тој оцени не прима се споменута расправа.

83. Члан Аркадије Варађанин подноси своје мишљење о упоредној студији „Наше више девојачке школе“ од непознатог писца.

У својој оцени наводи:

Пре четврт века још слабо је ко водио бригу о вишем женском образовању, а данас је то постало једно од првих питања, којим се занимају највећи државници и највиђенији научењаци. Ретко ће која година проћи, а да по једно од женских питања не искрсне на парламентарни претрес у Енглеској, Француској, Немачкој или другој којој напреднијој држави. У последње време почео се живо занимати тим питањем и кр. уг. министар просвете богочасти и јавне наставе г. Др. Влашић и сви су изгледи, да ће скорим добити прилике и угарски земаљски сабор, да о том поведе разговор. Чује се, да се и у Србији спрема за народну скупштину нов предлог и закон о вишем женском образовању. Све се, дакле, ужурбало и хити, да више образовање свог женског подмлатка изведе на бољи и напреднији пут, па није онда чудо, ако се и у нашем колу нашло људи, који о том више размишљају и који теже, да се и у нас женско образовање сведе на ону меру, како данашње доба захтева и како би тај рад добио јача полета и сигурнија правца на свом путу.

Један од тих наших људи је и непознати г. писац, који је овом својом упоредном штудијом, као што је и сам назива, пошао да тражи за то пута, па је узео да пресуђује рад наших трију овостраних виших девојачких школа: новосадске, сомборске и панчевачке и упоредио је устројство и наставне основе ових трију наших виших девојач. школа са сличним заводима у Берлину, Монакову, Аустрији и Угарској и дошао је, тим упоређењем, до закључка, да ове три наше више девојачке школе нису, за ово 20 година, од како постоје, одмакле ни корака у напред т. ј. нису учиниле никакав стваран напредак, док су оне друге, стране, одмакле

толико, да се приближиле идејалу савршенства. А чиме доказује то? Доказује разлозима, које је прибирао, по свој прилици, из штампаних школских извештаја са наших виших девој. школа и оних наставних планова, што је покупио са поменутих виших девој. школа, па је онда таком упоредном штудијом опазио, да су наше ове више девој. школе заостале иза страних (горњих) у томе, што нису проширене на пети и шести течај, као што су у Немачкој и неке у Угарској; што немају, поред себе стручних течајева, као што се то налази по Немачкој а сад већ и у Угарској. Но при завршетку се ипак радује, што је наш народни црквени Сабор од 1892. г. донео ново устројство, које дозвољава, да се и у нас овде подигну уз једну или другу оваку школу виши течајеви па и течајеви за стручну спрему у једној и другој грани техничке наставе.

По овоме се види, да г. писац најпре говори, како ове наше више девој. школе нису одмакле ни корака за последњих својих 20 година, а на завршетку свога списа опет признаје, да идемо и ми за трагом напреднијих народа у овом питању и само му се по нешто још не допада из новог школског устројства нашег од 1892. г. за које је изрекао наду, да ће се скорим потврдити од високе кр. уг. земаљске владе, а у чему се, на жалост, преварио, јер најновији знанични гласи наше митрополије изјавили су, да су ти закључци сабориски у том погледу враћени нашим властима непотврђени.

Г. писац, у овом свом спису, криви наше власти, што нису већ до сад издали за ове школе јединствен, нормалан план, без кога, по његовом мњењу, не може бити напретка у оваким школама. А тврди, да и за то нису могле ове наше школе напредовати, што немају за те школе шпецијално написаних школских књига и што, на послетку, и данас као што он погрешно тврди, већином раде на овим школама наставници, који су оспособљени само за основне нар. школе, па се радује, што је и у том нова уредба за ове школе (која није потврђана) прописала норму, да се у будуће намештају на овим заводима само таке особе, које су оспособљене за ове школе.

Из ова два разлога вири јасно, да г. писац не познаје добро наше данашње прилике виших женских школа, јер да

је то боље распитао, нашао би баш противно, да на овим школама настављају већином таки наставници, који су оспособљени за оваке или за средње школе, па чак и таковић има, који би могли предавања држати и на универзитетима (великим школама). А и они, што данас постављају на овим нашим школама, а нису за исте још оспособљени, добили су позиве још при постављању, да се за две године спремају за своје испите оспособљења. Што се на ове три наше школе налазе још 4 живе особе из оног доба кад су ове школе отворене (два учитеља и две учитељице), који немају формално оспособљење на папиру, ал њихов учитељски и књижевни рад за ово 20 година подигао их је на оно место, где су и они са формалним оспособљењем и врло је тешко расправити то педагошко питање, да се докаже, да су формално оспособљени наставници, особито тако оспособљени, као што г. писац хоће, да се поред данашњих наших учитељских школе заведу по једногодишњи течајеви за спрему оваких наставника, бољи наставници, од оних, што су учитељску школу свршили с одликом и поред тога још били по годину и више дана да проучавају устројство и рад напреднијих народа и онда по 20 и 30 година приватно учили, радили и спремали се за „свој позив.

Г. писац треба да све то зна и познаје, ако је из наше средине, и онда не треба да пусти из пера таку смелу тврдњу за ове заводе и наставнике, као да за то нису могли напредовати (ове наше школе), што на њима нема све само оних наставника, са формалним оспособљењем за оваке школе.

Да г. писац није баш добро посвећен у ове школске односаје, види се и отуда, што вели, да се више девој. школе у Угарској деле на оваке школе првог и другог реда; а оне се деле: на више народне, грађанске и више девојачке школе. Прве имају на шест основ. разреда, два виша, друге на четир основна имају четир виша, а треће на четир основна, шест виших.

Не стоји ни оно, да се у Немачкој деле женске школе, на основне (за сиромашни део народа), средње (за грађански сталеж) и више (за виши друштвени сталеж). Тамо се, као и овде у Угарској, деле ове школе на основне, наравио са осам

разреда, јер је обвезна настава за сву децу проширена на 8 година, на грађанске, где су у четир старија разреда подељени наставници по струкама, и где, обично, иду мушка и женска деца помешано, и виша девојачка, за саму женску децу, које имају по једну и две године дужи течај. Ово, наравно, постоји само по већим варошима и пошто су тамо у опште веће школарине него овде, то и посећују оваке школе само имућније девојчице; чисте девојач. школе посећују тамо деца из отменијих кругова, јер су само женска деца у друштву, па бољи родитељи траже то, па онда наравно и плаћају више за то преимућство. Друштво само то захтева, а држава им то не ускраћује.

Не стоји ни то свуда, као што г. писац на 2. стр. ове своје расправе наводи, да се четвороразредним вишим девојач. школама одузело право називати се тим именом, него само грађанским школама. То важи само за Угарску, а у Аустрији и у Немачкој зову се и данас све оне женске школе, што имају засебне разреде и где се наставници деле по струкама. именом: „höhere Mädchenschulen“ или „höhere Töchterschulen“,

Морам признати, да у овом спису и упоређењу има доста оправданих приговора нашим школским властима, а има и добрих предлога, које се клоне поболшању ових школа, као што је предлог, да се наставни планови за оваке школе издају тек по саслушању наставничких зборова истих школа, и предлог, да се за стручне течајеве изашљу на изучавање испитане учитељице; али му опет нису умесни предлози, да се из наставног плана за све ове школе изостави немачки језик, особито за прва два разреда, јер то би одузело великог мамца овим школама и опрло би се већини наших родитеља, који су за тај језик више заузети, него ма за који други стран језик; а не свиди ми се ни онај предлог, да се домаћа педагогија избаци из реда предмета, јер ако је позив наших виших девојач. школа и то, да спремају народу добре матере, као што и писац напомиње, онда нема другог предмета у овим школама, који би толико и тако у прилог томе ишао, као домаћа педагогија.

Најмање, пак, могу се с тим сложити, да на овим школама суплирају наставници, наравно са средњих завода, као

за то најспособнији, по 27 недељних часова, јер наставници других средњих завода, не могу се за оваке српске школе ни наћи свуда, као што је Панчево, а друго, требало би их узети за толике часове бар десетак њих, јер ни једном не може због њихових дужности у својим школама, поверити више од 2—3 часа недељно; а то би јако сметало настави из више разлога; а како је опет у новом устројству за оваке школе од 1892. г. одређено само 40 ф. годишње за 1 час седмичне суплетуре за оваке школе: то се не може наћи стручна снага за 520 или 560 фор. за 13—14 недељ. часова, а 27 часова, не може примити једна особа; то је тако тај предлог са свим непрактичан и неизведљив.

Приметио сам у спису, поред горње недоследности у одрицању сваког напретка овим нашим школама, још и то, да је г. писац прво говорио против учења славенског и немачког језика у оваким школама, а кад је доцније састављао свој предлог како би ваљало по његовом мњењу да се састави наставни план за оваке школе, усвојио је оба ова језика и метнуо их је у ред наставних предмети, а педагогију је изоставио, против које се изразио као и против ова два предмета.

Напао сам, да има и у језику г. писца, доста германизма и да су му се поткрали многе ортографске па и граматичке погрешке. Он пише н. пр. мнење, место мњење; пише цел и циљ. Немачки пише малим а и великим почетним словом, па тако и речи: Српкиње и Мађари. Отаџбина пише са ч, а вежбање са ж место са џ.

Из целог ми излази, да спис нема јасне и чисте тенденције, да почетна мисао није доследно изведена, нити је на правој истини основана и кад би се пустила на јавност, учинила би противно од онога, што је писац желео, јер би утврдила јаче ону мисао, што постоји већ у нашем народу, да је све лоше, што је наше; па би свет наш попустио у љубави и оданости према овим својим заводима, која се једва нешто присвојила баш добрим и ваљаним радом наставника наших на овим школама, те из тога разлога не могу бити за то, да се овај спис прими и штампа у „Летопис“.

Према тој оцени не прима се споменута студија.

91. Члан др. Милан Савић подноси своје мишљење о Живојновићеву преводу Шилеровог дела „Валенштајнов окô“.

У својој оцени наводи ово:

Обрављао сам се, видећи, да ће се и у нашу књижевност пресадити велико и знаменито драмско дело Шилерово о Валенштајну, ако и не цело а оно бар почетак му. Први редови Живојновићева превода дадоше ми најлепшу наду; „Пролог“ је са неким изузецима преводиоцу добро пошао за руком, јамби без срока иду лако па и неусиљено, али партија после пролога, дакли драмски призори нису му успели. Ту је такођер јамб али са сроком. Шилер је хтео, приказујући оно доба, да га обележи некако Knittelvers-има, имајући на уму особито хумор и комешај таборског живота. Али што се у немачком језику приказује у неку руку природно, не приказује се и у српском. Преводилац је имао више срок на уму него смисао, који је на многим местима жртвовао сроку за љубав а тај му је опет често и баналан и усиљен. Он би много боље био урадио, да је срок напустио сасвим и да је у течним јамбима изнео смисао и карактеристику таборског живота Валенштајнових војника, држећи се да како Шилерова оригинала.

Већ само натпис „Валенштајнов окô“ не одговара суштини. Није овде разговор о утврђеном месту већ о војсци. Према том би боље доликовало табор или војска а никако око.

Колико сам приметио, преводилац се на многим местима бори с немачким језиком: „goldene Füchse“ преводи он „ри́ђе“ а требало би дукате или златице.

Не могу препоручити превод за Летопис.

Према тој оцени не прима се споменути превод.

ИСПРАВЦИ.

У првом чланку ове књиге: „Уговори између Леополда I. и Српског Народа“ молимо да се у листинама исправе ове грешке:

стр.	5.	ред	14	од горе	светлости треба	светлости
„	„	„	15	„ „	ми „	ми
„	„	„	21	„ „	место тачке „	заиета
„	6—7.	у потписима				
	I.	ред:	Симеон		треба	Симеwн
	II.	„ :	Рашковић		„	Рашковић
		„ :	властелинь		„	влателинь
	III.	„ :	капетан		„	капетан
	VI.	„ :	Теофан		„	Теwфан
	VIII.	„ :	манастир		„	моностир
стр.	8.	ред	13	од горе	подписани треба	подписаних
„	9.	„	13	„ „	сведцка „	сведцка
„	„	„	у потпису		Белград „	Белтрад
„	11.	„	11	од горе	но „	нь
„	11.	„	2	„ доле	наших „	ваших
„	12.	„	6	„ горе	Ѿнемже „	Ѿнелиже
„	„	„	12	„ „	имахють „	имають

Како пак књижевност заузима главно место међу потребама народног живота, и како се књижевност без народне потпоре не може развијати са успехом: уљудно позивамо наш читалачки свет на претплату на „Летопис“.

Претплатна је цена за све четири свеске „Летописа“ за 1895. само **2 фор.** а. вр. Дућанска је цена свакој свесци 70 новч. а. вр.

Претплатни новци шаљу се у напред **„Благајници Матице Српске“** у Нови Сад, која ће сваком претплатнику уредно и тачно слати „Летопис“ поштом.

Умољавамо све врле родољубе српске, а нарочито **све поверенике матичине**, да се приме скупљања претплате.

До одзива стоји, хоће ли моћи „Матица“ развити око „Летописа“ живљу радњу, или ће се опет морати вратити на стару меру.

Сви **чланови матичини** добијају на поклон „Летопис“, који им се шиље поштом бесплатно.

„Матица“ је чинила и чини и сада све, што може, да би се ширила просвета и подигла књижевност наша: сада је на народу нашем, да делом потпомогне „Матицу“ у том племенитом и узвишеном задатку њеном.

Матица Српска.

БИБЛИОТЕКА МАТИЦЕ СРПСКЕ
Ф Бс х II 4

„Летопис“ и остала издања „Матице Српске“

могу се добити:

У Панчеву: У књижари Браће Јовановића, као главног комисионара матичиних књига.
У Београду: У књижари В. Валожића.
У Загребу: У књижари Југославенске академије Лав. Хартмана (Кугли и Дајч), и у свеучилишној књижари Албрехта и Фидлера.
У Задру: У књижари Г. Водинке.
У Новом Саду: У књижари Браће М. Поповића, у књижари Авг. Хергера, у књижари Луке Јоцића, и у благајници „Матице Српске“.
У Прагу: У књижари дра Грегера и Ф. Дагла.
У Сомбору: У књижари Мил. Каракашевића.
У В. Кикинди: У књижари Јована Радака.
У В. Бечкереку: У књижари Ј. Грчића.
У Земуну: У књижари Ј. Карамата.

Цена је овој књизи 70 нов. а. вр.